KORENI NACIONALNE MRŽNJE NA BALKANU

NATAŠA JEVTOVIĆ

Koreni nacionalne mržnje na Balkanu

By Nataša Jevtović

Smashwords Edition

Copyright 2017 Nataša Jevtović

Naslov originala:

Les racines de la haine nationaliste aux Balkans, collection Essais et documents, éditions Manuscrit, Paris, 2008, ISBN 978-2-304-02264-3

Smashwords Edition, License Notes

This e-book is licensed for your personal enjoyment only. This e-book may not be re-sold or given away to other people. If you would like to share this book with another person, please purchase an additional copy for each recipient. If you're reading this book and did not purchase it, or it was not purchased for your use only, then please return to Smashwords.com or your favorite retailer and purchase your own copy. Thank youfor respecting the hard work of this author.

Ova knjiga ima licencu samo za vašu ličnu upotrebu. Ova knjiga se ne može preprodati ili podijeliti sa drugima. Ako želite da podijelite ovu knjigu sa nekim drugim, molimo vas da kupite dodatni primjerak za svakog primaoca. Ako čitate ovu knjigu a niste je kupili, ili nije bila kupljena samo za vašu ličnu upotrebu, molimo vas da je vratite sajtu Smashwords.com ili vašem omiljenom prodavcu knjiga i da kupite svoj primjerak. Hvala vam što poštujete marljivi rad ovog autora.

SADRŽAJ

UVOD 4

I. MRŽNJA I NACIONALIZAM 7

I. 1. Definicija mržnje 8

I. 2. Definicija nacionalizma 10

II. VEKOVNA MRŽNJA 13

II. 1. Koreni sukoba 13

II. 2. Mržnja između Srba i Hrvata 14

II. 3. Mržnja između Srba i muslimana 17

II. 4. Mržnja između Srba i Albanaca 20

III. KNJIŽEVNA MRŽNJA 25

III. 1. „Gorski vijenac“, Petar II Petrović Njegoš 25

III. 2. „Pismo iz 1920. godine“, Ivo Andrić 34

III. 3. „Znanstveno političke razprave“, Dr Ante Starčević 38

IV. LINGVISTIČKA MRŽNJA 44

V. ALTERNATIVNI PISCI 50

V. 1. „Nož“, Vuk Drašković 50

V. 2. „Ćeraćemo se još“, Matija Bećković 52

V. 3. „Izabrane pesme“, Desanka Maksimović 64

VI. MRŽNJA PROTIV ZAPADA 67

VI. 1. Raspad 67

VI. 2. Intervencija NATO pakta i mržnja protiv Zapada 68

VII. NA PUTU KA MIRNOM REŠENJU 74

VII. 1. Otpor prema evropskoj integraciji 74

VII. 2. Demokratske snage koje se slažu sa evropskom integracijom 76

VII. 3. Na putu ka sigurnom rešenju krize 78

SUMMARY 80

BIBLIOGRAFIJA 81

O AUTORU 84

DODATAK 89

Mostarka Nataša Jevtović: Moja zemlja više ne postoji, osim u mom srcu 89

Iz knjige „Šapat naših predaka“ 91

UVOD

Kraj dvadesetog veka obeležila je nekolicina političkih događaja koji su izmenili svet: rušenje Berlinskog zida, nestanak sovjetske imperije i krah komunizma. Hladni rat i period ravnoteže među velikim silama završili su se trijumfom Sjedinjenih Američkih Država, koje su postale novi vladari sveta. Evropska Unija pokušava da dovede u pitanje njihovu hegemoniju i širi se prema istoku, pokušavajući da potvrdi svoj status regionalne sile i da eliminiše uticaj koji vrši Rusija na bivše komunističke zemlje, u potrazi za novim tržištima i trajnim prosperitetom.

U prošlom veku, Evropa je doživela dva velika vojna sukoba i pretrpela nezapamćene gubitke na polju kulturne baštine i ljudskih žrtava. Odlučila je da više nikada ne dozvoli regionalnim nacionalizmima da prerastu u ratnu mašinu. Tako su, želeći da onemoguće bilo kakav budući sukob i čineći da evropske zemlje postanu ekonomski zavisne jedna od druge, Francuska i Nemačka osnovale Evropsku zajednicu uglja i čelika, kada je ugalj bio najvažniji izvor energije a čelik osnov industrije naoružanja. Ta prva faza stvaranja evropske federacije kasnije je prerasla u Evropsku Ekonomsku Zajednicu (EEZ) i napokon danas u Evropsku Uniju, političku zajednicu koja poseduje svoju valutu i uskoro i zajedničku armiju.

Upravo su u to vreme evropske zemlje počele da se zanimaju za Jugoslaviju i građanski rat koji ju je brutalno i u krvi razdirao. Naravno, bilo je tu i izvesnog zadovoljstva što je nestala stara Titova Jugoslavija. Sledeći princip *zavadi pa vladaj*, svako je tražio svoj deo kolača kada se Jugoslavija zaista i raspala. Evropa je odlučila da uključi balkanske zemlje u Evropsku Uniju, ali se taj posao pokazao kao jako dug i pun poteškoća.

Bivša Jugoslavija se raspala i stvoreno je nekoliko novih suverenih država koje su zakucale na vrata Unije. Vatikan je podržavao nezavisnost Hrvatske i Slovenije jer je njihovo stanovništvo bilo katoličke veroispovesti i jer se ukazala zlatna prilika da se ukloni komunistički uticaj. Čim su Slovenija i Hrvatska proglasile nezavisnost, priznale su ih evropske zemlje i Sjedinjene Američke Države. Neki naučnici smatraju da je upravo to prerano priznanje prouzrokovalo građanski rat. *„Ako srpska propaganda protiv međunarodne zavere i nemačkog četvrtog rajha zaista i jeste paranoična, ona je naravno pothranjena otvorenom nemačkom podrškom upućenom separatistima“*, piše Katrin Samari, profesor na univerzitetu Pariz IX.[1] Muslimanske zemlje su podržale nezavisnost Bosne i Hercegovine jer je to značilo da će u srcu Evrope postojati jedna muslimanska država, čiji su stanovnici autohtoni Evropljani muslimanske vere, a ne imigranti iz orijentalnih zemalja.

Slovenija i Hrvatska su bile bogate i ekonomski razvijene, dok su Bosna i Makedonija bile mnogo nerazvijenije. U želji da očuva jedinstvo jugoslovenskih naroda različitog etničkog porekla, Tito je decentralizovao državu razvijajući agrikulturu, industriju i turizam u različitim republikama, kako bi svaka od njih pojedinačno bila zavisna od ostalih. Razvijenije republike morale su finansirati razvoj onih manje razvijenih. Međutim, nakon Titove smrti, lokalne vlasti su zaželele da zadrže infrastrukture koje je izgradila federacija a da istovremeno prestanu da

[1] Catherine Samary, *Yougoslavie: questions sur I éclatement de la fédération*, in Alain Gresh (urednik), *A Est, les nationalismes contre la démocratie?,* Complexe, Brisel, 1993, str. 57-75.

subvencionišu nerazvijene pokrajine. Izgovaranje na nacionalizam bio je najlakši način da se izdejstvuje finansijska nezavisnost od federacije, koja je prema nekima postala previše zahtevna, te da se možda priključi Evropskoj Uniji i postigne zagarantovani prosperitet.

Sve do kraja režima Slobodana Miloševića, sa srpske strane je vladalo veliko nepoverenje prema Evropi. Po mišljenju Srba, Evropska Unija je bila tek sluškinja Sjedinjenih Država koje žele da okupiraju bivše jugoslovenske republike i u njima smeste baze NATO pakta. To nepoverenje prema Evropi moglo se osetiti u najvećem broju knjiga i članaka koji su objavljivani za vreme Slobodana Miloševića. U tekstu pod naslovom *Poraz Evrope* magistar Radiša Novaković piše :

> *„Strateški cilj Evropske Unije je što čvršće ekonomsko i političko jedinstvo, kao i širenje na što veći deo Evrope. Budući da to nikako ne odgovara hegemonističkim Sjedinjenim Američkim Državama, one na sve moguće načine usporavaju i onemogućavaju taj proces. Pored ostalog, to je cilj i sadašnjeg napada na našu zemlju... Jer, Sjedinjene Američke Države su već pola veka izvor i „izvoznik" zla širom Zemljine kugle. Naša tragedija, bez obzira na njenu veličinu i specifičnost, ne utiče mnogo na pogoršavanje imperijalističkog imidža Sjedinjenih Američkih Država, s obzirom na to da su u poslednjih pedeset godina izazvali više od 250 kriznih žarišta i ratova."*[2]

U mračnoj i arhaičnoj Srbiji Slobodana Miloševića, narod je imao negativno mišljenje o zapadnoj demokratiji jer je bio pod jakim uticajem propagande njegove supruge i lidera Jugoslovenske levice, sociologa Dr Mire Marković. Zvanični mediji su odbijali bilo kakvu saradnju sa zapadnim zemljama i neumorno ponavljali kako svet ne treba da se pokorava diktatu samo jedne zemlje, koja inače nema nikakav istorijski legitimitet jer osim genocida crvenokožaca nije ništa značajnije postigla. Međutim, otkako je diktator zbačen sa vlasti i otkako je na predsedničkim izborima pobedila demokratska opozicija sačinjena od osamnaest političkih stranaka, Srbi su se otvoreno odlučili za demokratske promene. Glasajući za opoziciju, dokazali su da smatraju da njihova zemlja pripada Evropi i da je protiv-produktivno tražiti ujedinjenje sa Rusijom ili Bjelorusijom. Nakon pobede demokratskih snaga na izborima, Evropska Unija je odlučila da ukine ekonomski embargo koji je gušio Srbiju tokom nekoliko dugih godina, jer je najbolji način da se Balkan smiri i stabilizuje upravo ekonomski razvoj. Rešenje je inače bilo veoma jednostavno od samog početka: pomoći da se izvrši tranzicija od jednog socijalističkog društva do tržišne ekonomije, podstaći privatno preduzetništvo i izvršiti odgovornu privatizaciju. Potrebno je stabilizovati Balkan nudeći mu ekonomski razvoj; kako to kaže Eduard Limonov: *„Moćna ekonomija može, pošto nahrani narod do sitosti, taj narod uvaliti u ‚topli san posle obroka' (Viljem Šekspir)*."[3]

Taj dugotrajni proces demokratizacije i ekonomskog razvoja mogao bi se završiti evropskom integracijom svih balkanskih mikro-republika. Toga mišljenja je i Žak Rupnik, istraživač na pariškom institutu CERI:

---

[2] Mr Radiša Novaković, *Poraz Evrope*, Politika, 15. juli 1999, str. 10.

[3] Aleksandar Limonov, *Nestanak varvara [Isčeznovenije varvarov]*, Novi Sad, 1992, str. 90.

„Jugoslovenska kriza je započela epohu raskida i sukoba koji predstavljaju pretnju za stabilnost postkomunističke centralne i orijentalne Evrope. Međutim, čak i još više od toga, ona predstavlja izazov za Evropu a pogotovo za Evropsku Uniju, koja je jedini centar demokratije i stabilnosti, jedina sila integracije na Zapadu naspram procesa dezintegracije na Istoku. Izazov koji se javlja posle Jugoslavije je sledeći, da parafraziram Harolda Nikolsona: evropeizovati Balkan kako bi se izbegla balkanizacija Evrope.“[4]

[4] Jacques Rupnik, *Les enjeux internationaux*, u *De Sarajevo à Sarajevo - l'échec yougoslave*, Pariz 1992, str. 138.

I. MRŽNJA I NACIONALIZAM

„Živimo na razmeđu svijetova,
na granici naroda, svakome na udaru,
uvijek krivi nekome.
Na nama se lome talasi istorije,
kao na grebenu.“

Meša Selimović, *Derviš i smrt*

Izgleda da je savremeni svet skoro potpuno ispunjen mržnjom, siromaštvom i ratovima. Otprilike 85% ljudi su beznadni, proterani, odvojeni od društva i bez ikakvih sredstava za život. Nakon građanskih ratova u Africi, Aziji, Latinskoj Americi ili čak Evropi, stotine hiljada ljudi su pobegli iz svoje domovine, stiskajući se u kamionima ili čak peške. Postoji jedna *„neverovatna ujednačenost ljudske patnje“*: žene i deca iz različitih zemalja, svih boja, beže iz svojih domova kako bi se sklonili u izbegličke kampove i *„svi imaju isti pogled, po intenzitetu tako dubok i jak, pogled koji je sve video i koji nas ispituje u tišini“*. U jednom intervjuu časopisu Ekspres, poznati brazilski ratni fotograf Sebastião Salgado svedoči:

> *„Ranije sam verovao da čovečanstvo evoluira u pozitivnom smislu, prema progresu. Shvatio sam da mi možemo da krenemo i u drugom pravcu, te da je prava inteligencija ljudskog bića njegova sposobnost za adaptaciju. Ljudi se na svašta navikavaju, uključujući i ono najgore. U Bosni, deca su svaki dan išla u školu za vreme bombardovanja, skoro onako kako i moj sin ide u školu svakog jutra. Bila su se navikla na rat. U Ruandi, video sam kako je jedan otac bacio telo svog mrtvog sina na hrpu gde je ležalo 10.000 mrtvih tela i zatim otišao na čaj kao da ništa nije ni bilo. I on se takođe adaptirao. Upravo je to ono što me potresa: neverovatna sposobnost preživljavanja koju poseduje ljudsko biće, ali i njegova sposobnost uništenja. Ponekad se upitam da li mi imamo pravu kombinaciju gena i da možda istina o nama ne leži u individualizmu i nasilju.“*[5]

Sve te kolone sena koje beže, sve te žrtve gladi, rata i siromaštva su u stvari žrtve mržnje. Izgleda da ni jedna zemlja na svetu nije pošteđena te mržnje i straha od drugoga; čak ni veliki demokratski narodi nisu pošteđeni međuetničke mržnje. Jedno istraživanje koje je 1999. godine sproveo institut Luis-Haris za Konsultativnu narodnu komisiju za prava čoveka (CNCDH) pokazuje kako u Francuskoj 12% ispitanika za sebe smatraju da su „prilično rasisti“, 27% „pomalo rasisti“ i 30% „ne baš mnogo rasisti“. Ukupno je samo 29% Francuza izjavilo da „uopšte nisu rasisti“.[6] Francuski zakon inače jako strogo kažnjava rasnu diskriminaciju (Krivični zakonik, član 225-1 i 225-2) novčanom kaznom i zatvorom od dve godine, pa i pored toga sedamdeset posto Francuza smatra da previše stranaca živi u njihovoj zemlji. Taj rasizam nekako čudno podseća na našu nacionalnu mržnju koja je unesrećila balkanske narode.

---

[5] Dominique Simonnet, *Pouvons-nous réconcilier la planète des hommes?* – intervju sa Sebastiãom Salgadom, L'Expres, 9. mart 2000, str. 24-28.

[6] Isabelle Monnin, *Un racisme de plus en plus ordinaire*, le Nouvel Observateur, 16 mart 2000, str. 78.

U međunacionalnim ratovima, mržnja je najvažniji *casus belli*. Čovek mrzi onoga koji ga je lišio nekog prava, kao što je pravo da živi na nekoj određenoj teritoriji ili jednostavno pravo da živi slobodno. Mrzi ga jer se nalazi tamo gde bi i sam želeo da bude. On tada seže za osvetom, kako bi oterao zavojevača i izbacio ga sa teritorije koja ga privlači. On takođe pokušava da se osigura da se neprijatelj više ne vrati tamo gde su mu sahranjeni preci. Tako dolazi do tzv. *etničkog čišćenja*.

Mržnja takođe dolazi od nesposobnosti da se drugi shvati ili da se prihvati činjenica da je on kulturološki ili etnički različit. Neki bivši jugoslovenski autori, kao što je Slovenac Marko Hajdinjak[7], smatraju kako su njihove komšije postale ksenofobične jer pate od „seoskog sindroma“: tokom procesa industrijalizacije nakon dva svetska rata, stotine hiljada seljaka sa dinarske visoravni nastanili su se u velikim gradovima u potrazi za poslom i sa sobom poneli tradicionalni i patrijarhalni klanski sistem. Dok su planinska sela uvek nastanjena ljudima koji pripadaju istoj etničkoj skupini, veliki gradovi su obavezno višenacionalni i kosmopolitski. Ti došljaci se teško uklapaju u taj šareni *melting pot* različitih običaja i verovanja mirnog gradskog autohtonog stanovništva. Kada je izbio rat, oni koji su bili seoskog porekla zauzeli su položaje na brdima koja okružuju gradove i odatle počeli da bombarduju, kako bi isterali više-kulturno stanovništvo. Dobar primer može se naći u opsadi i bombardovanju gradova kao što su Mostar, Sarajevo ili Dubrovnik. Počinjavajući *urbicid*, znali su da nemaju šta da izgube jer su uvek mogli da se vrate na svoje njive i u svoja rodna sela, gde će imati krov nad glavom. Taj sukob između tradicionalnog i modernog je veoma eklatantan kod Radovana Karadžića koji dolazi iz jednog malog sela na Durmitoru u Crnoj Gori, koji je došao u Sarajevo na studije i napisao pesmu u kojoj kaže da su ljudi sa Durmitora slobodnoga duha i da se on u Sarajevu oseća kao da je u zatvoru. *„Mržnja zapravo ne dolazi od sukoba. Ona je proizvod ne-sukobljavanja. Ona ne želi da ispravi neku nepravdu, ona želi bes, traži još veću nepravdu, u ime dobre savesti etničke ili verske čistoće“*, objašnjava psiholog Žak Asun.[8]

I. 1. Definicija mržnje

Izgleda da je istorija civilizacije zapravo istorija mržnje. Šta je to mržnja - da li je to urođeno osećanje koje je ukorenjeno u životu čoveka, ili je ona proizvod društva, osećanje koje se razvija kasnije u životu? Da li je mržnja krivac za nepravde i ratove u svetu, ili su možda nasilnici i zločinci motivisani nekim drugim razlozima?

Žan Pol Sartr veli: *„Ljubav i mržnja su dve strane jedne iste medalje.“* Bares dodaje: *„Mi se mnogo manje vezujemo zbog vrlina ili ukazanih usluga i mnogo više zbog zajedničkih mržnji.“* Blez Paskal smatra: *„Svi ljudi se prirodno mrze. Služili smo se požudom koliko god da smo mogli kako bi ona poslužilo opštem dobru. Međutim, samo smo se pretvarali i prikazivali*

---

[7] Marko Hajdinjak, *Former Yugoslavia: War, State building and demographic fears - Discussion*, u *Forced ethnic migrations on the Balkans: Consequences and rebuilding of societies*, konferencija organizirana u Bugarskoj 22-23 februara 2005 od strane International Centre for Minority Studies (IMIR), Sofija, i Meiji University, Tokio, *Conference proceedings*, str. 217.

[8] Jacques Hassoun*, L'obscur objet de la haine*, Aubier, Pariz 1997, str. 54.

lažnu sliku dobročinstva, jer je u osnovi sve to bila sumo mržnja.“[9] U svom romanu *Crveno i crno*, Stendal kaže, *„Dovoljno sam proživeo kako bih primetio da razlike rađaju mržnju.“* Na kraju, u svom filmu *Mržnja* o ratu između policije i mladih iz pariškog predgrađa, Matje Kasovic opisuje život jednog mladića koji se uvek protivio nasilju i koji je ipak potonuo u vrtlog osvete. Kada bi govorio, *„Nikada nisam video da se problemi rešavaju osvetom“*, njegovi prijatelji bi mu odgovarali, *„A ja nisam nikada video da se problemi rešavaju sami“*.[10] Kraj priče je pokazao da miroljubivi mladić nije bio u pravu i čak je bio primoran da ubije policajca koji je ubio njegovog najboljeg prijatelja.

Mržnja i ubistvo su izgleda urezani u našu podsvest još od samog početka ljudskog postojanja na zemlji. U svom delu *Mračni predmet mržnje* psiholog Žak Asun objašnjava kako je mržnja urođeno i prirodno osećanje. On daje dva primera iz mitske istorije stvaranja: konflikt između Kaina i Avelja i konflikt Romula i Rema. U oba slučaja, radi se o dvojici braće blizanaca. On takođe citira Frojda koji deli njegovo mišljenje: *„Mi smo svi potekli od jednog dugačkog reda ubica.“*

Prvi sukob se spominje na prvim stranicama Starog Zaveta. Roditelji dvojice blizanaca bili su Adam i Eva, prvi ljudi na zemlji koji su izbačeni iz raja jer su došli do spoznaje o golotinji, negaciji, vremenu i smrti; već na početku, njihova porodična istorija teško se nosila na plećima. Kain i Avelj su obožavali Boga svaki na svoj način, prinoseći mu na žrtvenik ono najbolje što su znali da proizvedu. Naravno, zemljoradnik Kain je prineo najbolje plodove, dok je pastir Avelj žrtvovao jednu životinju. Iz sebi poznatih razloga, Gospod je prihvatio Aveljevu žrtvu i odbio onu koju je prineo Kain. Užasno ljut, Kain je ubio Avelja jer ga je ovaj lišio božije pažnje.

Sledeći sukob se tiče Romula i Rema, sinova jedne vučice i mitskih osnivača grada Rima. Romul je želeo da izgradi Rim na brdu koje se nazivalo Palantin, dok je Remu izgledalo da je pogodnije brdo Aventin. Rem je preskočio rov koji je kopao njegov brat kako bi ogradio i simbolički zaštitio budući grad, želeći time da mu dokaže koliko je ta smešna zaštita bila slaba, pa ga je Romul ubio radi počinjenog svetogrđa. Sahranio ga je upravo na Aventinu, mračnom predmetu Remove želje. Kasnije će Romulovi potomci, dakle potomci jednog ubice, nastaniti grad Rim.[11] Žak Asun se pita:

> *„Zašto je u praskozorje čovečanstva bilo potrebno da dođe do ubistva - i još gore, bratoubistva? Zašto je trebalo da jedan sin, voljen od strane samog božanstva, umre bez ijednog potomka, a da drugi, ubica, izbegne kaznu i ostavi iza sebe potomke i osnivače prestižnih dinastija po društvenom položaju - sveštenika, svirača harfe, kovača, pa čak i pesnika?“*[12]

---

[9] Jean-Paul Sartre, *Les Mots*, 1; M. Barrès, ‚Du sang, de la volupté et de la mort', *La haine emporte tout*; Pascal, *Pensées*, 210, u Olivier Millet, *Dictionnaire des citations*, Livre de poche, Pariz, 1992.

[10] Mathieu Kassovitz, *Jusqu'ici tout va bien*, Actes Sud, 1995, str. 59.

[11] Jacques Hassoun, *L'obscur objet de la haine*, Aubier, Pariz 1997, str. 58.

[12] Ibid, str. 57.

Prema njegovom mišljenju, objašnjenje tog izvornog nasilja ne nalazi se u padu iz raja nego u ubistvu, koje je bilo potrebno kako bi se *„čovečanstvo uvelo u socijalizaciju i odvojilo od božanskog“*.

Na Balkanu, pedeset godina komunizma i ateizma koje je potpomagala država nisu uspeli da iskorene prastara verovanja u život posle smrti i u kult grobova, koja su ostala urezana u kolektivnu svest naroda. Ako su mu preci živeli na nekoj teritoriji, *homo balcanicus* će pokušati da je okupira i zauvek zadrži za sebe. Upravo odatle potiče nesalomiva volja Hrvata da povrate Krajinu i grad Knin, staru prestonicu hrvatskih kraljeva; odatle i rešenost Srba da sačuvaju Kosovo iako je nastanjeno devedeset procentnim albanskim stanovništvom. Odatle i masovne grobnice, iskopane u velikoj tajnosti kako bi se sprečili preživeli da pronađu nestale i podignu nadgrobne spomenike, kako bi obeležili trag genocida svojih bližnjih i sačuvali uspomenu na njih. Ako se ne ostavi nikakav trag postojanja neke neželjene populacije, može se desiti da se preživeli neće vratiti kako bi tragali za nestalim bližnjima. Na taj način, etnički čistači će biti ostavljeni na miru.

Među balkanskim populacijama, samo komunisti i muslimani nisu očuvali kult grobova. Komunisti su praktikovali kremaciju koja simbolizuje njihovo odbijanje u verovanje u zagrobni život, dok muslimani smatraju da su njihovi mrtvi i dalje živi i da borave kod njihovog Gospodara.[13] Njihov način sahranjivanja mrtvih je najveći dokaz za tu teoriju: preminuli se nagi i obmotani u bele čaršave polažu na najobičnije daske a zatim direktno u zemlju, bez ikakvog kovčega, kako bi se telo lakše raspalo i definitivno vratilo u zemlju. Na sudnjem danu će ionako biti ponovo proživljeni iz same prašine. Ostali narodi su nepokolebljivo vezani za svoja porodična groblja – ponekad srpske izbeglice sa Kosova čak otkopavaju grobove svojih bližnjih i prenose ih sa sobom, kako bi izbegli eventualnu profanaciju.

I. 2. Definicija nacionalizma

Koja je definicija termina „nacija“? Evo šta kaže Pjer Bear, profesor na sarskom univerzitetu i specijalista za centralnu i orijentalnu Evropu:

> *„Življenje na zajedničkom prostoru - stvarajući šire ili uže zone komunikacije, odnosno zajedničke interese koje brane ili gube - stvara kod čoveka osećanje da pripada jednoj zajednici.“*[14]

Pjer Kend, direktor studija na pariškom Narodnom savetu za naučna istraživanja (CNRS) i na Sveučilištu za visoke studije društvenih nauka (EHESS), specifične karakteristike istočnoevropskog nacionalizma su insistiranje na etničkoj pripadnosti i vraćanje u prošlost. On pravi razliku između političke nacije, koja je *„zajednica narodâ istorijski sakupljenih na jednoj teritoriji, skupina koji se politički organizuje prema građanskom modelu dostupnom svima“*, i etno-kulturološke nacije, koja je *„rezervisana samo za jednu određenu zajednicu koja se definiše prema kriterijumu krvi ili neke zajedničke kulture - jezika, religije - kojoj nijedan stranac*

[13] Kur’an, II:154.

[14] Pierre Behar, *Vestiges d’empires - la décomposition de l’Europe centrale et balkanique*, Desjonquères, Pariz 1999, str. 14.

ne može da pristupi, osim ukoliko mu se ukaže vanredno pomilovanje". U centralnoj i orijentalnoj Evropi, ta etnička pripadnost je donela podele između naroda ili različitih etno-kulturoloških zajednica koje žive na jednoj istoj teritoriji.

Nestanak komunizma ostavio je ideološku prazninu i uloga nacije je postala jedini mogući teren na kome se može razvijati identifikovanje u smislu zajednice. „Tako je jačanje etničke svesnosti posledica slabosti demokratije i građanskih vrednosti", objašnjava Pjer Kend.[15]

U svom delu *Govori i konferencije* iz 1887. godine, Ernest Renan objašnjava svoje shvatanje nacije:

> *„Čovek ne pripada ni svom jeziku ni svojoj rasi: on jedino pripada samome sebi, jer je on slobodno i moralno biće. On više ne prihvata da se progone drugi ljudi kako bi se primorali da promene veru; progoni kako bi drugi promenili jezik ili domovinu takođe nam deluju užasno [...]. Švajcarska je možda i najlegitimnije konstituisana evropska nacija, jer broji tri ili četiri jezika, dve ili tri vere i sam Bog zna koliko rasa. Jedna nacija, to je za nas jedna duša, jedan duh, jedna duhovna porodica koja je rezultat proteklih uspomena, žrtvovanja i slave, često i zajedničkih tuga i žalovanja; u sadašnjosti, ona je rezultat želje da se nastavi živeti zajedno. Ono što čini jednu naciju, to nije korišćenje istog jezika ili pripadnost istoj etnografskoj grupi, nego svest da smo zajedno postigli nešto veliko u prošlosti i volja da se postigne još više u budućnosti."*[16]

To objašnjava razloge iz kojih je moguće svojevoljno prihvatiti francusku kulturu, gde može biti Francuz svako onaj ko je *socijalizovan* u francuskom kulturnom prostoru, što isključuje bilo kakvu rasnu, religioznu ili etničku dimenziju. Čovek *odabira* svoju nacionalnost i *postaje* Francuz sklapanjem braka sa nekim drugim francuskim građaninom, što je još uvek skoro nezamislivo na Balkanu. Kako bi se svima zagarantovala ista prava, potrebno je preći sa prava krvi (*jus sanguinis*) na pravo tla (*jus solis*).

U balkanskim zemljama, patriotizam se previše često naziva nacionalizmom, tako se radi o dva dijametralno različita termina. Po mišljenju Žila Delanoa iz francuske Narodne fondacije za političke nauke, nacionalizam se ne sme mešati sa patriotizmom. Peten je bio nacionalista, ali se odrekao patriotizma kolaborišući sa nacističkim zavojevačima. On dodaje da je negiranje nacionalizma ili popustljivost pred njim najbolji način da se on ojača. On predlaže sledeće rešenje:

> *„Biti uz Voltera i smatrati da postoje kulture koje su podobnije od drugih, te da nacionalna veličina nije jedini kriterijum vlasti, ili biti uz Rusoa i kritikovati dominantnu kulturu koja guši bilo kakav vid otpora i priznati autentičnost i zajedničkog i samačkog*

---

[15] Pierre Kende, *Du nationalisme en Europe centrale et orientale*, u Alain Gresh (urednik), *A l'Est, les nationalismes contre la démocratie?*, Complexe, Brisel, 1993, str. 15-21.

[16] Ernest Renan, *Discours et conférences*, u Pierre Saly (urednik), *Nations et nationalismes en Europe 1848-1914*, Armand Colin, Pariz, 1996, str. 117.

života. Stajati na dve noge kao Volter ili ići četvoronoške kao Ruso mogla bi biti skica pravog rešenja. ‚Evo dve plemenite životinje: čoveka i lava' (San jedne letnje noći, V, 1)."[17]

Koji bi politički i kulturni model trebalo da promovišemo i razvijamo na bivšim jugoslovenskim prostorima, kako bismo izbegli bilo kakvu ratnu opciju u narednim godinama? Da li je evropska integracija čarobno rešenje kako bi se smirio Balkan?

Možda nećemo moći da odmah pronađemo to čarobno rešenje, ali smo sigurni da nacionalizam nije pravi odgovor za problem bivše Jugoslavije i da će svaki politički sistem koji počiva na etničkoj osnovi zasigurno dovesti do propasti, na pragu novog milenijuma u znaku liberalizma i globalizacije.

[17] Gil Delannoi, *Le nationalisme et la catalyse idéologique*, u Serge Cordelier (urednik), *Nations et nationalismes*, La Découverte, Pariz, 1995, str. 39-49.

II. VEKOVNA MRŽNJA

II. 1. Koreni sukoba

Smrt maršala Tita bio je veliki šok za Jugoslaviju koja je time veoma oslabila. Federaciju je sačinjavalo šest republika i dve autonomne pokrajine, među kojima je Srbija, kako se u to vreme smatralo, bila najuticajnija. Neke republike su počele da dovode u pitanje tu hegemoniju Srbije i u svakoj od njih su počela da se pojavljuju nacionalistička osećanja.

Tokom devedesetih, separatisti su počeli da traže prekrajanje granica između novih republika koje su nastale od stare Jugoslavije. Srbi su zahtevali pripajanje matici svih teritorija na kojima su živeli njihovi sunarodnici, pa čak i onda kada su bili u manjini; Bošnjaci su tražili Sandžak, teritoriju koja se nalazila u južnoj Srbiji i u kojoj je živelo većinsko muslimansko stanovništvo; Hrvatska je tražila teritorije koje pripadaju Bosni i čija je populacija bila katoličke veroispovesti, kao i poluostrvo Prevlaku u Crnoj Gori, koja omogućava kontrolu kotorskog zaliva; Slovenci imaju nesporazume sa Hrvatima jer im ne odgovara kako su definisane granice i teritorijalne vode; Kosovski Albanci zahtevaju nezavisnost i odbijaju bilo kakvu federalnu državu i tako dalje. Te tenzije su dovele do rađanja nacionalizma i mržnje među stanovništvom.

Taj nacionalizam je takođe doveo do mnogih apsurda. Srbi su smislili teoriju prema kojoj je njihov narod jedan od najstarijih naroda spomenutih u Bibliji. Tako je i Isus Hrist bio srpskog porekla, dok je čuvar rajskih vrata Sveti Petar obezbedio privilegovani pristup raju ovome nebeskom narodu. Hrvati su smislili teoriju prema kojoj uopšte nisu slovenskog porekla, kako ne bi morali da imaju iste korene kao i Srbi. Dr Nedjeljko Kujundžić tvrdi kako je hrvatski narod iranskog porekla te da je prihvatio slovensku leksiku tek nakon nastanjivanja na balkanskom poluostrvu. On takođe tvrdi da je hrvatski narod živeo na teritoriji današnjeg Iraka pre četrdesetak vekova, ali ne spominje nijedan istorijski izvor kojim bi potkrepio svoje tvrđenje. Predsednik Franjo Tuđman je ispričao kako je video u nekom muzeju u Teheranu jednu vaznu iz osamnaestog veka pre Isusa Hrista na kojoj su bili naslikani crveni i beli kvadratići koji podsećaju na šahovnicu sa hrvatske zastave. Dokaz za te iranske korene su otprilike hiljadu reči persijskog porekla koje postoje u hrvatskom jeziku, kao da oba jezika ne potiču od iste indoevropske jezičke porodice. Teorija ukrajinskog akademika Evgenija Paščenka prema kojoj su Hrvati ukrajinskog porekla primljena je sa određenom rezervom: u stvari su Ukrajinci hrvatskog porekla.[18] Dakle, može se biti slovenskog porekla samo po potrebi. Bilo kako bilo, bolje je dakle imati Iranske nego srpske korene; makar su Iranci arijevskog porekla!

Ono što je zaista neverovatno jeste činjenica da su sve te teorije smišljali intelektualci, doktori nauka, profesori, pisci, novinari, istoričari i psihijatri. Izgleda nestvarno da su ugledne naučne revije i izdavačke kuće prihvatale da štampaju slične članke ili dela a da ih ne izlažu zajedno sa humorističkim izdanjima.

[18] Dr Nedjeljko Kujundžić u Slobodnoj Dalmaciji, citiran u članku koji je preneo Tanjug, *Postojbina u Persiji*, Politika, 28 avgust 1999, str. 7.

II. 2. Mržnja između Srba i Hrvata

U momentu raspada bivše Jugoslavije, u Hrvatskoj je bilo 11% Srba koji nisu želeli da izađu iz federacije i da se time udalje od Srbije. Tako je dolazak na vlast Franje Tuđmana i Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) koja je zagovarala nezavisnost predstavljao za njih veliko razočarenje. Oduvek su Srbi zamerali Hrvatima jer se dovoljno ne bore za oslobađanje od tuđe okupacije. Prema njihovom mišljenju, ako su se Hrvati i oslobodili od Austrougarske i nacističke Nemačke za vreme dva svetska rata, to je bilo isključivo zahvaljujući srpskim ratnicima koji su krvlju plaćali zasluženu slobodu. A eto kako im najnoviji hrvatski ustav obezbeđuje status nacionalne manjine, iako su sve do tada imali status konstitutivnog naroda.

Autor čuvene teze o sukobu civilizacija, Semjuel P. Hantington, rekao bi da sukob dolazi od činjenice da u bivšoj Jugoslaviji postoje tri civilizacije, pravoslavna, katolička i muslimanska, koje su zasnovane na verskoj pripadnosti. Sukob iz devedesetih godina između Srba i Hrvata, odnosno ortodoksnih i katoličkih hrišćana, nije imao u sebi ničega religijskog. Najveći deo naroda nije znao čak ni da objasni koja je osnovna razlika između ta dva vida hrišćanstva niti je mogao da shvati značaj dogme *filioque* prema kojoj emanacija Svetog Duha dolazi i od Oca i od Sina, dogme koja je zauvek podelila dve crkve. Strah i neprijateljstvo između dva naroda mnogo više su proizlazili iz njihovog istorijskog nasleđa jer su Srbi zapamtili ustaške zločine počinjene za vreme Drugog svetskog rata pod Antom Pavelićem i njihov savez za Hitlerovom Nemačkom. A eto kako zastava Tuđmanovih hrvatskih boraca za nezavisnost čudno podseća na onu koju su imali ustaški kolaboracionisti.

Strah Srba iz Krajine bio je opravdan hrvatskom prošlošću i koncentracionim logorima sličnim Aušvicu u kome su ustaše ubijale komunističke borce na toliko brutalan način da se čak i Hitler čudio. Samo je u Jasenovcu za vreme Drugog svetskog rata pogubljeno 600.000 žrtava, većinom srpskog porekla, ali i jevrejskog i romskog. Međutim, revizionista Franjo Tuđman se usudio da izjavi još 1989. godine kako je taj broj preteran i kako je realni broj žrtava bio deset puta manji.[19] Hrvatska je sanjala o nezavisnosti tokom čitavih hiljadu godina, a kada je zaista i postala nezavisna za vreme samo četiri godine, izgubila je kontrolu istrebljujući one koji nisu bili Hrvati. Taj hrvatski kompleks o nezavisnosti video se čak i u nazivu koji su odabrali za svoju državu čim su ostvarili hiljadugodišnji san: „Nezavisna država Hrvatska“ (NDH). Nijedna druga zemlja na svetu nije uključila termin „nezavisna“ u zvaničnom nazivu. Još jedan odraz toga kompleksa, koji je ponekad dovodio do nepromišljenih političkih odluka i nesagledivih posledica, bio je kada je Žak Delor, tadašnji Predsednik evropske komisije, predložio rukovodiocima svih šest bivših jugoslovenskih republika da po kratkom postupku uđu u Evropsku Uniju i usput dobiju pozamašne finansijske subvencije, pod uslovom da sačuvaju zajedničku državu i da se dogovore kako već žele koju će unutrašnju organizaciju usvojiti (federaciju, konfederaciju ili čak uniju nezavisnih država). U svakom slučaju, evropska integracija je bila jedina opcija kojom se mogao izbeći rat; samo su velike imperije kao što su rimska, vizantijska ili otomanska uspele da smire Balkan. Većina republika je prihvatila to

[19] Laura Silber and Allan Little, *Yugoslavia, Death of a Nation*, Penguin Books, 1996, str. 85.

Delorovo rešenje, ali su Hrvati ipak odlučili da iskoriste priliku i zatraže nezavisnost kojom će se ostvariti njihov hiljadugodišnji san.

Prastari strah se vratio među Srbe pogotovo zbog toga što se katolička Hrvatska smatrala zapadnom zemljom i želela da se ujedini sa Evropom, umesto sa pravoslavnim istokom. Nataša Rajaković je po tome pitanju napravila odličnu analizu:

„Od samog početka, država južnih Slovena se našla između dva paradoksna shvatanja politike uopšte, a posebno države: s jedne strane decentralizovan i pluralistički koncept, zasnovan na suverenitetu i samoopredeljenju konstitutivnih naroda države, koji je bio zastupljen u Sloveniji i Hrvatskoj; s druge strane, unitarni i centralistički koncept zasnovan na ujedinjavajućoj i dominantnoj ulozi Srbije. Ta dva koncepta bila su rezultat različitog imperijalnog nasleđa (austrougarskog i katoličkog za Slovence i Hrvate, otomanskog i vizantijskog za Srbe) koje je stvorilo različite političke kulture, inače nepomirljive u okviru ujedinjenja koje su nametnule elite.“[20]

Srbi su se uplašili da se istorija ne ponovi, kako je to u poslovicama oduvek činila. U njihovoj kolektivnoj svesti, nezavisna Hrvatska značila je povratak fašizmu. Znali su da ih neće zaštititi ni Evropa ni međunarodna zajednica; tako su odlučili da okupiraju jedan deo Hrvatske u kome su predstavljali većinsko stanovništvo i nazvali ga *Republika Srpska Krajina*. Autori dela *Novi svetski poredak*, Katrin Kaminski i Simon Kruk, objašnjavaju kako je hrvatska fašistička prošlost bila pravi razlog srpskog negodovanja:

„1918. godine, Beograd je nameravao da osnuje kraljevinu Veliku Srbiju, oko koje će se okupiti Hrvati i Slovenci. Drugi svetski rat je odveo Hrvate na stranu Nemaca, dok su se srpske snage otpora borile protiv nacističkog neprijatelja. Izbor protivničkog tabora prouzrokovao je nasilan građanski rat za vreme kojega je broj žrtava nadmašio onaj iz borbe protiv Nemačke.“[21]

Srbi nisu bili bez razloga nepoverljivi prema Zapadu; 1995. godine, za vreme operacije Oluja koja je trajala samo četiri dana, Hrvati su povratili izgubljene teritorije i proterali sve Srbe, a da međunarodna zajednica nije reagovala i tražila povratak izbeglica na svoja ognjišta. Svet je skrštenih ruku gledao kolone izbeglica i nijedan zapadni političar nije doveo u pitanje pravo Hrvatske da ponovo zauzme svoju okupiranu teritoriju. Novinar Džared Izrael iz Vašingtona piše o tome:

„1995. godine, hrvatska armija, obučena, predvođena i podržana iz vazduha od strane Vašingtona, učinila je blitzkrieg na Krajinu, jedan deo Hrvatske, i za nekoliko dana proterala oko 250.000[22] *srpskih muškaraca, žena i dece, čiji su preci živeli na toj planinskoj teritoriji još od Srednjeg veka. Američki avioni su bombardovali hiljade ljudi koji su bežali, dok su hrvatski vojnici pravili pokolj. Malo kasnije, Predsednik Tuđman je*

[20] Nataša Rajaković, *Les ambiguïtés du „yougoslavisme“*, u Jacques Rupnik (urednik), *De Sarajevo à Sarajevo – l'echec yougoslave*, Pariz 1992, str. 47.

[21] Catherine Kaminsky & Simon Kruk, *Le Nouvel Ordre Mondial*, str. 31-32.

[22] 240.000 prema Međunarodnom komitetu Crvenog Krsta.

krenuo u pobedničku posetu. Hrvatski radio je preneo podvige kojima se pohvalio, izgovorene pred dobro raspoloženom gomilom: ‚Nema više povratka u prošlost, u vreme kada su se Srbi širili u srcu Hrvatske, poput raka, raka koji je uništavao hrvatsko nacionalno biće... Sada kao da nikada nisu ni živeli ovde... Nisu čak imali ni vremena da sa sobom ponesu svoj prljavi novac ili svoj prljavi veš.“[23]

Neki komentatori, kao što je Toni Petković sa Centralno-evropskog univerziteta u Mađarskoj i direktor Humanitarnog centra u Novom Sadu, smatraju da je hrvatska ofanziva protiv Srba iz Krajine i njihovo iseljavanje u Srbiju protekla po dogovoru Miloševića i Tuđmana. Naravno, dokaza nema a događaji su još uvek previše sveži kako bi se omogućilo konkretno i nepristrasno istorijsko istraživanje, ali je ipak jasno da su se srpski i hrvatski nacionalizam međusobno potpomagali. Javna je tajna da su se Milošević i Tuđman u više navrata sreli, zajedno radili i pomagali jedan drugoga.[24] Prema mišljenju Zorana Đinđića, lidera Demokratske stranke u to vreme, Miloševićev režim je bio u potpunosti odgovoran za blokadu Srba iz Hrvatske i Bosne,[25] dok je Sveti Sinod srpske pravoslavne crkve objavio raport u kome je otvoreno optužio režim da je napustio sopstveni narod.[26] Prema mišljenju Vuka Draškovića, lidera srpske opozicije, *„sudnji dan za Krajinu je došao uz napad na Srebrenicu i Žepu... Karadžić je trebalo da brani Srbe iz Hrvatske umesto da napada muslimanske gradove u Bosni.“*[27]

Iako je genocid Srba koji su počinile ustaše na čelu NDH potvrđena istorijska činjenica, neki su se ipak odlučili na revizionizam. Autori dela *Etničko čišćenje - istorijski dokumenti o jednoj srpskoj ideologiji* koji smatraju da su Srbi jedini krivci za balkansko krvoproliće, objasnili su svoje razloge na sledeći način:

„Kod ustaša, piše Florans Hartman, koja preuzima ono što neumorno ponavljaju srpski mediji, radilo se o jednoj zvaničnoj politici jer je program otvoreno predviđao da od 600.000 Srba iz Hrvatske, ‚jedna trećina se mora pokatoličiti, jedna trećina proterati a jedna trećina umreti‘. Tačno ili netačno što se tiče ustaša (to tvrđenje je citirano bez spominjanja valjanog izvora), ideja nije potekla od njih. Radilo se o projektu koji je Konstantin Petrovič Pobedonostsev (1827-1907), poglavar Svetog sinoda ruske pravoslavne crkve i član državnog saveta, podneo 1881. godine caru Aleksandru III kako bi uništio Jevreje iz ruske imperije.“[28]

---

[23] Džared Izrael, *Novo Varvarstvo*, Counterpunch, Vašington, članak prenet u Politici 12. juna 1999, str. 6. Džared Izrael i još neki drugi jevrejski novinari su protestovali protiv nepoštene instrumentalizacije holokausta od strane Bila Klintona kako bi se opravdao rat protiv Srbije.

[24] Toni Petković, *Former Yugoslavia: War, State building and demographic fears - Discussion*, u *Forced ethnic migrations on the Balkans: Consequences and rebuilding of societies*, konferencija organizirana u Bugarskoj 22-23 februara 2005 od strane International Centre for Minority Studies (IMIR), Sofija, i Meiji University, Tokio, *Conference proceedings*, str. 215.

[25] Zoran Đinđić, Borba, 7. avgust 1995, str. 4.

[26] Borba, 8. avgust 1995, str. 5.

[27] Vuk Drašković, Borba, 7 avgust 1995, str. 6.

[28] Mirko Grmek, Marc Gjidara & Neven Simac, *Le nettoyage ethnique - documents historiques sur une idéologie serbe*, Pariz, 1993, str. 14-15.

Druge je opet baš briga za revizionizam i draže im je da se hvale prepričavajući „podvige“ iz slavne prošlosti. U svojim pismima posvećenim don Anti Bakoviću i fra Martinu Planiniću, objavljenim u hrvatskom časopisu Narod, ratni zločinac Dinko Šakić koji je odgovoran za smaknuće hiljada Srba, Jevreja i Cigana, dao je sledeću izjavu:

„Mi smo branili naš narod i našu državu od divljih životinja u ljudskom obliku, koji su došli sa druge strane Drine u čoporima kao divlji vukovi, kako bi nas uništili u našim sopstvenim domovima. Mjesto za takve ljude je u zatvorenom prostoru okruženom rešetkama, kako bi se spriječili u svojim krvavim djelima.“[29]

Nakon ekstradicije Dinka Šakića iz Argentine, za vreme jednog sastanka Hrvatskog geopolitičkog društva, Petar Vučić je izjavio o njegovom procesu:

„Žalimo se na Hag, a osudićemo nevina čovjeka u sred Zagreba.“[30]

Neki smatraju da zajednica Srba i Hrvata nikada i nije trebalo da postoji, kao da se radilo o nekoj protivprirodnoj zajednici. U svom delu *Prkos*, Dušan Tešić objašnjava svoje razloge:

„Četrnaest vekova živeli su Srbi i Hrvati jedni pored drugih bez zajedničke države. Oko tri i po veka Srbi su čamili pod Turcima; Hrvati pod Austrijom i Mađarskom gotovo trostruko duže i svako je svoj nacionalni identitet i versku opredeljenost očuvao onako kako je mogao. Ali, očuvao ih je i to je najbitnije. Pa, ipak se u nekim glavama začela ideja o međunacionalnom idili u okolnostima kada su verske predrasude držale jedan i drugi narod na razdaljini koja nije bila manja od one što nas je zajedno udaljavala od muhamedanstva.“[31]

Reč „krajina“ ili tačnije „vojna krajina“ jednostavno označava vojnu zonu. Srbi su u nju bili pozvani od strane Austrougarske kako bi štitili njenu istočnu granicu od Turaka i u to ime dobili zemlju koji će obrađivati. Bez njih, evropska civilizacija možda ne bi imala današnje kulturne korene, pa ipak, nijedna zapadna sila nije odredila ekonomski embargo ili vazdušne napade na Hrvatsku radi njenog odbijanja povratka srpskih izbeglica - dodatni dokaz za njih da je borba za ljudska prava veoma selektivna. Osećali su se izolovani i više nisu uzimali za ozbiljno međunarodne organizacije, jer su ionako znali da će uvek biti među gubitnicima.

II. 3. Mržnja između Srba i muslimana

U Bosni, bivši srpski lider i ratni zločinac, Radovan Karadžić, izjavio je da su *„Srbi i muslimani instinktivno neprijateljski nastrojeni jedni prema drugima, kao mačke i psi.“*[32]Tokom skoro šest vekova, Srbija je bila okupirana od strane osmanske imperije i oslobodila se tek nakon balkanskih ratova 1918. godine. Iz tog razloga, sve što je široko ili usko povezano sa

[29] Slobodan Stojićević, *Šta je smešno*, Politika, 1 avgust 1999, str. 20.

[30] Ibid.

[31] Dušan Tešić, *Prkos: Rođačke veze i rat*, Politika, 29. decembar 1999, str. 32.

[32] George Fyson, Argiris Malapanis & Jonathan Silberman, *The truth about Yugoslavia*, Pathfinder, New York 1993, str.13.

islamom evocira kod Srba bolne uspomene. Iako bosanski muslimani u najskorije vreme nisu ratovali protiv Srba, oni su veoma teško podnosili prastari strah od islama i života u nekoj drugoj državi koja nije Jugoslavija ili Srbija, pogotovo otkada je mnogo dobrovoljaca iz arapskih i muslimanskih zemalja došlo da se bori u Bosni kako bi pomogli svojoj verskoj braći.

Još od hidžre koja se desila 622. godine posle Hrista, islam se širio na nemuslimanskim područjima. Stanovništvo osvojenih zemalja veoma brzo je prelazilo na islam iz različitih razloga, kao što su bliskost koju su osećali semitski narodi prema arapskom jeziku naspram vizantijskog grčkog, ili jeftiniji porezi od onih koje je uterivao Konstantinopolis (Carigrad). Čak su i Mongoli prihvatili islam nakon što su osvojili abasidsku državu i demolirali Bagdad, verovatno zahvaljujući kosmopolitskoj toleranciji islama iz toga vremena. S druge strane, osmanski Turci su jednostavno želeli da osvoje nove teritorije i nisu ni pokušavali da vrše prozelitizam među pokorenim narodima; dozvoljavali su određene povlastice obraćenicima ali im masovna islamizacija nije izgledala profitabilna jer su hrišćani plaćali veće poreze. Tako su Srbi uspeli da očuvaju pravoslavnu veru Iako su Turci proveli više od pet vekova na njihovom prostoru.

Pored visokog poreza koji su plaćali hrišćani i koji se nazivao *harač*, Srbi su takođe morali da plaćaju danak u krvi koji se nazivao *devširme* pri kome je zavojevač odvajao decu od njihovih majki i slao ih u Istanbul kako bi tamo učili da postanu sultanovi janičari. Ponekad bi majke sakatile prste sopstvenoj deci kako im ne bi bila odvedena. Kasnije, kada bi ta deca odrasla i prihvatila islam, vraćala su u rodna mesta i njima upravljala. Takav je bio i slučaj slavnog muslimanskog namesnika srpskog porekla, Mehmed-paše Sokolovića, koji i danas predstavlja dokaz osmanlijskog nasilja koje je prouzrokovalo najveću traumu u srpskoj kolektivnoj svesti. Časna Porta se osigurala da bilo kakav pokušaj ustanka protiv nje bude kontraproduktivan: ustanici su sistematski kažnjavani užasnom smrću. Tako je u gradu Nišu u Južnoj Srbiji podignuta kula od ljudskih lobanja, zvana *Ćele-kula*, koja i danas tamo stoji i može se posetiti.

Danak u krvi koji su osmislile osmanlijske vlasti nije postojao u izvornom islamskom učenju koje garantuje prava svih građana muslimanske države, posebno prava „ljudi Knjige“ kojima je Bog već bio poslao Objavu, odnosno jevreja i hrišćana. Bosanski orijentalista Nerkez Smailagić, prevodilac velikog broja članaka iz *Enciklopedije islama* objavljenih u Sarajevu pod naslovom *Leksikon islama*, objašnjava kako Turci nikada nisu smatrali Srbe kao narod Knjige bez obzira na njihovu pravoslavnu veroispovest, zato što su prihvatili hrišćanstvo *nakon* objavljivanja Kur’ana. Kao posledica toga, nisu mogli biti tretirani nikako drugačije nego kao nevernici. Smailagić takođe spominje da su Turci uzimali danak u krvi i od Grka, čije je prihvatanje hrišćanstva usledilo mnogo pre objavljivanja Kur’ana, što ipak nikada nije sprečilo Turke da nastave sa otimanjem dojenčadi.

Bošnjaci su sa svoje strane optuživali Srbe da ih krive za osmanlijska zlostavljanja samo zbog prelaska na islam. Prema mišljenju muslimanskih intelektualaca, srednjevekovna Bosna je imala nezavisnu crkvu zasnovanu na bogumilskim dualističkim verovanjima sličnim onima koje su imali Katari i Albižani u Francuskoj. Pošto nisu mogli da izdrže pritisak koji su na njih vršili katolici koji su ih smatrali jereticima, prešli su na islam jer su ga smatrali sličnijim svojim verovanjima od klasičnog srednjevekovnog hrišćanstva. Sa druge strane, Srbi nisu smatrali

Bošnjake kao poseban narod nego kao sastavni deo srpskog nacionalnog bića, koji su prihvatili veru svojih zavojevača. Evo kako bošnjački novinar Dželal Ibraković napada pravoslavnu crkvu smatrajući je za sektu, uz mnogo ironije, čija se gorčina može izmeriti brojem reči koje je stavio pod navodnike:

> *„...Tako je u pravoslavnoj (narodnoj srpskoj veri) fikciji objektivna situacija porobljenosti dobila podsvjesni nadomjestak u generacijama Srba paralelnog ‚postojanja' slobode u kojoj su realni osmanski vazali postajali narodni junaci i borci za pravdu kojima ne može niko ništa. U toj izokrenutoj svijesti tumarali su među Srbima njihovi raspusni vladari, koštunjavi propovjednici, sveci i predvodnici, slijepi guslari i sa objektivne situacije podaničkog odnosa pretvaralo se u ‚pobjednički', a vremenom i u ‚nebeski' narod. Za ovakvo stanje da se u srpskoj historiji stvarnost zamjenjuje fikcijom, a fikcija stvarnošću, najveću krivicu snosi upravo srpska pravoslavna crkva. U ostvarenju posvećene misije uvijek su bile prepreke koje je trebalo jednostavno uništiti. Ideal krvi i tla dobija tajni obredni karakter, pri čemu bi za istraživače kultova i sekti bilo vrlo zanimljivo da se napravi cjelovita analiza preobraćenja ‚grčkog pravoslavlja' (kao dijela hrišćanstva sa svim evanđeoskim principima) na ‚srpskom tlu' u jednu tajanstvenu sektu i ‚narodnu veru'."*[33]

Ibraković konstatuje kako se na kraju dvadesetog veka krstaški rat protiv muslimana i dalje nastavlja. Baš kao i stereotip o Jevrejima koji su ubili Isusa i na sebi nose kolektivnu krivicu, na isti način Turci nose kolektivnu krivicu jer su spalili mošti Svetog Save; ubijanje Turaka, odnosno bosanskih muslimana, postaje moralni čin,[34] iako su Bošnjaci miran i skoro potpuno evropeizovan narod. Srbi dakle imaju mesijansku ulogu oslobodilaca zapadne Evrope od islamske ekspanzije, baš kao što su u prošlosti usporili nacistički pohod na Rusiju sve do početka zime, gde ih je desetkovala hladnoća.

Bez sumnje, balkanski autori koriste po intenzitetu veoma bogat rečnik kada opisuju svoje sunarodnike. Tako i najveći hrvatski pisac, Miroslav Krleža, govori o bosanskoj kugi (*pestilenza bosignana*).

Neki evropski intelektualci smatraju da je Evropa kriva što je žrtvovala bošnjački narod nameću mu embargo na naoružanje zbog kojega su bili sprečeni da se odbrane. Dok su trpeli najgore masakre u svojoj istoriji, Evropa je čak odbila da propusti oružje koje su slale neke muslimanske zemlje. Amerikanci su, doduše, bili za ukidanje embarga na oružje još od 1993. godine. Tako je međunarodna zajednica znala još krajem 1992. godine za katastrofalne razmere sukoba,[35] dvesta hiljada Bošnjaka je ipak ubijeno na užasan način, sve dok se ona nije odlučila za vojnu intervenciju i nametnula sporazum za mir koji je konačno potpisan 14. decembra 1995. godine. Taj Dejtonski sporazum od 165 stranica sadržao je 102 geografske

---

[33] Dželal Ibraković, *Osnovna magistrala - borba protiv islama*, Kabes, str. 45.

[34] Ibid, str. 46.

[35] Pierre Béhar, *Vestiges d'empires - la décomposition de l'Europe centrale et balkanique*, Desjonquères, Pariz, 1999, str. 143-158.

karte i zapravo legalizovao etničko čišćenje jer je Srbima dao 49% teritorije koju su bili vojno zauzeli, a Slobodana Miloševića proglasio „garantom sporazuma".[36]

Treba reći i to da Hrvati nisu poštedeli bosanske muslimane te religiozne mržnje. Poslušajmo hrvatskog predsednika Franju Tuđmana, koji je često davao zaista strašne izjave kao što je na primer, „hvala Bogu što moja žena nije ni Jevrejka ni Srpkinja"[37]:

„Franjo Tuđman je pokazao potpuno odsustvo uviđavnosti za Bosnu i Hercegovinu, govoreći o toj centralnoj jugoslovenskoj republici kao o nacionalnoj državi hrvatskog naroda. Hrvatski nacionalisti su u bosanskim muslimanima videli islamizovane Hrvate, baš kao što su njihovi srpski susedi u njima videli pravoslavne Srbe. Malo kasnije, kada je postao predsednik, za vreme jednog sastanka sa američkim ambasadorem Vorenom Cimermanom, Tuđman se iznervirao i krenuo da drži predavanje o Izetbegoviću i bosanskim muslimanima. Rekao je da su oni ‚opasni fundamentalisti' koji žele da iskoriste Bosnu kao odskočnu dasku za prodor islama u Evropu. Ne mogavši da se smiri, iako su ga smirivali ostali članovi njegove delegacije, Tuđman je rekao da bi Bosnu trebalo podeliti između Srba i Hrvata."[38]

II. 4. Mržnja između Srba i Albanaca

Odakle dolaze Albanci? Da li se radi o autohtonom evropskom narodu koji je živeo na balkanskom poluostrvu mnogo pre dolaska Slovena, ili se radi o narodu koji se tu nastanio nakon turske invazije?

Srpski nacionalisti su autori teorije po kojoj su Albanci u stvari doseljenici sa Kavkaza, a ne autohtono stanovništvo Kosova. Još od 1170. godine, otkako je osnivač najpoznatije srpske dinastije Nemanja pobedio na Kosovu u bici protiv Vizantije, ta pokrajina je postala srpska i istorija ne spominje nikakvo postojanje Albanaca u to vreme. Ni turski popis iz 1455. godine, koji je obuhvatio 646 srpskih sela na Kosovu, ne spominje Albance. Prema nekim teorijama koje potkrepljuju dokumenti koji se nalaze na ruskoj, gruzijskoj ili italijanskoj akademiji, Arapi su doveli Albance sa Kavkaza u Italiju kao radnu snagu. Italijani su ih prebacili tamo gde su danas,[39] piše Dragomir Đorović. U suštini, svako pokušava da dokaže da se naselio na nekoj određenoj teritoriji pre svih ostalih naroda, kako bi opravdao svoju prisutnost i dobio pravo da na njoj ostane:

„Albanski istoričari, sa svojom izmišljenom teorijom o ilirskom poreklu, izmanipulisali su albansko stanovništvo Kosova govoreći kako su Albanci autohtoni narod i kako su Srbi doseljenici, tako da treba isterati Srbe sa prostora koji naseljavaju već osam vekova, na najbrutalniji način, kao što su to činili za vreme nemačke okupacije od 1941. do 1945. godine."[40]

---

[36] Vincent Hugeux, *Yougoslavie: la décennie du naufrage*, L'Express br. 2585 od 18 januara 2001.
[37] Laura Silber and Allan Little, *Yugoslavia, Death of a Nation*, Penguin Books, New York, 1996, str. 86.
[38] Ibid.
[39] Dragomir Đorović, *Koliko poznajemo Albance*, Politika, 6 avgust 1999, str. 12.
[40] Ibid.

lako neki evropski istoričari smatraju kako Albanci zaista i jesu ilirskog porekla,[41] ta teorija izgleda nemoguća srpskim istoričarima. Prema akademiku Slavenku Terziću, direktoru Istorijskog instituta pri Srpskoj akademiji nauka i umetnosti(SANU), prvi spomen Albanaca potiče iz jedanaestog veka, kada Ana Komnina govori o ‚Arbanonu' (zemlji Arbanasa) smeštajući ga u jedno planinsko područje unutar današnje Albanije. Prema tome, teritorija Kosova nikada nije pripadala bilo kakvoj albanskoj državi.[42] Gaston Gravije[43] piše da su skoro svi muslimani sa toga područja bili Srbi koji su tek odnedavno prihvatili islam. Navešćemo nekoliko citata Slavenka Terzića iz jedne studije o Albancima:

„Francuski konzul u Janjini, Pouqueville, na primer smatra da su Albanci došli na Balkan iz kavkaske Albanije, u ranom srednjem veku i da prema tome nisu autohtono stanovništvo.[44] Ipak u nauci preovlađuje mišljenje da su Albanci u suštini nova etnička formacija nastala u prvim vekovima srednjeg veka, na starobalkanskim osnovama, mešavinom različitih elemenata starih paleobalkanskih supstrata - ilirskih, dakomizijskih (dardanskih) i tračkih. Ne može se, dakle, govoriti o Albancima kao direktnim i neposrednim nastavljačima Ilira ili Dardanaca."[45]

Terzić citira nemačkog istoričara Petera Bartla kako bi potkrepio svoju teoriju:

„Slika koju albanska nauka stvara o sopstvenoj ranoj istoriji je pojednostavljena, nekritička i iskonstruisana. Ne može se izvesti jezički dokaz o srodstvu ilirskog i albanskog jezika."[46]

Srbi smatraju Kosovo za kolevku njihovog naroda. Oni čak ni ne koriste naziv Kosovo nego Kosmet, skraćeno od punog naziva Kosovo i *Metohija* (reč koja potiče iz grčkog jezika i označava crkveni posed), kako bi naglasili postojanje skoro hiljadu i tri stotine manastira, crkava, kapela i ostalih srpskih spomenika.[47] Događaji iz osamnaestog veka su primorali Srbe da se masivno isele sa te teritorije koju je nastanilo stanovništvo koje je stiglo iz Albanije. Danas su Albanci većinsko stanovništvo, ali Srbi i dalje smatraju Kosovo kao svoju teritoriju i odbijaju da ono postane nezavisna albanska republika.

Sve do 1948. godine, Tito je pokušavao da se oslobodi od sovjetske kontrole jer je Staljin optuživao njegovu zemlju za ideološku devijaciju. Jugosloveni su bili razočarani jer *„oni su bili među najpoštenijima od Staljinovih ‚qlupih poštenjačina'. Bili su prihvatili komunizam kao religiju… Trpeli su nemačko bombardovanje sa idejom da je svaka primljeno bomba značila*

---

41 Pierre Béhar, *L'Autriche-Hongrie, l'idee d'avenir*, Desjonquères, Pariz 1991, str 20.

42 Slavenko Terzić, *La vieille Serbie et les Albanais* (*Stara Srbija i Albanci - jedan pogled na istorijsku pozadinu zbivanja na Kosovu i Metohiji*), Revue d l'Europe centrale, tom IV, broj 2, 2 kvartal 1996, str. 205.

43 Gaston Gravier, *La vieille Serbie et les Albanais*, izvod iz časopisa Revue de Paris od 1 novembra 1911, Pariz 1911.

44 F.C.H.L. Pourqueville, *Voyage dans la Gzèce*, II, Paris, 1820, str. 505.

45 Slavenko Terzić, *La vieille Serbie et les Albanais* (*Stara Srbija i Albanci - jedan pogled na istorijsku pozadinu zbivanja na Kosovu i Metohiji*), Revue d l'Europe centrale, tom IV, broj 2, 2 kvartal 1996, str. 204.

46 Peter Bartl, *Albanien. Vom Mittelalter bis zur Gegenwort*, Regensburg - München, 1995, str. 21.

47 Slavenko Terzić, *La vieille Serbie et les Albanais* (*Stara Srbija i Albanci - jedan pogled na istorijsku pozadinu zbivanja na Kosovu i Metohiji*), Revue d l'Europe centrale, tom IV, broj 2, 2 kvartal 1996, str. 207.

jednu bombu manje za Sovjetski Sovez", piše Danijel Jergin sa Harvardske biznis škole.[48] Titova Jugoslavija je 1948. godine definitivno raskinula sa komunističkim blokom, izmislila sopstveni sistem socijalističkog samoupravljanja i postala jedan od osnivača Pokreta Nesvrstanosti. Međutim, Albanija je ostala verna Staljinu i Tito je dao Kosovu status autonomne pokrajine kako bi ugodio albanskom stanovništvu i kako bi mu ono ostalo verno.

Kako bi učvrstio svoju vlast, Slobodan Milošević je igrao kartu nacionalizma znajući da je njegov narod imao psihološku potrebu da se za nešto veže i nije našao ništa bolje od tog mitskog oblika istorije. U svetu u kome je komunizam nestajao i za sobom ostavljao ideološku prazninu, Milošević je 28. juna 1989. godine proslavio šeststotu godišnjicu slavne bitke na Kosovu Polju, nakon koje je ukinuo autonomiju Kosova, uzrokujući time nemire i secesiju te srpske pokrajine. Prema rečima jednog francuskog novinara iz lista Ekspres, kosova pesma se za njega pretvorila u labuđu.[49]

Prema nekim francuskim istoričarima i balkanolozima, kao što je Žak Rupnik sa instituta CERI, Albanci su doslovno *„živeli pod režimom aparhejda koji je vladao za vreme Miloševića"*. Međutim, pre te 1989. godine, njihova prava su bila poštovana i zagarantovana, dok god je trajalo Titovo bratstvo i jedinstvo. Poslušajmo sada jedno svedočenje iz toga vremena čiji je autor Sinan Hasani, državnik i pisac albanskog porekla koji je nekoliko puta izabiran za poslanika u Skupštini socijalističke republike Srbije i u dva navrata za potpredsednika Skupštine SFRJ (Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije), a bio je i ambasador u Danskoj:

> *„Sa mnogih strana se dižu glasovi o ugroženim pravima Albanaca u Jugoslaviji. Ovde ponovo mi odgovaramo postavljanjem pitanja: koja su prava etničkih Albanaca u ovoj zemlji ugrožena? Šta je to što Albanci ovde nemaju, što imaju drugi narodi i narodnosti? Pored ekonomske i političke jednakosti, oni imaju škole i državnu administraciju na svom sopstvenom jeziku. Postoje i univerzitetska predavanja na albanskom jeziku, Akademija nauka na Kosovu, informisanje, mediji, štampa, radio, televizija... Da li su Albanci isključeni iz državnih poslova ili socio-političkih organizacija? Nisu. Oni su zastupljeni u svim socio-političkim organizacijama kao i u vladi. Ne postoji nijedna funkcija i nijedno radno mesto u ovoj zemlji koje nije dostupno Albancima onako kako je dostupno drugim narodima i narodnostima ove zemlje. Da li treba da ističemo kako su mnoge direktorske funkcije u pokrajini obavljane od strane etničkih Albanaca? Albanci su obavljali i obavljaju najviše funkcije u socijalističkoj republici Srbiji, u saveznoj vladi, u Komunističkoj partiji Jugoslavije, u Socijalističkom savezu, u Skupštini SFRJ, u državnom predsedništvu, a ima ih i među najvišim vojnim funkcionerima, u državnom obezbeđenju, u diplomatiji, i tako dalje, i tako dalje."*[50]

---

[48] Daniel Yergin, *La paix saccagée - les origines de la guerre froide et la division de l'Europe*, Complexe, 1990, str. 287. (Prevod na francuski originalnog dela *Shattered Peace* koje je prvi put objavila izdavačka kuća Houghton Mifflin, Boston, 1977.)

[49] Vincent Hugeux, *Yougoslavie: la décennie du naufrage*, L'Express br. 2585 od 18 januara 2001.

[50] Sinan Hasani, *Historical Responsibility*, u *Review of International Affairs, Kosovo: Past and Present*, Beograd 1992, str. 13-14.

Zapadna intervencija iz 1999, godine naterala je srpske snage da se povuku; u jednom aprilskom intervjuu televizijskom kanalu CNN, Džordž Buš je u svom stilu rekao, „Sada će Kosovijenci [dosl. Kosovians} moći da se vrate svojim kućama“.[51] Danas, nakon što se srpska vojska povukla sa Kosova jer su je zamenile snage Ujedinjenih Nacija, ugrožena su prava kosovskih Srba. Evo šta veli otac Sava Janjić iz manastira Dečani o nasilju koje na Kosovu vrše Albanci nad Srbima:

„Albanska mržnja se graniči sa ludilom. Šta je god sprsko, ili čak slovensko, sve što nije albansko ili, da budem precizniji, što nije pod kontrolom UÇK, suzbija se i proteruje… Srbi obično smatraju da su Albanci inferiorni, primitivni, prljavi i neobrazovani, ali ni pod srpskom vlašću na Kosovu i Metohiji nikada nismo dostigli ovoliki stepen represije, osim tokom tromesečnog bombardovanja.“[52]

Albanski zvaničnici dele isto mišljenje jer je verovatno još uvek prerano da se definitivno reše svi sukobi između dve zajednice. Evo šta o tome misli novinar Škeljzen Malići iz Centra za humanitarno istraživanje „Gani Bobi“ sa Kosova:

„Sadašnji položaj srpske manjine na Kosovu je posledica intervencije NATO pakta iz 1999. godine. Prema sporazumu u Kumanovu koji je potpisan 9. juna 1999. godine, sve srpske snage, bez ikakvog izuzetka - vojne, policijske kao i paravojne formacije - trebalo je da napuste Kosovo. A pošto je skoro celokupno srpsko stanovništvo na Kosovu bilo naoružano i regrutovano u različitim vojnim i paravojnim formacijama, to je prouzrokovalo početno masivno povlačenje srpskih građana kao i onih koji su bili mobilisani da se bore, zajedno sa njihovim porodicama. Brzi i masivni odlazak Srba i Roma koji su aktivno služili pod Miloševićevim režimom bio je još više neutralisan kada su naoružane albanske snage preuzele kontrolu na terenu, bez obzira na prisustvo trupa NATO pakta. Takođe, masivni i brzi povratak kosovskih Albanaca proteranih u obližnje zemlje – iz Albanije, Makedonije i Crne Gore - učinio je da dođe do pojačanog pritiska na preostale Srbe, zbog toga što najveći broj povratnika nije imao svoje sopstvene domove ili krovove nad glavom. Otprilike 120.000 albanskih domova bilo je spaljeno ili oštećeno za vreme rata od strane srpskih snaga, a po njihovom povratku, ti ljudi su se nastanili u kuće i stanove izbeglih Srba i nastavili da vrše pritisak na preostale Srbe da odu - u ekstremnim slučajevima čak i čineći zločine. NATO snage poslane da intervenišu nisu imale dovoljno moći da uspostave malo reda u stambenoj politici, a to je prouzrokovalo

[51] Predsednik Buš je disleksičan i njegove najsmešnije izjave zvane „bušizmi“ se razmenjuju preko interneta širom sveta. Tako se Grci kod njega nazivaju Grićani, brazilski predsednik Kardoso je imao čast da čuje izjavu „Šta, zar i vi imate crnce?“, a na pitanje novinara šta misli o (kanadskom) premijeru Žanu Kretijenu, Buš je odgovorio da treba bombardovati sve te ljude. Pa ipak, predsednik Buš smatra da su ga ljudi „pogrešno potcenili“.

[52] Otac Sava Janjić, citat iz beogradskog lista Vreme preuzet u francuskom nedeljnom časopisu Courrer International, 23. decembar 1999.

u ispražnjenju čitavih gradova od Srba i Roma - pogotovo većih gradova kao što su Priština, Prizren, Đakovo, Peć ili Gnjilane."[53]

Ni među srpskim zvaničnicima ni među njihovim albanskim kolegama, niko nije predložio neko srednje rešenje kojim bi se osnovalo jedno demokratsko multikulturno društvo koje ne priznaje rasne, etničke ili religiozne razlike.

[53] Shkelzen Maliqi, The Issue of Kosova and the minorities, u *Forced ethnic migrations on the Balkans: Consequences and rebuilding of societies*, konferencija organizirana u Bugarskoj 22-23 februara 2005 od strane International Centre for Minority Studies (IMIR), Sofija, i Meiji University, Tokio, *Conference proceedings*, str. 228.

III. KNJIŽEVNA MRŽNJA

U ovom našem istraživanju, predstavićemo nekoliko odlomaka iz dela balkanske nacionalističke književnosti koji su doprineli jačanju međuetničke mržnje u kolektivnoj svesti naroda iz bivše Jugoslavije. Ocenili smo da bi naše istraživanje bilo korisno za francuske istraživače, uzevši u obzir činjenicu da nismo pronašli nikakve druge radove na tu temu na francuskom jeziku.

U svojoj nacionalističkoj. propagandi, bivši jugoslovenski političari i novinari su koristili istorijsku ili patriotsku književnost kako bi u svom narodu probudili mržnju protiv obližnjih naroda. Mi smo pronašli nekoliko primera u svakoj etničkoj grupi ali ćemo navesti samo tri zbog nedostatka prostora. Među književnim, političkim ili sociološkim delima, odabrali smo nekoliko stihova Petra Petrovića Njegoša, slavnog crnogorskog vladike koji je ušao u istoriju srpske narodne književnosti (etnička specifičnost po kojoj se razlikuju Srbi i Crnogorci nikada nije bila dovoljno jasna!), na temu borbe protiv nevernika; tu je i esej nobelovca Ive Andrića na temu mržnje u Bosni; na kraju, nekoliko odlomaka iz političkih govora Dr Ante Starčevića, osnivača Hrvatske stranke prava.

Mi ćemo takođe predstaviti i nekoliko odlomaka iz dela, kako smo ih mi ovde nazvali, „alternativnih pisaca“ koji su pisali patriotska ali nenasilna dela; prvo smo odabrali jednu humorističku pesmu Matije Bećkovića, savremenog pisca i novinara demokratskog opredeljenja; zatim nekoliko odlomaka iz tragičnog romana Vuka Draškovića, pisca i političara takođe demokratske orijentacije; na kraju, nekoliko stihova nedavno preminule Desanke Maksimović, romantične pesnikinje koja je veoma omiljena u Srbiji.

III. 1. „Gorski vijenac“, Petar II Petrović Njegoš

Petar II Petrović Njegoš (1813-1851) je bez sumnje najveći crnogorski pesnik i vladika svih vremena. Napisao je mnoga dela, ali je najveći uspeh postigao njegov junački spev *Gorski vijenac* u kome opeva patriotizam i evocira istoriju svoje zemlje, kao i plemenske borbe oko religije.

Njegoš je sastavio ovu poemu 1846. godine, na Cetinju, staroj crnogorskoj prestonici, dok je vladala glad. U oktobru je krenuo za Trst u potrazi za hranom za svoj narod i u februaru 1847. godine odštampao delo u Beču. Originalni rukopis je sačuvan sve do 1528. stiha. Ovaj spev je preveden na najveći broj evropskih jezika (nemački, italijanski, češki, ruski itd.) [54]; na francuski ga je prevela Divna Veković pod naslovom *Les lauriers de la montagne* i objavljen je u Parizu 1917. godine.

Riječ vijenac obično označava krunu od cveća koje beru mlade pastirice dok provode dan uz ovce na planinskim padinama, a može označavati i buket cveća koji se nosi na grobove u spomen mrtvima.

Gorski vijenac se uči u svim osnovnim i srednjim školama Srbije i Crne Gore, a neki profesori čak traže od učenika da ga nauče napamet. Stihovi kao što su *„u dobru je lako dobro*

[54] Vido Latković, pogovor za *Gorski vijenac*, izdanje iz 1974

biti, na muci se poznaju junaci" (137-138) postali su poslovice u književnom i narodnom jeziku. Bez sumnje, Njegoševo delo poseduje izvanrednu književnu i istorijsku vrednost, bez obzira na mržnju koja izbija iz nekih njegovih stihova.

Ovaj crnogorski Šekspir počinje svoj spev osvrćući se na tragičnu sudbinu Evrope koju su osvojili Turci. On kune osmanlijske sultane, oplakuje sudbinu Vizantije i evocira bitku kod Poatjea iz 732. godine prilikom koje je Karlo Veliki pobedio Arape. Da nije bilo toga otpora ili „francuskoga brijega", cela Evropa bi bila postala muslimanska, potopljena u „aravijskom moru".

„Viđi vraga su sedam binjišah,
su dva mača a su dvije krune,
praunuka Turkova s Koranom!
Za njim jata prokletoga kota,
da opuste zemlju svukoliku
kâ skakavac što polja opusti.
Francuskoga da ne bi brijega,
aravijsko more sve potopi.
San pakleni okruni Osmana.
darova mu lunu kâ jabuku.
Zloga gosta Evropi Orkana!
Vizantija sada nije drugo
no prćija mlade Teodore;
zvijezda je crne sudbe nad njom.
Paleolog poziva Murata
da zakopa Grke sa Srbima."[55]

Bagdadski kalif je 1058. godine krunisao osmanlijskog sultana dvema krunama koje simbolički predstavljaju vlast u Arabiji i Persiji, predajući mu tako vlast nad celim muslimanskim svetom. Takođe mu je dao i sedam ogrtača kako bi nadmašio veličanstvo svih ostalih vladara, kao i dva mača koji predstavljaju vlast nad Istokom i Zapadom. Vrag koji se pokazuje pred očima crnogorskog vladike predstavlja muslimana uopšte, tačnije *„praunuka Turkova"* odnosno Tubalova, koji je biblijski potomak jednog od sedmorice Jafetovih sinova. Jafet je, prisetimo se, jedan od trojice Nojevih sinova. I tako Turci, to *„vražje pleme [što] pozoba narode"* (stih 20), nemaju šta da traže u Evropi jer su oni *„sjem Azije, đe im je gnijezdo"* (stih 19). Interesantno je dodati da su čak i Sloveni došli iz Azije, jer su živeli iza planine Kavkaza pre nego što su se naselili na Balkansko poluostrvo.

Osman I (1288-1326) je osnivač osmanlijskog carstva po kome je ono inače i nazvano. Njegov sin Orhan, koji je umro 1359. godine, oženio se 1346. godine princezom Teodorom, kćerkom Jovana VI Vizantijskog. Taj brak je doveo do turskih pretenzija na Konstantinopolis

[55] Petar II Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, stihovi 1-16, Beograd, 1974.

(Carigrad). Orhanovog naslednika Murata I (1359-1389) su pozvali Jovan V i Jovan VI kako bi krenuo u rat protiv Srba i Grka. Upravo će on biti ubijen u poznatoj bici na Kosovu polju.

kao što je Jeremija oplakivao sudbinu Jerusalima i želeo da se vavilonski jevreji oslobode od ropstva, Njegoš plače za svojim narodom koji je okovan i osramoćen od strane nevernika. Međutim, njegova hrabra i *„tvrda postojbina“* polako organizuje otpor i postaje *„sile turske nesita grobnica“* (stih 278). Tako se završava oplakivanje sudbine i pesnik počinje sa proklinjanjem:

„Kugo ljudska, da te Bog ubije!
Ali ti je malo po svijeta
te si svojom zlošću otrovala,
no si otrov adske svoje duše
i na ovaj kamen izbljuvala?
Mala ti je žertva sva Srbija
od Dunava do mora sinjega?
Na tron sjediš nepravo uzeti,
ponosiš se skiptrom krvavijem;
huliš Boga s svetog oltara,
munar dubi na krst razdrobljeni!“[56]

„Pred Bečom je Burak posrnuo,
obrnuše kola niza stranu.
Ne trebuje carstvo neljudima,
nâko da se pred svijetom ruže.
Divlju pamet a ćud otrovanu
divlji vepar ima, a ne čovjek.
Kome zakon leži u topuzu,
tragovi mu smrde nečovještvom.“[57]

Prema legendi, Burak je krilati konj koji je odveo poslanika Muhammeda sve do sedmog neba za vreme njegovog noćnog putovanja ili uzdignuća. Za vreme osvajanja Evrope, Turci su u dva navrata opsedali sam Beč ali nisu uspeli da ga osvoje. Tako je simbolički Burak posrnuo pred austrijskom prestonicom i povukao se.

U bici na Kosovu polju učestvovali su i bosanski i albanski borci, rame uz rame sa srpskim i crnogorskim, boreći se protiv Turaka. Njegoš čak spominje jednog albanskog zapovednika Skenderbega i čestita mu na herojstvu: *„Skenderbeg je srca Obilića, al' umrije tužnim izgnanikom“* (stih 31-32). Albansko prisustvo na Kosovu izgleda nije rezultat osmanlijskog osvajanja jer je izgleda bilo Albanaca na Kosovu i pre 1389. godine.

Nakon što je spomenuo turska osvajanja, Njegoš počinje da proklinje Crnogorce koji su prihvatili islam smatrajući ih izdajnicima i pozivajući ih da se vrate pravoslavnoj veri svojih

[56] Ibid, stihovi 49-59.
[57] Ibid, stihovi 1149-1156.

pradedova. On ih podseća da je miran zajednički život između pripadnika dve različite vere nemoguć. Za njega postati musliman znači odreći se svoje nacionalne pripadnosti, jer je Crnogorac nužno pravoslavne veroispovesti. On pokušava da privoli muslimanske „izdajice“ ili *„domaće Turke“* (stih 2202) da ponovo postanu hrišćani:

„... Krmska poturice!
Đe izdajnik bolji od viteza?
Kakvu sablju kažeš i Kosovo?
Dal' na njemu zajedno ne bjesmo,
pa ja rvâ i tada i sada?
Ti izdao prije i poslijed,
obrljao obraz pred svijetom,
pohulio vjeru prađedovsku,
zarobio sebe u tuđina!“[58]

„Pa im poče demonski mesija
lažne vjere pružat poslastice.
Bog vas kleo, pogani izrodi,
što će turska vjera među nama?
Kuda ćete s kletvom pređedovskom?“[59]

„Zemlja mala, odsvud stiješnjena,
s mukom jedan u njoj ostat može
kakve sile put nje zijevaju;
za dvostrukost ni mislit ne treba!
No primajte vjeru pradjedovsku,
da branimo obraz otačastva.
Ćud lisičja ne treba kurjaku!
Što jastrebu oće naočali?
No lomite munar i džamiju,
pa badnjake srpske nalagajte
i šarajte uskrsova jaja,
časne dvoje postah[60] *da postite;*
za ostalo kako vam je drago!
Ne šćeste li poslušat Batrića,[61]
kunem vi se vjerom Obilića
i oružjem, mojijem uzdanjem,
u krv će nam vjere zaplivati,

[58] Ibid, stihovi 377-384.
[59] Ibid, stihovi 71-75.
[60] Prema crnogorskim običajima, to su božićni i uskršnji post.
[61] Batrić je ime jednog crnogorskog vojvode, koji je u ovim stihovima savetovao muslimane.

biće bolja koja ne potone!
Ne složi se Bajram sa Božićem!
Jel' ovako, braćo Crnogorci?"[62]

„Teško, Turci, vašijem dušama,
što obliste zemlju njenom krvlju!
Malene su jasli za dva hata."[63]

„Smiješna je ova naša ljubav.
Grdno nam se oči susretaju,
ne mogu se bratski pogledati,
no krvnički i nekako divlje:
oči zbore što im veli srce."[64]

Crnogorski muslimani su odgovorili hriščanskom poglavaru da nipošto neće odbaciti islam i vratiti se pravoslavnoj veri jer su prihvatili „pašinu vjeru" pre više od dva veka (stihovi 879-880). Hrišćani su na te reči odlučili da im objave rat. Organizovali su proslavu kako bi okupili sve Crnogorce koji će učestvovati u pohodu *„da čistimo zemlju od nekrsti"* (stihovi 93-95). Mnogi stihovi su napisani kako bi ohrabrili borce i obećali im raj u zamenu za mučeničku smrt. Ako se ne pobedi muslimanski vrag, raj posle smrti može biti izgubljen. Krštenje *„vodom ali krvlju"* (stih 672) koje se sprema muslimanima pokazuje kako im je ipak ostavljen izbor: ili će prihvatiti klasično nasilno pokrštavanje, ili će biti posmrtno kršteni sopstvenom krvlju. Tako će oltar svete crkve biti sagrađen na krvi žrtvovanih muslimana.

„Što će đavo u kršćenu zemlju?
Što gojimo zmiju u njedrima?"[65]

„Udri vraga, ne ostav mu traga,
ali gubi obadva svijeta!"[66]

„Vrana vrani oči ne izvadi;
brat je Turčin svud jedan drugome.
Nego udri dokle mahat možeš,
a ne žali ništa na svijetu!
Sve je pošlo đavolijem tragom,
zaudara zemlja Muhamedom."[67]

„Udri za krst, za obraz junački,
ko god paše svijetlo oružje,

---

[62] *Gorski vijenac*, stihovi 848-869.
[63] Ibid, stihovi 1012-1015.
[64] Ibid, stihovi 1025-1029.
[65] Ibid, stihovi 306-307.
[66] Ibid, stihovi 301-302.
[67] Ibid, stihovi 553-558.

Ko god čuje srce u prsima!
Hulitelje imena Hristova
da krstimo vodom ali krvlju!
Trijebimo gubu iz torine!
Nek propoje pjesna od užasa,
oltar prâvi na kamen krvavi!"[68]

Njegoš spominje i jedan događaj koji se desio u Simunji severno od Cetinja, pre pohoda protiv „domaćih Turaka": dvojica braće muslimana iz porodice Alić oteli su jednu mladu Crnogorku, Ružu Kasanovu. Naravno, ovde se radi o Crnogorcima koji su prihvatili islam. Sudeći prema stihovima, izgleda da devojka čak nije ni bila odvedena protiv svoje volje nego je pobegla sa mladićem u koga je bila zaljubljena. Njeno pleme je uhvatilo i Ružu i oba mladića iz porodice Alić i oni su pogubljeni. U Crnoj Gori se na ubistvo žene gledalo kao na sramotan i užasan čin; Njegoš žali za mladom devojkom jer je žena ionako slaba i ne može odgovarati za svoje ponašanje. On veli, *„Tu smo grdno obraz ocrnili i od Boga dio izgubili"* (stihovi 497-498). Ovde vidimo da mržnja nadjačava čak i tradiciju:

„Ćud je ženska smiješna rabota!
Ne zna žena ko je kakve vjere;
stotinu će promijenit vjerah
da učini što joj srce žudi."[69]

Zbog mržnje koja je vladala između dve zajednice, mešani brakovi su u to vreme bili nezamislivi. Čitajući *Gorski vijenac*, stičemo utisak da je bilo zaljubljenih parova koje su ubijale sopstvene porodice kako bi skinule ljagu sa časti i sprečile da se meša hrišćanska i muslimanska krv. Mešani brakovi su postali mogući i čak veoma česti tek za vreme Titovog režima i proklamovanog bratstva i jedinstva.

Poturčeni Crnogorci smrde, *„kako smrde ove poturice"* (stih 1242), čak i ako se ode daleko od grada, *„i opeta ona teška vonja od nekrsti ovde zaudara"* (stihovi 1250-1252). To je verovatno rezultat muslimanskih pravila ishrane koja zabranjuju svinjsko meso, koje je jako rasprostranjeno u pravoslavnim zemljama. Pošto obraćenici pripremaju drugačija jela, u blizini njihovih kuća se uvek oseća miris koji dolazi iz kuhinje, bez sumnje neizdržljiv za hrišćane upravo zbog toga što je drugačiji. Možda bi čak bili u stanju da pojedu hrišćanskog konjanika ako im dopadne šaka, jer njihova vera ne poštuje ni najosnovnije ljudske vrednosti. Njegoš ismeva njihove običaje i osnove njihove nove vere upoređujući ih sa stokom:

„Zapita me za naše susjede,
za Bošnjake i za Arbanase:
Kad uhvate - kaže - Crnogorca,
bilo živa al' mrtva u ruke,

[68] Ibid, stihovi 668-675.
[69] Ibid, stihovi 476-479.

hoće li ga izjest, što li rade?“[70]

„Trgovac ti laže sa smijehom,
žena laže suze prosipljući;
niko krupno ka Turčin ne laže!“[71]

„Kud su šćeli potrpezne kučke,
Brankovići i ližisahani?
Što im oće društvo sa Turcima?
A kakva je to vražija ženidba
kad vjenčanja nikakva nemaju,
no živuju ka ostala stoka?
U njih nema nikakva vjenčanja,
no pogodbu nekakvu učine
ka da kravu napoli predaju.
Oni žene u čeljad ne broje,
no ih drže kâ prodano roblje.
Oni kažu: Žena je čovjeku
slatko voće al' pečeno jagnje.
Dok je takva, neka je u kuću;
nije l’ takva, sa njom na ulicu!
Hvala Bogu, pasjega mileta,
Ka je opit sa zlom i nepravdom!
Đe dopire, tu zakona nema;
zakon mu je što mu srce žudi,
što ne žudi u Koran ne piše.“[72]

Na početku su hrišćani oklevali da krenu u otvoreni sukob jer su se plašili krvne osvete koja je bila na snazi u svim plemenima i koja je u nekim mestima preživela i do današnjih dana. Jedna ista porodica morala je da šiti sve svoje članove, pa makar se oni odlučili za dve različite vere:

„Počinu ni rđa na oružje,
ostade ni zemlja bez glavarah.
Nekršcu se gore usmrdješe...
Ujedno su ovce i kurjaci,
združio se Turčin s Crnogorcem,
odža riče na ravnom Cetinju!
Smrad ufvati lafa u kljusama,
zatrije se ime crnogorsko,

[70] Ibid, stihovi 1641-1645.
[71] Ibid, stihovi 1122-1124.
[72] Ibid, stihovi 1763-1782.

ne ostade krsta od tri prsta!"[73]

„Ne bojim se od vražjega kota,
neka ga je ka na gori lista,
no se bojim od zla domaćega.
Bijesna se bratstva isturčila;
tek domaće napadnemo Turke,
svoj svojega nikad puštat neće;
razluči se zemlja na plemena,
krvava se isklati plemena,
vrag đavolu doći u svatove
te svijeću srpsku ugasiti!
Zlo se trpi od straha gorega.
Ko se topi hvata se za pjenu;
nad glavom se nadodaju ruke!"[74]

Na kraju Crnogorci ipak kreću u napad. Pošto nisu uspeli da ubede muslimane da se vrate hrišćanstvu, odlučili su da odbrane čast i speru ljagu sa krvlju otpadnika od vere jer je postalo nemoguće zamisliti miran zajednički život između zaraćenih plemena. Muslimani su pokušali da se pozovu na porodične veze, tvrdeći da nema nikakve razlike između Crnogorca muslimana i hrišćanina: *„Što je Bosna i po Arbanije? Vaša braća od oca i majke"* (stihovi 2345-2346). Njegoš odgovara na to kako je prijateljstvo između pravoslavlja i islama nemoguće: *„Srb i Turčin ne slaže se nigda, no će pridje more oslačati"* (stihovi 1830-1831).

„Pomrčina nada mnom caruje,
mjesec mi je sunce zastupio.
Uh, što mislim, kud sam zaplivao?
Mlado žito, navijaj klasove,
pređe roka došla ti je žnjetva.
Divne žertve vidim na gomile
pred oltarom crkve i plemena;
čujem lelek đe gore prolama."[75]

Na kraju speva, Njegoš evocira nekoliko konkretnih borbi koje su se vodile u Crnoj Gori, kao što je bitka na Cetinju (stihovi 2687-2688) tokom koje su mnogi muslimani ubijeni na obalama reke Crmnice (stihovi 2720-2721), te razaranje mnogih gradova kao što su Besac (stih 2722) i Obodnik (stih 2704). Crnogorci su takođe uništili i sve džamije, „da naš pazar ne smrdi nekršću" (stih 2706). Naravno, u svim slučajevima se radi o crnogorskim muslimanima, jer on

[73] Ibid, stihovi 282-278.
[74] Ibid, stihovi 528-540.
[75] Ibid, stihovi 649-656.

jasno veli: *„poklasmo se s našijem Turcima“* (stih 2711). Na Kamenom polju, doslovno je počinjen genocid a žrtve pobacane u masovnu grobnicu:

„Turskoj kapi tu ime poginu,
sva utonu u jednu grobnicu;
mož i danas vidjet kosturnicu.“[76]

„Kuće Turske ognjem izgorjesmo,
da se ne zna ni stana ni traga
od nevjerna domaćega vraga.
Iz Cetinja u Ćeklić pođosmo.
Ćeklićki se razbježaše Turci,
malo koga od njih posjekosmo,
ma njihove kuće popalismo;
od mečeta i turske džamije
napravismo prokletu gomilu,
neka stoji za uklin narodu.“[77]

Evo kako autori dela na francuskom jeziku *Etničko čišćenje - istorijski izvori o jednoj srpskoj ideologiji* komentarišu Njegoševo delo: *„Značajno je pomenuti da njegov Gorski venac, sled seoskih scena u stihovima koji oponašaju tradicionalnu usmenu književnost, duguje svoj uspeh verbalnim napadima protiv islama makar onoliko koliko i svom formalnom savršenstvu.“* Oni dodaju kako borba između hrišćana i muslimana opisana u Gorskom vijencu ima sve odlike verskog rata: *„U tom spevu, visoki zvaničnici pravoslavne crkve, kao i plemenske vojskovođe, govore o masakrima sa naglašenim likovanjem. Predstavljaju ih kao ‚sveta dela‘ onda kada žrtve nisu pravoslavne vere. Tu se sa radošću kolju ‚Turci‘ i u nekoliko navrata se spominje kopanje očiju.“* Kao dokaz za to tvrđenje, autori uzimaju scenu u kojoj stari pravoslavni iguman Stefan oprašta ubicama grehe i daje im pehar vina za pričest, pretvarajući tako njihova zlodela u pohvalne činove. On veli, *„Hajte, braćo, te se pričešćujte bez priprave i bez ispovjesti, a ja mičem sve na moju dušu.“*[78] inače je baš ta lakoća sa kojom sveštenici opraštaju teške grehe ono što pravoslavni hrišćani zameraju katoličkim vernicima.

Za razliku od krstaša koji su zaista verovali u superiornost svoje vere, primećujemo da Njegoš uopšte ne tvrdi da je pravoslavno hrišćanstvo bolje od islama, nego priznaje tek snagu oružja, a bolja će biti ona vera koja pobedi u borbi.

„Krst i topuz neka se udare,
kome prsne čelo, kuku njemu.“[79]

---

[76] Ibid, stihovi 1225-1226.
[77] Ibid, stihovi 2604-2613.
[78] Mirko Grmek, Marc Gjidara & Neven Simac, *Le nettoyage ethnique: documents historiques sur une idéologie serbe*, Pariz, 1993, str. 35-36.
[79] *Gorski vijenac*, stihovi 937-938.

Treba reći i to da je Njegoš revolucionarni pesnik koji govori o otporu svog naroda protiv stranih sila. Zar nije prikazao Turke na isti način na koji mi danas prikazujemo naciste? Naravno, krvavi pokolji nisu bili najbolji način ratovanja protiv agresora, ali siromašni seljaci možda nisu ni imali bilo kakvo drugo oružje osim sekira. Tako je prema rečima Dušana Nedeljkovića Njegoš bio „filozof oslobodilačkog humanizma".[80] Zar smo zaista toliko naivni koliko i gledaoci američkih akcionih filmova u kojima beli superheroj odlazi u oslobodilačku misiju u neku od nerazvijenih zemalja i ubija desetine i desetine obojenih ili kosookih domorodaca, koji su uvek prikazani kao varvari?

Bilo kako bilo, Njegoš nam daje priliku da osetimo miris prastare mržnje koja možda može objasniti savremene političke događaje koji kao da pokazuju da je balkansko prokletstvo nemoguće smiriti. Nadajmo se da Njegoš nije u pravu kada smatra da islam i hrišćanstvo ne mogu da žive zajedno na Balkanu te kako da jedno od njih dvoje mora biti uništeno kako bi se sa preostalim sklopio mir. Evo još nekoliko završnih, zaista strašnih stihova koji su potekli iz tog evropskog bureta baruta:

„Zemlja stenje, a nebesa ćute...
Luna i krst, dva strašna simvola -
njihovo je na grobnice carstvo.
Sljedovat im rijekom krvavom
u lađici grdna stradanija,
to je biti jedno ili drugo."[81]

III. 2. „Pismo iz 1920. godine", Ivo Andrić

Ivo Andrić, autor romana *Na Drini ćuprija* za koji je dobio Nobelovu nagradu za književnost, jeste pisac za koga se otimaju svi južnoslovenski narodi. On je najbolji primer mešanja između različitih etničkih sredina i realni dokaz da je nemoguće podeliti zemlju na kojoj živi tako veliki broj građana različitog etničkog porekla. Takav je slučaj Ive Andrića, koji je rođen u Bosni od majke Srpkinje i oca Hrvata, te tako može poslužiti kao nacionalni pisac za sva tri naroda.

U svojoj pripoveci *Pismo iz 1920. godine*[82], pisac opisuje ponovni susret sa svojim prijateljem iz mladih dana, sarajevskim jevrejem Maksom Levenfeldom. Nakon što su bili razdvojeni za vreme rata, oni su se sreli na železničkoj stanici u Slavonskom Brodu. Maks je objasnio Ivi da odlazi u inostranstvo i da se više nikada neće vratiti u Bosnu. Kasnije će mu objasniti svoje razloge u *Pismu iz 1920. godine*, koje će napisati nekoliko dana kasnije.

„Da pređem odmah na stvar. Bosna je divna zemlja, zanimljiva, nimalo obična zemlja i po svojoj prirodi i po svojim ljudima. I kao što se pod zemljom u Bosni nalaze rudna blaga, tako i bosanski čovek krije nesumnjivo u sebi mnogu moralnu vrednost koja se kod njegovih sunarodnika u drugim jugoslovenskim zemljama ređe nalazi. Ali vidiš, ima nešto

[80] Dušan Nedeljković, *Njegoš, filozof oslobodilačkog humanizma*, Beograd, 1973.
[81] *Gorski vijenac*, stihovi 630-635.
[82] Ivo Andrić, *Pismo iz 1920. godine*, pripovetka objavljena u zbirci *Deca*, Beograd, 1981.

što bi ljudi iz Bosne, bar ljudi tvoje vrste, morali da uvide, da ne gube nikad iz vida: Bosna je zemlja mržnje i straha. Ali da ostavimo po strani strah koji je zato korelativ te mržnje, njen prirodan odjek, i da govorimo o mržnji. Da, o mržnji. I ti se instinktivno trzaš i buniš kad čuješ tu reč (to sam video one noći na stanici), kao što se svaki od vas opire da to čuje, shvati i uvidi. A stvar je baš u tome što bi to trebalo uočiti, utvrditi, analizirati. I nesreća je u tome što to niko neće i ne ume da učini. Jer, fatalna karakteristika te mržnje i jeste u tome što bosanski čovek nije svestan mržnje koja živi u njemu, što zazire od njenog analiziranja, i mrzi svakoga ko pokuša do to učini. Pa ipak, činjenica je: da u Bosni i Hercegovini ima više ljudi koji su spremni da u nastupima nesvesne mržnje, raznim povodima i pod raznim izgovorima, ubijaju ili budu ubijeni, nego u drugim po ljudstvu i prostranstvu mnogo većim slovenskim i neslovenskim zemljama.“

Prema Andrićevom mišljenju, mržnja je pozitivna osobina koja pomaže narodu da napreduje, da se bori protiv nasilnika i evoluira u istoriji. Međutim, ta mržnja nema pozitivan aspekat u slučaju Bosne. Andrić smatra da je mržnja urođena u duši bosanskog naroda i toliko ukorenjena u njihovu prirodu da oni u njoj traže svoj razlog postojanja. Ta rušilačka mržnja nikada neće prestati da prouzrokuje ratove i neslaganje u čitavom regionu, jer je ona, na kraju krajeva, osnovna karakteristika građana.

„Ja znam da mržnja, kao i gnev, ima svoju funkciju u razvitku društva, jer mržnja daje snagu, a gnev izaziva pokret. Ima zastarelih i duboko ukorenjenih nepravdi i zloupotreba, koje samo bujice mržnje i gneva mogu da iščupaju i otplave. A kad te bujice splasnu i nestanu, ostaje mesto za slobodu, za stvaranje boljeg života. Savremenici vide mnogo bolje mržnju i gnev, jer pate od njih, ali potomstvo će videti samo plodove snage i pokreta. Znam ja to dobro. Ali ovo što sam gledao u Bosni, to je nešto drugo. To je mržnja, ali ne kao neki takav momenat u toku društvenog razvitka i neminovan deo jednog istorijskog procesa, nego mržnja koja nastupa kao samostalna snaga, koja sama u sebi nalazi svoju svrhu. Mržnja koja diže čoveka protiv čoveka i zatim podjednako baca u bedu i nesreću ili goni pod zemlju oba protivnika; mržnja koja kao rak u organizmu troši i izjeda sve oko sebe, da na kraju i sama ugine, jer takva mržnja kao plamen, nema stalnog lika ni sopstvenog života; ona je prosto oruđe nagona za uništenjem ili samouništenjem, samo kao takva i postoji, i samo dotle dok svoj zadatak potpunog uništenja ne izvrši.“

Prema jednoj priči koju nam je preneo beogradski muftija Hamdija Jusufspahić, koji i sam potiče iz istog kraja, Ivo Andrić je bio vanbračno dete jer je njegovu majku zlostavljao neki katolički sveštenik. Bile te glasine istinite ili ne, u malom gradu i u jednoj patrijarhalnoj sredini svako je morao da za njih čuje i Andrić je bio prinuđen da nosi jedno takvo prokletstvo na plećima ceo život. Prirodno je da je izražavao svoj revolt i bol u delima koje će kasnije napisati. Prema mišljenju Hamdije Jusufspahića, on osuđuje bosanski narod što da je odbacio radi glasina o njegovom poreklu. On svugde oko sebe vidi mržnju, u ljubavi, u vrlinama i u strastima ljudi koji ga okružuju. Čak i verski običaji su izgrađeni na mržnji, jer se međusobno razlikuju i isključuju jedni druge. Mora da je trpeo klevetu, sumnjičave poglede i zlonamerne komentare.

Sa srcem punim zlopamćenja, Andrić u svojim spisima izražava sav svoj bol. Pišući svoje *Pismo iz 1920. godine*, on se krije iza identiteta svog izmišljenog jevrejskog prijatelja kako bi opravdao svoj sopstveni beg iz Bosne. Na kraju krajeva, on se i sam oseća kao stranac.

„Da, Bosna je zemlja mržnje. To je Bosna. I po čudnom kontrastu, koji u stvari i nije tako čudan, i možda bi se pažljivom analizom dao lako objasniti, može se isto tako kazati da je malo zemalja u kojima ima toliko tvrde vere, uzvišene čvrstine karaktera, toliko nežnosti i ljubavnog žara, toliko dubine osećanja, privrženosti i nepokolebljive odanosti, toliko žeđi za pravdom. Ali ispod svega toga kriju se u neporoznim dubinama olujne mržnje, čitavi uragani sapetih, zbijenih mržnji koje sazrevaju i čekaju svoj čas. Između vaših ljubavi i vaše mržnje odnos je isti kao između vaših visokih planina i hiljadu puta većih i težih nevidljivih geoloških naslaga na kojima one počivaju. I tako, vi ste osuđeni da živite na dubokim slojevima eksploziva koji se s vremena na vreme pali upravo iskrama tih vaših ljubavi i vaše ognjene i svirepe osećajnosti. Možda je vaša najveća nesreća baš u tome što i ne slutite koliko mržnje Ima u vašim ljubavima i zanosima, tradicijama i pobožnostima. I kao što tle na kom živimo prelazi, pod uticajem atmosferske vlage i toplote, u naša tela i daje im boju i izgled, i određuje karakter i pravac našem načinu života i našim postupcima tako isto silna, podzemna i nevidljiva mržnja na kojoj živi bosanski čovek ulazi neprimetno i zaobilazno u sve njegove, i najbolje postupke.“

„Poroci rađaju svuda na svetu mržnju, jer troše a ne stvaraju, ruše a ne grade, ali u zemljama kao što je Bosna i vrline govore i deluju često mržnjom. Kod vas asketi ne izvlače ljubav iz svoje askeze, nego mržnju na sladostrasnike; trezvenjaci mrze one koji piju, a u pijanicama se javlja ubilačka mržnja na ceo svet. Oni koji veruju i vole smrtno mrze one koji ne veruju ili one koji drugačije veruju i drugo vole. I, na žalost, često se glavni deo njihove vere i njihove ljubavi troši u toj mržnji. (Najviše zlih i mračnih lica može čovek sresti oko bogomolja, manastira i tekija.) Oni koji tlače i eksploatišu ekonomski slabije, unose u to još i mržnju, koja tu eksploataciju čini stostruko težom i ružnijom, a oni koji te nepravde podnose, maštaju o pravdi i odmazdi, ali kao o nekoj osvetničkoj eksploziji koja bi, kad bi se ostvarila po njihovoj zamisli, morala da bude takva i tolika da bi raznela i tlačenog zajedno sa mrskim tlačiteljem. Vi ste, u većini, navikli da svu snagu mržnje ostavljate za ono što vam je blizu. Vaše su voljene svetinje redovno iza trista reka i planina, a predmeti vaše odvratnosti i mržnje tu su pored vas, u istoj varoši, često sa druge strane vašeg avlijskog zida. Tako vaša ljubav ne traži mnogo dela, a vaša mržnja prelazi vrlo lako na delo. I svoju rođenu zemlju vi volite, žarko volite, ali na tri-četiri razna načina koji se među sobom isključuju, smrtno mrze i često sudaraju.“

Pod uticajem ideja iz devetnaestog veka, Andrić smatra da će mržnja i rat prestati tek onda kada se promene uslovi materijalnog i duhovnog života u Bosni. Međutim, on ne veruje da će to vreme doći u skorije vreme:

„U nekoj Mopasanovoj pripoveci ima jedan dionizijski opis proleća koji se završava rečima da bi u takve dane po svim uglovima trebalo izlepeti oglase: ‚Građanine francuski,

proleće je, čuvaj se ljubavi'. Možda bi u Bosni trebalo opominjati čoveka da se na svakom koraku, u svakoj misli i svakom, i najuzvišenijem, osećanju čuva mržnje, urođene, nesvesne, endemične mržnje. Jer toj zaostaloj i ubogoj zemlji, u kojoj žive zbijeno dve različite vere, trebalo bi četiri puta više ljubavi, međusobnog razumevanja i snošljivosti nego drugim zemljama. A u Bosni je, naprotiv, nerazumevanje, koje povremeno prelazi u otvorenu mržnju, gotovo opšta karakteristika stanovnika. Između raznih vera jazovi su tako duboki da samo mržnja uspeva ponekad da ih pređe. Znam da mi se na to može odgovoriti, i sa dosta prava, da se u tom pogledu ipak primećuje izvestan napredak, da su ideje XIX veka i ovde učinile svoje, a da će sada posle oslobođenja i ujedinjenja sve ići mnogo bolje i brže. Bojim se da nije sasvim tako. (Ja sam, čini mi se, za ovo nekoliko meseci dobro video strašne međusobne odnose među ljudima raznih vera i raznih narodnosti u Sarajevu!) Štampaće se i govoriće se svuda i svakom prilikom: ‚Brat je mio, koje vere bio' ili ‚Ne pita se ko se kako krsti, neg' čija mu krvca grije prsi'. ‚Tuđe poštuj, a svojim se diči', ‚Integralno narodno jedinstvo ne poznaje verskih ni plemenskih razlika'. Ali oduvek je u bosanskim građanskim krugovima bila dosta lažne građanske učtivosti, mudrog varanja sebe i drugih zvučnim rečima i praznim ceremonijalom. To prikriva kako-tako mržnju, ali je uklanja i ne sprečava u rastenju. Bojim se da i pod pokrovom svih savremenih maksima mogu u tim krugovima da dremaju stari nagoni i kainovski planovi, i da će živeti dok god ne budu potpuno izmenjene osnove materijalnog i duhovnog života u Bosni. A kad će doći to vreme, i ko će imati snage za to? Jednom će doći, ja u to verujem, ali ovo što sam video u Bosni ne ukazuje na to da se tim putem već sada ide. Naprotiv."

U bosanskom religioznom šarenilu koje bi normalno trebalo da pokazuje njeno kulturno bogatstvo, pisac vidi korenje mržnje. Malo kasnije, koristeći iste simbole (okuisanje džamijskog imama, zvona pravoslavne crkve i katoličke katedrale), poznati srpski muzičar Goran Bregović, autor muzike za filmove Emira Kusturice, pokazaće da je ta religijska raznolikost u Bosni u stvari dokaz tolerancije.

„Ko u Sarajevu provodi noć budan u krevetu, taj može da čuje glasove sarajevske noći. Teško i sigurno izbija sat na katoličkoj katedrali: dva posle ponoći. Prođe više od jednog minuta (tačno sedamdeset i pet sekundi, brojao sam) i tek tada se javi nešto slabijim ali prodornim zvukom sat sa pravoslavne crkve, i on iskucava svoja dva sata posle ponoći. Malo za njim iskuca promuklim, dalekim glasom sahat-kula kod Begove-džamije, i to iskuca jedanaest sati, avetinjskih turskih sati, po čudnom računanju dalekih, tuđih krajeva sveta! Jevreji nemaju svoga sata koji iskucava, ali bog jedini zna koliko je sada sati kod njih, koliko po sefardskom a koliko po aškenaskom računanju. Tako i noću, dok sve spava, u brojanju pustih sati gluvog doba bdi razlika koja deli ove pospale ljude koji se budni raduju i žaloste, goste i poste prema četiri razna, među sobom zavađena kalendara, i sve svoje želje i molitve šalju jednom nebu na četiri razna crkvena jezika. A ta razlika je, nekad vidljivo i otvoreno, nekad nevidljivo i podmuklo, uvek slična mržnji, često potpuno istovetna sa njom."

Pisac nam na kraju otkriva tužnu sudbinu svoga prijatelja i jevrejskog izbeglice iz Bosne. Postao je lekar i poginuo u Španiji za vreme građanskog rata, kada je u bombardovanju stradala njegova bolnica. Čovek koji je pokušao da pobegne od mržnje na kraju je i poginuo od nje.

Pismo iz 1920. godine, hladno i cinično, jednostavno pokazuje muku njegovog autora koji nikada nije uspeo da se uklopi u društvo radi sopstvene tragedije i koji je morao da pobegne daleko od svoje kuće kako bi ponovo postao anoniman. Ta „zemlja mržnje“ mu je verovatno mnogo i nedostajala jer je izgradio celu svoju književnu karijeru opisujući Bosnu, onakvu kakvu ju je doživljavao.

III. 3. „Znanstveno političke razprave“, Dr Ante Starčević

Ponekad se pogrešno misli kako su etničko čišćenje u bivšoj Jugoslaviji vršili isključivo srpski nacionalisti, ali ćemo mi u ovom našem tekstu pokazati da su i Hrvati imali nacionalističku i antisrpsku literaturu koja je prouzrokovala mržnju između ova dva naroda.

Dr Ante Starčević, otac hrvatskog nacionalizma, rođen je 23. juna 1823. godine u selu Žitniku pored Gospića. Ovaj doktor filozofije je ujedno i osnivač *Hrvatske stranke prava* ekstremno desničarske orijentacije, a njen osnovni statut je počeo da razvija u svom poznatom govoru od 26. jula 1861. godine, nakon kojega je osuđen na zatvorsku kaznu i optužen za „delikt uzbunjivanja“.

Konsultovali smo njegova sabrana dela u biblioteci Filološkog fakulteta na beogradskom univerzitetu. U početku je bibliotekarka odbila da nam dozvoli pristup ovim delima jer su bila „proskribovana“. Međutim, nakon dugog insistiranja i pozivanja na kontakte u državnim institucijama, uspeli smo da dobijemo dozvolu i konsultujemo dela na licu mesta. Primetili smo da ova dela nisu bila proskribovana makar tako: radilo se o eksplozivnom tekstu punom mržnje, ravnom najcenzurisanijim nacističkim delima. U našem istraživanju, komentarisaćemo samo delo pod nazivom „Znanstveno-političke razprave“[83] koje će biti dovoljno da steknemo utisak o celokupnom delu ovog velikog hrvatskog nacionaliste.

Treba reći da je spomenuto delo pre svega antisrpski pamflet, čiji će sledeći pasus poslužiti kao idealan uvod:

> *„Slavo-serbi su smetje naroda, versta ljudih koji se prodaju svakomu tko poželi da ih kupi i po bilo kojoj cijeni, daruju Hervatsku svakom od svojih klijenatah ; versta ljudih koga svatko, ako ne želi dati više, može kupiti za cijenu jednoga tanjura krumpirah; ljudi koje bi svakoga bilo stid da posjeduje, osim Austrie ili nekih drugih hrdjavih vladah; ljudi od kojih su najčastniji možda mogli primiti naredbu od jedne deržave da čiste lule; ljudi koji su robovi po svojoj prirodi i koji se protive svemu što je dobro, slavno i gospodsko ; koji su se, reklo bi se, zakleli da zbrišu hervatski narod sa lica zemlje, a to i čine.“*[84]

[83] Dr Ante Starčević, *Djela Ante Starčevića* 1-15, tom 3, *Znanstveno-političke razprave*, Zagreb, 1894.

[84] Nekolike uspomene, str. 342.

U jednom od svojih spisa pod naslovom *„Ime Srbi“*[85], Starčević analizira reč „Serbi“ i pokušava da dokaže kako ona dolazi od reči „servus“ koja znači *sluga*:

„To ime Serbi, imamo-li izgovarati Serbi ili Servi? Zna se da se Plinij, pišuć povestnicu, služio i gerčkimi knjigami. Zna se takodjer da Gerci neimadiahu posebne znake za b i za v. Sasvim time Rimljani drugda dobro bilježiahu svoja imena, u kojih je v, gerčkimi slovi bez β. Ali, možda svatko nezna da i Rimljani takodjer u svojemu jeziku znamenjivahu slova b i v.“[86]

„Konstantin VII pervi je, što mi znamo, pisac, koj pisa ‚Serbli‘, pa kaza da se ti Serbli u rimskom jeziku zovu sužnji (Servi, servitium). Bez dvojbe, i sužanj može biti serbalj, i serbalj može biti sužanj; nego reč ‚serblus‘ neznamenjuje sužnja. To je znao i car Konstantin. (...) Konstantin VII piše da su se njegovi Serbli još i na levoj obali Dunaja zvali Serbli, a da se, u rimskom jeziku, zato zovu sužnji, jer da su rimskomu caru sužnjevali.“[87]

„Učenjak iz XVII veka[88] *kaza osvedočenje svih razumnih povestnikah, kad no napisa da Hervati, gospodujući narod, zasužnjiše puke koje u ovih zemljah zatekoše, i da ime Serbia ili, što je isto Servia, od sužanjah dolazi.“*[89]

„Konstantin VII piše, da Šimun kralj Bulgarah, ne samo zarobi sve Serbe, nego da ih sve, osim njih nekoliko koji utekoše u Hervatsku, odvuče u Bulgariu u sužanjstvo tako da Serbia ostade pusta. Narod nadvladati, makar i svladati, pa ga u njegovoj domovini deržati sužnjem, to biaše i jest običajno. Nu sav narod odvući u sužanjstvo, tu strahotu, što mi znamo, doživiše samo Židovi od Asiracah i eto Serbi od Bulgarah.“[90]

U rimskim tekstovima, zbog ortografskog mešanja slova v i b, reč „servus“ se ponekad piše „serbus“, *„u rimskih spomenicih dolazi i ista reč servus zabilježena ‚serbus‘“*[91] te prema tome *„da budu tu istinu što znali što pazili oni pisci, koji se imenom Serb nasladjivaju, po svoj prilici njih bi bila prošla volja pisati ili govoriti o narodu Serbah“.*[92]

„Muž poznavši snagu i život rimskoga jezika, sudi o postanku reči ‚servus‘ ovako: ‚oni, koje po bojnu pravu mogahu dobitnici smaknuti, prideržani na životu, postajahu sužnji‘.[93] *Na taj način rimski servus rodjeni je brat hervatskomu zarobu. A na temelju starino-pisja, koja je razlika medju zarobom i medju ‚Serbom ili Sorabom‘, medju ovimi imeni, pod kojim kao istovetnimi Serbi drugda dolaze? Mi ostavljamo neka to odkažu drugi, na koje spada.*

---

85 *Ime Srbi*, u *Znanstveno-političke rozprave*, Zagreb 1894, str. 51-88.
86 Ibid, str. 53.
87 Ibid, str. 74-75.
88 Freschot, *Memorie historiche e geografiche della Daimazia*, Bologna 1687.
89 *Ime Srbi*, u *Znanstveno-političke razprave*, Zagreb 1894, str. 77.
90 Ibid, str. 78.
91 Ausonius Popma, *De usu antiquae locutionis*, I, 3.
92 *Ime Srbi*, u *Znanstveno-političke razprave*, Zagreb 1894, str. 54.
93 S. Augustinus, *De Civitate Dei*, XIX, 5. „Servi fiebant, a servando appellati“.

Ime servus mora da biaše odurno, kad ga Rimljani ‚za dokinuti navist proti gospodi a porugu proti sužnjem, zameniše imenom familiaris'."[94]

Sa druge strane, reč „slaven" dolazi od reči „sclavus" koja znači rob. Starčević veruje da neki narodi moraju ostati porobljeni jer im je to upisano u gene i u rasne odlike (njihove pasmine).[95]

„Tko ne vidi da je Slav i Serb sve isto, da oba ta imena znamenjuju sužnja, i dosledno, da to nisu vlastita imena, nego običajne, obćenite reči?"[96]

Poreklo Srba je za Starčevića prilično nejasno. On smatra da su oni nastali od Skita, koji su prema Herodotu[97] kopali oči svojim sužnjima:

„Nedadu se točno naznačiti medje Scitie. U tomu je pogledu najsigurnie ako se reče, da zemlje s ovaj kraj cerna mora, Dunaja i Visle, pod imenom Scitie starinom nedolaziahu. Velimo starinom, jer kasnie, za carstva, razumevao se pod imenom Scitie komad zemljišta i na iztočno južnu Dunaju, i bi reći da tada biahu na ovoj strani Dunaja dve Scitie... Scite, gospodivši u Medii 28 godinah, ter vrativši se kući, najdoše već odrastao porod, što ga, dok se oni u Medii baviahu, njihove žene imadoše s njihovimi slepimi sužnji. Taj se porod uzprotivi oružjem povratku Scitah. Nemogavši oružjem dojačiti tim sužnjem, Scite uzmu biče i počmu, po starinsku, groziti im se. Na to se ona kopilad, ili oni sužnji upokoriše.[98] *Sva je prilika da Plinij razumeva taj porod, kao ceo narod, kad-no govori o ‚Scitah izrodjenih i potekavših od sužanjah', a što je po sve pute znamenito, on verže te Scite u onaj kraj, u kojemu drugde o Serbih govori; znamenito je takdojer, da Plinij tim izrodjenim ter sužanjskim Scitam nedaje drugo ime."*[99]

Igrajući se rečima, Starčević tvrdi da ime Srbi dolazi od reči „serbež" i glagola „serbit" (od kojih dolaze današnje reči *svrabež* i *svrbiti*), Usput je serbež jedna vrsta lepre.

„Doista, da čovek, a kamo-li narod, ni sam nezna svoje ime, to je, izuzev one, koji se za Slave ili Serbe izdavaju, što bi mi znali, stvar nečuvena. (...) Svako hervatsko dete zna, da je Serb čist i pravilan koren glagolja serbit, kao i skerb glagolja skerbit, ili grad glagolja gradit. Nepomaže govorit, da se kaže sverbit. Jer ne samo da većina ugladjenih i prosvetljenih Hervatah govori serbit a ne sverbit, nego mi imamo mnogo rečih u kojih se drugda pred r dodaje po-kakov poluglasac, mi govorimo: ždrebe i žrebe, zdrak i zrak, obazdreti i obazreti se, svraka i sraka, itd. Neprudi prigovarati, da se veli srab a ne sarb. Jer mi imamo više ovako razmešanih rečih, mi govorimo n. p. smardit, pak itako smrad a

---

94 *Ime Srbi*, u *Znanstveno-političke razprave*, Zagreb 1894, str. 55.
95 Ibid, str. 57.
96 Ibid, str. 64.
97 Herodotus, hist. IV, 2. 3..
98 Ibid; Justinus, hist. Phil. II, 5.
99 C. Plin. Sec. h. nat. IV. 12.; *Ime Srbi*, u *Znanstveno-političke razprave*, Zagreb 1894, str. 58.

ne smard, paržiti pak itako pražetina, mrak i marklo, mraz i marzlo, svi govorimo serbež ili sverbež a nitko nekaže svrabež."[100]

„Doista svinjari vabeć svinje govorahu σύρβή, σύρβή."[101]

„Je-li moguće da je koj narod dobio ime od serba, od bolesti?... Nepita se biahu-li Serbi doista serbivi? Nego se pita: što znamenuje ime Serb? Na to pitanje mi odgovorismo. Kolika bi ludoria bila kad bi koj Nemac išao dokazivati da njegov narod nebiaše, da nije nem, tolika bi ludoria bila i onda kada bi tko hteo dokaživati da Serbi nebiahu ili da nisu serbivi... Nevalja davninu suditi po sadašnjosti. Danas je serb neznatna stvar, starinom nebiaše tako. Odprie serb biaše većja neprilika nego-li guba, a zna se koliko su starinski narodi od gube terpili. Pače, guba biaše samo jedna vrsta serba: guba je Galenu i ostalim gerčkim lečnikom versta serba - uzimlju ju i Latini u tomu razumku.[102] *Serba biaše mnogo verstah*[103]*, a pa se hvatao ne samo čeljadi nego i blaga. Serbiva ili gubava ovca danas je samo reč, nu Virgilij gorko plače što mu ‚merzki serb ovce napastuje'*[104]*. Tko danas čuje o serbivu bravčetu ili govedčetu? Pak itako, Kato*[105] *više iz-a svega glasa: ‚pazi na goveda i na živinu za da ti se neoserbaju'. Josip Flavij tuži se na pisce koji ubilježiše da Židovi biahu u Egiptu serbivi, i što biaše isto (VIII) gubavi."*[106]

Dakle, Hrvati su prevodeći dela velikih antičkih istoričara koristili ime Srba kako bi igrom reči preveli nazive raznih boleština... Starčević spominje izvesne Palmu i Schvardtnera prema kojima mađarski heraldičari Srbiji daju praseću glavu.[107] Usput Srbi ne poseduju nikakvu teritoriju jer su naseljeni u hrvatskoj pokrajini Svrbiji.

„Ovo napomenusmo, jer u hervatskom pismu iz perve polovice XII. veka nezna se za Serbe, nego se zna za hervatsku pokrajinu Surbiu. Ovaj spomenik ‚prepisan latinskimi slovi iz starinsko-hervatskoga pisma, ima u za v, ter, polag njega, ima se ono ime izgovarati Sverbia, Svarbia, ili po rokćarsku, Svrbia."[108]

„Oni pisci zovu množinu hervatskoga pučanstva Serbi, zovu komad hervatske zemlje Serbiom, i to sve na temelju imena koje niti razume, niti znadu kako je u Hervatskoj postalo."[109]

Starčević ne priznaje Srbima pravo da budu smatrani kao narod. Tako su svi srpski narodni junaci i sve istorijske ličnosti koje su se borile za slobodu i postigli velike podvige zapravo bili hrvatskog porekla. Među njima je i car Stefan Dušan, poslednji izdanak srpske

---

[100] Ibid, str. 65.
[101] Ibid, str. 66 ; Erasmus Rotterodamus, chiliad. "Syrbenae chorus".
[102] Ambrosius Calepinus, dictionarium, reč lepra.
[103] Hippocrates, aphor. III, 20; Aurel. Corn. Celsus, de medecina, V.
[104] Virgilius, georg. III v. 441.
[105] M. Porcius Cato, de r. r., 5.
[106] *Ime Srbi*, u *Znanstveno-političke razprave*, Zagreb 1894, str. 65-69.
[107] Ibid, str. 84; Palma, *Heraldica regni Hungariae*, str. 67, Schwardtner, *Statistik v. Ungarn*, Bd. II. str. 60.
[108] Ibid, str. 67; Arkiv za povestnicu jugosl. knj., 1, str. 19, 20.
[109] Ibid, str. 71.

dinastije Nemanjića, zapravo bio hrvatski car, poslednji sin jedne dinastije *„koja je vijekovima vladala u sjeverno-istočnom dijelu Hervatske“*[110]*.* Ovde vidimo da Srbija čak nije dostojna ni sopstvenog postojanja. Patrijarh Arsenije Čarnojević, koji je poveo srpske izgnanike prema severu sklanjajući se od Turaka, koji je u istoriju ušao kao svojevrstan srpski Mojsije, takođe je bio *„iz dobre hervatske porodice“*[111].

U daljoj analizi, Starčević iznosi teoriju prema kojoj reč „Srbi“ dolazi od latinske reči „servus“ koja označava slugu, dok reč „Sloven“ dolazi od latinske reči „esclavus“ koja označava roba. Prema njegovom mišljenju, reči „Srbi“ i „Sloveni“ su sinonimi. U isto vreme, Hrvati i Poljaci nisu slovenskog porekla jer su onoliko Sloveni koliko i Englezi, tako da nemaju ništa zajedničko sa Srbima.[112] Sloveni i Srbi su *„skitska kopilad“*[113] i Starčević ih nekad naziva *„nečistom pasminom“*[114] a nekad *„stokom“*. Na primer, on kaže: *„1449. godine, Turci su okupirali grad Smederevo i oko 1454. godine uzeli 50.000 glava pasmine“.*[115] Starčević takođe spominje masakre Srba u Hrvatskoj, objašnjavajući kako su se oni tu sklonili ne bežeći od Turaka nego od gladi, te da su tamo ubijeni kao divlje životinje. Navešćemo citat iz dela *„Vitezović hronika“* iz 1569. godine, iz koga je Starčević preuzeo informacije:

> *„Vješanje je za tu pasminu bio najgori način umiranja. Ili Hervati to nisu znali, ili ih je bila obuzela srdžba, ali nisu vješali krivce. Stanovnici grada Senja u Perušiću su ih ispekli na ražnju.”*[116]

Starčević ipak spominje da su makar neki veliki ljudi iz antičke istorije, kao što su Aleksandar Veliki, bili srpskog porekla, citirajući na primer Gundulića koji spominje da Troja leži pored ‚serbskih stranah'.[117] Međutim, napominje da se radi o zameni teza te da Gundulić greši smatrajući Tračane Srbima, te da su velikani kao što je Aleksandar mogli biti Srbi samo zato što su rođeni u geografskoj blizini prostora koji se naziva Srbijom. Na koncu, možda Aleksandar i nije bio velikan, uzevši u obzir njegovo poreklo - da je zaista bio velikan, Starčević bi ga sigurno bio smatrao Hrvatom:

> *„[Dinko] Ranjina kaže da Alexander veliki bjaše ‚gospodar Serblji'. Razumeva-li se to tako, da je i Serblija spadala medju zemlje kojima je onaj Alexander gospodio? Tako razumeti Ranjinu nedopustja nam Gundulić, koj kaže da onaj Alexander biaše ‚Serbijanin' to će reći stanovnik Serbije. Dakle i Ranjina i Gundulić derže Makedonce za Serbe. Znamo da u Macedoniu utekoše Heraklievi Serbi; da s njome medjiašiše i Tribali; pače da se Tribalah i po njoj povlačilo; i da se s njome i Agriani mešaše (XI, 1; X; IX.). Jesu-li ta dva Dubrovčanina svoj pojam o Serbih načinila po kojoj tih obstojnostih ili po njih svih? Jesu li ti Dubrovčani starinske Macedonce, ili možda Macedonce noviega doba deržali za*

[110] *Pasmina slavoserbska po Hrvatskoj*, str. 158.
[111] Ibid, str. 189.
[112] Ibid, str. 140.
[113] Ibid, str. 59.
[114] Ibid, str. 159.
[115] Ibid, str. 160.
[116] Ibid, str. 201.
[117] Ivan Gundulić, *Osman*, VII, 1, XX, 47.

Serblje? Macedonci noviega vremena, ponajvećma su Cincari i Cigani, pučanstvo koje, kažu, nije najplemenitie, nije narodnosti ni hervatske ni ‚slovinske'. A kakovi biahu starinski Macedonci? O Filipu, otcu Aleksandra velikoga, zagermi Demosten[118]*, i reče da on ‚ne samo nije Gerk, ne samo neima ništa gerčkoga na sebi ni u sebi, nego on nije potekao ni iz barbarske odličnie kervi; on je Macedonac, čovek iz Macedonie, iz zemlje iz koje se ni sužanj verstan neukaza'."*[119]

U modernom dobu, kao na primer u kvizovima koji su se tokom devedesetih godina objavljivali u hrvatskoj štampi, „dobar Hrvat" je onaj ko je čitao Starčevićeva dela pre 1990. godine, dakle pre nacionalističkog perioda. To znači da je čitanje njegovih dela u to vreme postalo generalizovano. Poruka je jasna: Srbi su narod koji potiče od robova i ta skitska kopilad zauzimaju hrvatsku zemlju sa koje se moraju proterati, kako bi bilo više prostora za Hrvate.

[118] Demosthen. Philipp. 9. (drugda Philipp 4.)
[119] *Ime Srbi*, u *Znanstveno-političke razprave*, Zagreb 1894, str. 86-87.

IV. LINGVISTIČKA MRŽNJA

Nacionalizam, ta kancerogena balkanska bolest, nije samo bio uzrok rata nego i stvaranja Jedne nove „autentične“ istorije balkanskih naroda, novih jezika i nove gramatike. Kada je Hrvatska ostvarila svoj hiljadugodišnji san o nezavisnosti, odlučila je da promeni naziv svog službenog jezika koji se više nije zvao srpskohrvatski ili hrvatsko-srpski, nego samo hrvatski. Isti proces se desio i u Srbiji i Bosni, gde je svaki laik sebi dozvoljavao da komentariše o etimologiji raznih termina. Samo su Slovenija i Makedonija uspele da izbegnu opštu zarazu jer su imale svaka svoj nacionalni jezik različit od srpskohrvatskog.

Razlika između jezika i dijalekta nije jasno definisana u lingvistici, ali se obično kaže da je jezik zapravo dijalekat koji je uspeo da se politički afirmiše i koji poseduje vojsku i mornaricu.[120] Dok su neki različiti jezici međusobno razumljivi, neki dijalekti istog jezika to nisu; tako se jedan Norvežanin i jedan Šveđanin bolje razumeju govoreći svako svoj jezik od jednog Teksašanina i jednog Škotlanđanina koji govore svaki svoj dijalekat jednog istog engleskog jezika.[121]

Danas se zna da romantičarske ideje iz devetnaestog veka po kojima bi svaka nacija prirodno trebalo da ima sopstveni jezik nemaju nužnu uzročnu povezanost. Mnogo malih nacija zaista i poseduju isti jezik kao što je slučaj sa Mađarima, Slovacima ili Baskima, ali jedna nacija može imati i više jezika (kao što su, na primer, Belgijanci, Kanađani ili Švajcarci koji imaju i do četiri nacionalna jezika), kao što jedan jezik može služiti nekolicini nacija (kao što je engleski nacionalni jezik Britanaca, Amerikanaca, Kanađana, Australijanaca, Novozelanđana i Južnoafrikanaca). Usput rečeno, broj postojećih jezika na svetu je dvadeset puta veći od broja postojećih država. I na kraju, iako je jezik jedan od najvažnijih simbola etničke pripadnosti, potpuna nacionalna i politička autonomija može se postići čak i bez napuštanja prednosti koje pruža zajednički jezik, kao što je slučaj odnosa Amerikanaca prema Velikoj Britaniji.

Ponekad u zajednicama koje pridaju veliku važnost religiji zajednički jezik može predstavljati faktor razjedinjenosti, kao što je slučaj kod hindi i urdu jezika, koji su lingvistički gledano jedan isti jezik ali su veštački podeljeni u kulturnoj sferi uz pomoć dva različita alfabeta, indijskog i arapskog, koji predstavljaju dve međusobno sukobljene konfesije. Tako se i u slučaju bivše Jugoslavije jedan isti jezik piše uz pomoć dva različita pisma, latinicom i ćirilicom u zavisnosti od katoličke ili pravoslavne verske pripadnosti njegovih govornika.[122]

Pitanje srpskohrvatskog ili hrvatskosrpskog jezika je veoma jednostavno. U stvari se radi o jednom istom jeziku koji govore četiri etničke grupe - Srbi, Hrvati, Bošnjaci i Crnogorci. Te četiri grupe naravno koriste i određene termine ili idiomatske izraze koji potiču iz njihovih sredina, ali se ne može govoriti o dijalektima jer su jedine razlike između njih u intonaciji ili u redu reči u rečenici. Bivši jugoslovenski lingvisti su ovaj fenomen nazivali „narečjima“ među kojima su raspoznavali štokavsko, kajkavsko i čakavsko, nazvana po upitnoj partikuli „šta“ koja se kod jednih nazivala „što“ a kod nekih „kaj“. Interesantno je dodati da su sva tri narečja bila

[120] Ranko Bugarski, *Uvod u opštu lingvistiku*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1991, str. 158.
[121] Ibid, str. 42.
[122] Ibid, str. 55-56.

zastupljena u Hrvatskoj te da su štokavsko narečje koristile sve etničke grupe, pa čak i jedan deo onih sa hrvatskog govornog područja.

Službeni jezik bivše Jugoslavije nije bio samo srpsko-hrvatski, nego svi „jezici naroda i narodnosti". Jedini problem koji se danas javlja jeste kako nazvati jedan isti jezik koji govori nekoliko etničkih grupa a da se ne povrede nacionalna osećanja svake pojedinačne od njih? Suočeni sa nemogućnošću da ga nazovu „srpsko-hrvatsko-bosansko-crnogorskim" ili „Jugoslovenskim" (jer su bugarski i makedonski takođe i južnoslovenski jezici), nacionalistički ideolozi su nazvali zajednički jezik „srpskim", „hrvatskim" ili „bošnjačkim".

Tokom devedesetih godina, svaki od navedena tri naroda se trudio da govori što drugačije od drugih, kako bi potvrdio svoju etničku specifičnost. Hrvati su izmišljali termine koji do tada nisu postojali, Bošnjaci su koristili arhaične orijentalne reči koje su odavno izašle iz upotrebe, a Srbi se trudili da izbrišu sve strane reči iz svog svakodnevnog jezika, pa čak i one anglofone.

U jednom od svojih dela koje se smatra za tabu temu u bivšoj Jugoslaviji, prvi predsednik Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović govori o tom fenomenu i zalaže se za prirodnu evoluciju jezika umesto da se sprovode nasilne reforme:

„Postoje reforme koje prosvjetljuju narod kao i one koje ga unazađuju. Japan i Turska nam na tome polju pružaju najbolji primjer u modernoj istoriji. Početkom dvadesetog vijeka, situacija u te dvije zemlje bila je veoma slična. Obje su bile stare imperije, svaka je imala svoju fizionomiju i svoje mjesto u svijetu. Obje su bile na istom stepenu razvoja i obje su imale slavnu prošlost, što može značiti veliku prednost kao i veliki teret. Drugim riječima, obje su imale više ili manje jednake šanse za uspjeh u budućnosti. Od toga vremena, obje zemlje su sprovele dobro poznate reforme. Kako bi nastavio da živi svoj a ne neki tuđi život, Japan je pokušao da pomiri tradiciju i razvoj. Turski modernisti su izabrali drugačiji put. Danas je Turska zemlja Trećeg svijeta, dok se Japan uzdigao do samog vrha svjetskih naroda. Razlika između filozofije turskih i japanskih reformista vjerovatno nije nigdje vidljivija do u slučaju alfabeta. Dok je Turska ukinula arapsko pismo koje, sa samo dvadeset i osam slova, slijedi princip jednostavnosti i spada u najsavršenija i najrasprostranjenija svjetska pisma, Japan je odbacio prijedlog svojih reformista da uvedu latinicu i do dan danas očuvao svoje sopstveno komplikovano pismo koje, još od reforme, pored dvadeset i šest slova, sadrži još i osam stotina i osamdeset kineskih ideograma. Danas je u Japanu stopa nepismenosti ravna nuli, dok je u Turskoj, četrdeset godina nakon uvođenja latinice[123], polovina stanovništva nepismena. Taj rezultat je dovoljan i slijepcu kako bi progledao.

Međutim, to nije sve. Oni su pokazali da to nije bilo samo pitanje alfabeta kao običnog instrumenta pisanja. Pravi razlozi, kao i posljedice, bili su mnogo dublji i važniji. Bit čitave ljudske civilizacije nalazi se u nastavljanju, a ne u uništenju ili negaciji. Pismo je način na koji se narod sjeća i nastavlja svoje postojanje u istoriji. Napuštanjem arapskog pisma, čitavo bogatstvo prošlosti očuvano u književnim djelima najvećim dijelom je bilo

[123] Pisac je očigledno napisao ove redove negde oko 1965. godine.

izgubljeno za Tursku i ona je time praktično spala na nivo varvarstva. Serijom reformi bez presedana u istoriji, nova generacija Turaka se našla bez korijena, u nekoj vrsti duhovne praznine. Turska je izgubila svoje sjećanje i svoju prošlost."[124]

„Bošnjački jezik" je možda najbolji primer tog lingvističkog apsurda koji najverovatnije neće nadživeti demokratizaciju društva. Evo šta o tome misli autor *Riječnika bosanskog jezika*, pisac Alija Isaković:

„Prema srpskoj i hrvatskoj interpretaciji našeg zajedničkog jezika, bez sumnje se radi o dva različita jezika; prema tome, slijedeći istu logiku, ja smatram da je bosanski poseban jezik. Sve to se naravno može primijeniti i na crnogorski jezik. Tako naš zajednički jezik zaista i jeste jedan isti jezik, on nije jedinstven... Ono što hoću da kažem, jeste to da ne možemo smatrati da Srbi i Hrvati imaju veća prava na čitav takozvani srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik od Bošnjaka i Crnogoraca. (...) Bosanski jezik, kao kompletan sistem interpretacije zajedničkog jezika, nije identičan srpskoj ili hrvatskoj interpretaciji; u određenim slučajevima se razlikuje po izgovoru jer je sačuvao glas „h" u lokalnim riječima kao i onima turskog porijekla, te udvojene suglasnike u određenim riječima turskog porijekla, a razlikuje se i u nekim morfološkim varijantama - razlikuje se od srpskog ili hrvatskog u onolikoj mjeri u kojoj se ta dva jezika razlikuju jedan od drugoga. (..) Tako neću ni pokušavati da bilo koga ubijeđujem da postoji bosanski jezik, baš kao što je nepotrebno ubijeđivati bilo koga da postoji bosanski narod, stari Bošnjani, stari bosanski rukopisi, bosanska kuhinja, bosanski planinski konj... Na isti način, uopšte me ne zanima ako neko drugi tvrdi da bosanski jezik ne postoji. Dok god postoje srpski i hrvatski jezik, postojaće i bosanski jezik..."[125]

Kako bi dokazao svoju teoriju, Isaković spominje postojanje drugih tursko-bosanskih rečnika, kao što je onaj koji je Muhamed Hevaji Sufi iz Tuzle objavio 1631. godine, kao i *Mali tursko-bosanski riječnik* Ahmeta Kulendera, koji je objavljen 1912. godine. Tačno je da je turski jezik uticao na sve balkanske jezike jer je osmansko političko prisustvo trajalo skoro šest vekova.

Međutim, prisustvo reči stranog porekla veće nego kod obližnjih naroda ne može biti dovoljno da bi se potvrdila Isakovićeva teorija. Bilo bi zanimljivo napomenuti činjenicu da je najveći deo tih reči zapravo orijentalnog porekla, gde je turski igrao ulogu jezika posrednika preko kojega su arapske ili persijske reči ušle u balkanske jezike. Najveći broj reči vezanih za islamsku veru kao i onih koje označavaju termine iz gradske administracije ili domaćeg života, zaista i jesu orijentalnog porekla. Na primer, svi termini koji imaju udvojene suglasnike jesu arapskog porekla. Termin *turcizmi* koji označava reči turskog porekla i koji se koristi kao zbirna imenica zapravo označava reči *orijentalnog* porekla.

---

[124] Alija Izetbegović, *Islamska Deklaracija*, Sarajevo, 1990. Nažalost, prilikom pisanja ovog rada, nismo uspeli da dođemo do originalnog dela na našem jeziku nego samo do engleskog i francuskog prevoda. Zbog toga smo ove pasuse preveli sa engleske verzije; nadajmo se, dakle, da je naš doslovni prevod veoma približan originalu.

[125] Alija Isaković, *O bosanskom jeziku*, Zemzem, broj 9, 13. septembar 1991, str. 10.

Uzmimo na primer nekoliko svakodnevnih reči koje sadrže bosansko „h“ i opravdavaju njegov status zasebnog jezika, po kome vidimo da su veće razlike između hrvatskog i dva preostala jezika :

Srpski:	lako, meko, hleb, kafa, istorija
Bosanski:	lahko, mehko, hljeb, kahva, historija
Hrvatski:	lako, meko, kruh, kava, povijest

Posle bosanskog građanskog rata, u kontekstu mlade muslimansko-hrvatske federacije, politička situacija je zahtevala da se prijateljstvo između ta dva naroda, bilo ono istinsko ili fiktivno, ogleda čak i u naučnim radovima. Trebalo je dokazati da je bosanski jezik sličan hrvatskom i veoma različit od srpskog jezika. Tako autor *Riječnika* tvrdi kako bosanski i hrvatski jezik dele istu leksiku ali da su ipak različiti jer bosanski jezik ne prihvata složene hrvatske reči i ne piše strane reči u originalu kako se to čini u hrvatskom, osim u slučaju ličnih imena. On dodaje da je bosanski jezik različit od srpskog jer *„Bošnjaci ne mogu da čitaju srpski jezik u svim njegovim izgovorima“*.[126] Moramo priznati da nismo sigurni da nam je jasno značenje ove poslednje misli.

Veoma je važno na kraju dodati kako bi bilo lingvistički neosnovano tvrditi da će jedan jezik postojati onoliko dugo koliko postoje jezici njegovih suseda. Jedno takvo nepromišljeno tvrđenje nas podseća na decu koja tvrde da su njihove igračke lepše od igračaka druge dece iz njihovog zabavišta. Navešćemo uostalom i komentar jednog deteta, trinaestogodišnje devojčice Zlate Filipović iz Sarajeva, koja je za vreme rata vodila dnevnik i koji je kasnije objavljen i preveden na francuski. Čudeći se objavljivanju *Bosanskog riječnika*, ona piše, *„..Pročitali smo **Bosanski rječnik**. Ne znam što bih ti reklo o njemu... Sigurno je pun riječi koje sadrže slovo h, koje su do sada bile smatrane za pravopisne greške.“*[127] I zaista, preterano korišćenje famoznog „h“ su počeli da podstiču mediji odmah nakon raspada federacije i ta anomalija je izgledala očigledna čak i u očima jednog deteta.

Naravno, neki bosanski intelektualci su se usprotivili toj i takvoj lingvističkoj revoluciji. Novinar Abdulah Kosovac, kritikujući upotrebu reči *njiha* i *him* persijskog porekla, čija je ispravna varijanta *njih* i *im*, piše:

> *„Velike jezičke i dijalektalne razlike između Francuske i Njemačke u književnosti su kodifikovane u fantastičnim djelima Provanse i Vestfalije, kao i u poetskom jeziku Stendala, Balzaka, Rimboa, Getea, Šilera i Hajnea... a ne u dijalektima Bretanje, Lorene, Bavarske ili Prusije. Njihovi pjesnici, novinari, sveštenici i političari to znaju i toga se drže.. Oni čuvaju originalan i autentičan akademski jezik svog naroda, koristeći strane riječi samo onda kada ne postoji nikakva domaća riječ i prilagođavajući ih sopstvenom izgovoru. Najveća opasnost za bosanski jezik dolazi od poplave stranih riječi. Hoće li jedna bosanska majka za svoju djecu reći, ‚Ponosna sam na svoje **jetime**‘?*[128] *Neće, jer to*

[126] Ibid.

[127] Zlata Filipović, *Le Journal de Zlata*, preveo na francuski Alain Cappon, Pariz 1993, str. 162.

[128] Na arapskom, reč *jetim* (mn. *jetâmâ*) označava siroče. U Bosni se ta reč (*jetim*, mn. *jetimi*) koristi za veoma malu decu.

*„ekskluzivno“ pravo imaju samo televizijski prezentatori, među kojima je jedan nedavno rekao, ‚Evo malo muzike za odrasle i za **jetime** pred malim ekranima. Ni Turci ne tolerišu slične stvari: oni uvijek mijenjaju imena bosanskih ili drugih doseljenika u turska imena. To mi je davno rekao sin mog ujaka, Esad Goray, u Istambulu. On misli da je to sasvim normalno. Ja se sada pitam bi li se on šokirao ako bi danas mogao da čita dječiji časopis za našu omladinu koja živi u Njemačkoj, jer čak ni članovi Rijaseta islamske zajednice ne mogu da ga čitaju bez konsultovanja riječnika orijentalnih riječi. Shvatite, o jezički znalci, da možete koristiti jezik vaših sela samo u umjetničkim djelima, kako biste dodali malo regionalnog šarma, ali ne i pred mikrofonom. Inače ćete ispasti smiješni i izgledati neuko.“*[129]

Jedan čitaoc beogradskog dnevnog lista Politika je napisao protestno pismo protiv korišćenja „hrvatskih“ reči u njegovom maternjem srpskom jeziku. On se pita iz kojeg razloga Srbi koriste reč *ulje* koja je navodno hrvatska, kada već postoji njen srpski ekvivalent *zejtin*. Autor pisma sasvim sigurno nije bio lingvista, što ipak nije sprečilo ugledni dnevni list da objavi njegov protest; lingvista bi znao da je reč *ulje* latinskog porekla i da se koristi u najvećem broju evropskih jezika (fr. *huile*, eng. *oil*, nem. *Öl*, it. *olio*, šp. *oleo*, itd.) Sa druge strane, reč *zejtin* je arapskog porekla (*zaytun*) ali se koristi u Srbiji već nekoliko vekova i danas se već odomaćila.

U jednom razgovoru sa nama, Ivan Panović, profesor orijentalne filologije na beogradskom Filološkom fakultetu, izjavio je na veoma šaljiv način da *„srpski, hrvatski i bosanski predstavljaju jedan isti jezik. Ne bi bilo pametno koristiti reč ‚fudbal‘ anglosaksonskog porekla umesto slovenske reči ‚nogomet‘, samo zato što je ova druga navodno hrvatskog porekla. Naš zajednički jezik trebalo bi da ima zajednički naziv, a ako treba da odbacimo naziv ‚srpskohrvatski‘ zato što isključuje Bošnjake ili jugoslovenski jer su makedonski i slovenački takođe južnoslovenski jezici, ja predlažem da ga nazovemo srpskim. Doduše, ja to ne govorim kao lingvista nego kao Srbin.“*

U svojoj *Top listi nadrealista* iz 1991. godine u kojoj je predvideo građanski rat, sarajevski roker i humorista dr Nele Karajlić spominje taj lingvistički apsurd tvrdeći još tada da postoji šest jezika umesto jednog zajedničkog, a to su srpski, hrvatski, bosanski, hercegovački, crnski i gorski jezik. Kao primer daje rečenicu „ja čitam“ i objašnjava da je ona potpuno različita u svakom od tih šest jezika, a zatim je izgovara na isti način šest puta. Ako je građanski rat u bivšoj Jugoslaviji bio borba za religiju čije principe i pravila stanovništvo nije poštovalo, te da jezik koji se ni u čemu nije razlikovao od protivničkog ili za neko nepoznato pismo, onda je on vođen bez valjanog razloga i niko u njemu nije pobedio. Pogotovo kada se zna da su Srbi iz hrvatske i bosanske Krajine u borbi polagali život kako bi mogli da napišu ćirilicom reč „dinar“ na svojoj novo-odštampanoj valuti, iako najveći broj njih nije ni znao da pravilno koristi ćirilicu.

Kako bi potkrepio legitimitet bosanskog jezika, Alija Isaković u već spomenutom članku citira komentar bošnjačkog junačkog speva o *Smailagić Mehi* objavljen 1886. godine, u kome Fridrih Krauns tvrdi kako narod Bosne i Hercegovine govori bosanski ili „naški“ jezik. Taj naziv „naški“ Fridriha Kraunsa bi na kraju mogao biti pogodan za sve, budući da je neutralan, da ne

[129] Abdulah Kosovac, *O jeziku*, Kabes, br. 18, april 1997, str. 54.

spominje nijedan narod, da nema nikakvu političku konotaciju i da bi mogao biti blizak svima onima koji govore bivši srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik.

V. ALTERNATIVNI PISCI

Pored nacionalističkih pisaca, na Balkanu postoje i pisci koji pokušavaju da izmire narode i da zamene mržnju ljubavlju i oprostom. Njih nije malo; trebalo bi da dela nacionalističkih autora u školskom programu budu praćena delima alternativnih pisaca, kako bi se mržnja neutralizovala.

V. 1. „Nož“, Vuk Drašković

Vuk Drašković, lider Srpskog Pokreta Obnove (SPO) i jedan od najvažnijih ličnosti iz opozicije totalitarnom Miloševićevom režimu, bio je uhapšen nakon velikih protiv-vladinih demonstracija 9. marta 1992. godine i preživeo je saobraćajnu nesreću za koju se sumnjalo da ju je izazvao režim. 1982. godine je objavio svoj poznati roman pod naslovom *Nož*. Radi se o proročkom delu protiv verskog fanatizma, rasne ideologije i vekovne mržnje.

U Sarajevu, 1961. godine, jedan mladi muslimanski student otkriva svoje pravo poreklo. On je jedini preživeo kada je cela njegova porodica, inače srpskog porekla, bila masakrirana od strane muslimanske porodice koja ga je usvojila i koja je potpomagala hrvatski ustaški pokret u hitlerovskoj Nezavisnoj državi Hrvatskoj. Nakon toga otkrića, on je krenuo da traži odgovore na egzistencijalna pitanja: da li treba odgovoriti pozivu na osvetu i ispoštovati zakon krvi ili jednostavno zaboraviti i krenuti napred?

Drašković evocira genocid nad Srbima koji su počinili Hrvati i pokušava da okrene stranicu, ali ne tako što će zaboraviti, nego opraštajući i prepuštajući prošlost istoriji. Međutim, taj hrabri oprost je zaista neverovatan, uzevši u obzir težinu zločina koji se spominju u njegovom delu. On preuzima tekst iz jednog pisma od 8. februara 1942. godine koje je poslao izvesni doktor Grizogono kardinalu Alojziju Stepincu u Zagreb, u kome opisuje taj pokolj. Doktor Prvislav Grizogono, koji je rođen 1879. godine u Splitu, potiče iz jedne ugledne italijanske porodice koja je postala slovenačka i pro-jugoslovenska. Nakon završenih studija u Beču i Gracu, on je odbranio doktorat na Pravnom fakultetu i bio Ministar pravosuđa i trgovine između dva rata.[130] U romanu *Nož*, upravo će mladi muslimanski student u potrazi za svojim korenima pronaći te dokumente, posećujući muzeje i konsultujući arhive:

> *„Eksterminacija Srba je počela u prvim danima nakon proglašenja nezavisnosti zlosrećne Nezavisne države Hrvatske. U Gospiću, Glini, Gudovcu, Bosanskoj Krajini i toliko mnogo drugih mesta, ona se nastavlja do današnjih dana. Užas se ne svodi samo na činjenicu da se bez ikakve razlike masakriraju starci, žene i deca, nego i na okrutnost, na užasno varvarstvo mučenja kojem se podvrgavaju. Vidimo nevine Srbe nabodene na kolac, loži im se vatra na grudima, živi se spaljuju u svojim kućama ili u crkvama, ošure se u vreloj vodi kako bi im se odrala koža i kasnije uvaljali u so. Dok su još živi kopaju im se oči, seku im se uši, nosevi i jezici. Čupa se brada popovima zajedno sa kožom, odsecaju im se polni organi kako bi im se zabili u usta, vežu se za kamione i vuku po tlu, lome im se*

[130] Vuk Drašković, *Nož*. Nažalost, delo nismo pronašli u originalu nego na francuskom prevodu i sve citate smo ponovo preveli na srpski.

ruke i noge, zabijaju im se ekseri u glavu, kuju se za tlo tako što se čivije zabijaju u očne duplje iz kojih su iskopane oči, bacaju se živi u bunare i provalije, razbijaju im se lobanje čeličnim šinama. Videli smo i novorođenčad koja su bacana u kotlove sa kipućom vodom, ili u pećnice, u kotlove sa živim krečom, čereče se, razbijaju im se glave o zidove, kičme o stenje ili o debla drveća, i da vam ne opisujem sva monstruozna dela koja su počinjena protiv njih, koja normalan duh ne može ni da zamisli. (...)

Sava, Dunav i njihove pritoke su odnele hiljade srpskih leševa. Na nekima je okačen natpis na kome je stajalo: ‚Za Beograd. Paket za kralja Petra'... Pišem vam ovo pismo kako bih spasao svoju dušu, a na vama je da tražite i nađete put koji će vam pomoći da spasite vašu. Ovo vam pre svega pišem kao ljudsko biće, kao hrišćanin i kao dobar Hrvat."[131]

Mladi student takođe nalazi i dokumente koji svedoče o tome da su ustaše bili krivci za mržnju između Srba i muslimana, jer su masakrirali Srbe predstavljajući se kao muslimani. Pronašao je i jednu peticiju od 12. novembra 1941. godine koju je potpisalo šezdeset uglednih muslimana iz Banja Luke, koju je Dr Džafer Kulenović poslao potpredsedniku ustaške vlade u Zagrebu:

„Mi znamo da su ustaški katolici napali pravoslavce uzvikujući tako da bi ih uzeli za muslimane. Takođe znamo da se hrišćanima govori da ih i mi proganjamo, jer smo mi ‚Turci' i želimo da ih iskorijenimo. Da smo zaista željeli da prevarimo Srbe i da ih ubijemo do posljednjega, mogli smo to da učinimo na mnogo lakši način prije nekoliko vijekova, jer smo u to vrijeme imali veću vlast nego što imamo danas i mogli smo lakše opravdati naša djela."[132]

Među mnogobrojnim dokumentima koje je pronašao mladi student, Drašković takođe citira jedan govor Ante Starčevića iz maja 1895. godine koji osuđuje jugoslavizam kao najveću opasnost za hrvatski narod :

„Panslavizam i jugoslavizam su dvije najveće opasnosti koje vrijebaju naš narod. Bolje bi bilo da se ujedinimo sa đavlom nego sa Slavosrbima. Bolje i sotona nego oni."[133]

Drašković oplakuje sudbinu svog jugoslovenskog naroda, podeljenog između dve vere i tri različite kulture. Za njega su strane sile prouzrokovale sve te podele a jedina greška Jugoslovena bila je u njihovoj preteranoj naivnosti:

„Nama je lakše da se podelimo neko da se zbratimimo. Mi nikada nismo pokazali briljantnu inteligenciju po ovom pitanju, naš horizont je previše ograničen."[134]

„Uvek smo se držali iza stranih saveznika, kako bismo slavili svoje poraze i pobede naših saveznika. Živeo sultan! Živeo kajzer! Živeo Hitler! Živeo papa! Eto šta smo

[131] Ibid, str. 307-308 i 312.
[132] Ibid, str. 329.
[133] Ibid, str. 326.
[134] Ibid, str. 263.

uzvikivali, uvek sa istim entuzijazmom. A oni su dolazili i odlazili, ostavljajući nas sa noževima u rukama, podeljene i prevarene, a mi smo svi tako ostajali, kao zakleti neprijatelji.“[135]

Drašković smatra da treba prestati sa evociranjem kosovske epopeje koja više deli nego što ujedinjuje narode koji na njemu žive. To odbijanje prošlosti je najbolji način da se bori protiv balkanskog prokletstva koje izaziva ratove svakih pedeset godina.

„Mi smo jedini narod koji večno veliča i slavi sopstvenu nesreću. Nikada nećemo prestati da oplakujemo Kosovo, kao da je to bio gubitak od koga se nikada ne možemo oporaviti. Kosovo će ostati večni simbol naše nesreće, spomenik koji treba podignuti našoj nemoći da se oslobodimo od njega.“[136]

Drašković na kraju traži oprost u ime srpskog naroda, razlog iz kojega smo ga svrstali među alternativne pisce bez obzira na njegovo evociranje masakra iz prošlosti. Takvi pisci mogu iskoreniti prastare mržnje šireći poruke ljubavi i mira. On ne traži da se strahote zaborave, nego predlaže da se krene u demokratsku i optimističku Srbiju sutrašnjice, koja će znati da za počinjene zločine svojih bivših krvnika ne krivi njihove potomke. Evo šta je napisao 23. marta 1993. godine, u predgovoru za francusko izdanje:

„Stidim se kao pisac, kao čovek i kao Srbin. Tražim pomirenje i pokajanje. Ne, ja ne tražim da se zaborave ni zločin ni bilo čije užase... Ako se borim kao pisac i kao političar, to činim da bi skinuo pre svega sa lica mog srpskog naroda masku zla, kao i da to zlo bude poraženo i pretrpi zasluženu kaznu. Želim da Francuzi, Rusi, Amerikanci, Englezi i celi svet što pre otkrije jednu drugu Srbiju, demokratsku i miroljubivu. Ili još bolje, želim da se Srbija oslobodi od ovog totalitarnog režima, od rata laži kako bi ponovo postala ono što je vekovima i bila, ugledni član porodice evropskih naroda.“[137]

V. 2. „Ćeraćemo se još“, Matija Bećković

U poemi *Ćeraćemo se još*[138] crnogorski pisac Matija Bećković pokušava da predstavi međuetničku mržnju između južnoslovenskih naroda na humoristički način. On smatra da se rat nikada neće završiti jer je međunacionalna mržnja urođena. Mir na Balkanu samo može biti privremenog karaktera, jer će se Srbi uvek vraćati na Kosovo kako bi se borili u budućim herojskim bitkama. Ratovi za oslobođenje su nasleđe Balkanaca, oni su im upisani u gene, te će oni zauvek ćerati jedni druge, sve dok svi ne pomru.

„Ćeraćemo se još
Jednako ćerati
To da smo načisto

[135] Ibid, str. 264-265.
[136] Ibid, str. 264.
[137] Ibid, str. 8.
[138] Matija Bećković, *Ćeraćemo se još*, Oktoih, Podgorica, 1996.

Nema šta da krijemo
Neka niko ne misli da nećemo
Poštenije je reći da hoćemo
Pa da se otvoreno ćeramo
Kad se već ćeramo
I da jasno kažemo
Ćeraćemo se još
Nego da upredamo i obećavamo
Kako više nećemo
A svak zna da hoćemo
Pa da ispadne
Neka što smo se ćerali
Nego smo još i slagali
I u laž ućerani.“[139]

„Ćeraćemo se još
Da je moglo bez ćeranja
Ne bismo se ćerali
To nam je suđeno
To nam je zaveštano
To nas je održalo
To je najmanje što možemo
Ako smo se dovde doćerali
Da bismo tu stali
Džabe smo se ćerali.“[140]

„Ćeraćemo se još
Kome se ne ćera
Neka se ne ćera
Neće ga niko naćeravati
Da se ćera
Blago onom ko može da se ne ćera
Kad se svi ćeraju
Da zaboravi ko se sve ćerao
I zašto se ćerao
Da pljune na ćivot ćeranja
Pa da živi
Kao da se niko nikad nije ćerao
Da gleda sa strane kako se svi ćeraju

[139] Ibid, str. 17.
[140] Ibid, str. 21.

I crkavaju ćerajući se
A on se jedan našao da se ne ćera
Samo je važno da njega ne ćeraju.“[141]

Pisac evocira poznatu krvnu osvetu koja je i dalje na snazi na Kosovu i u Crnoj Gori, prema kojoj ubica mora biti kažnjen smrću, a ako uspe da pobegne od osvete žrtvine porodice, neki drugi član njegove porodice mora umreti umesto njega. Ta krvna osveta je toliko ukorenjena u albansku i crnogorsku društvenu svest da smatraju da se čast jedino tako i može odbraniti, te da je bolje umreti uspravno u osvetničkom pohodu nego živeti pod tiranskom stranom vlasti.

„Ćeraćemo se još
Što rekao Kralj Nikola
Šukunđeda ste mi gađali
Đeda ubili
Strica živa pojeli
Oca ranjavali
Mene iz Crne Gore išćeravali
E nećete
Da ću Rovca prodati
E platićete
Da ću na krunu vrijeslo udariti
I o rame je nositi
E ćeraćemo se
Da ću Francuze dovoditi.“[142]

Balkanski mentalitet je veoma dobro opisan u ovih nekoliko stihova: *homo balcanicus* je nagao i jakog karaktera, voli da isteruje pravdu po svaku cenu i ne razmišlja pre nego što krene u akciju. On je gord i spreman na sve kada je priteran uza zid. Ne prihvata tuđe savete, a kada ga na nešto nateraju, on se zainati. Balkanski čovek ne prihvata da se stranci mešaju u njegove poslove i više voli da uljeze otera; u svakom slučaju, to „ćeranje“ je za njega tako prirodno da ga je naprosto patentirao:

„Ćeraćemo se još
Naše je da se ćeramo
A ne da mislimo
Zašto se ćeramo
Ćeraj i ćuti
Tvoje je da se ćeraš
Imaćeš kad misliti

[141] Ibid, str. 23.
[142] Ibid, str. 26.

Da sad ne dangubiš
Ne može oboje
Za mišljenje nikad nije dockan
A za ćeranje jeste
Ko bi se ćerao
Da svi počnu misliti
Lako je misliti
Ali ajde skoči
Poćeraj nekoga
Nije važno koga
Da vidimo ko si
Nazad ne možemo
Ne bilo nas ćerati
Sad nemamo kud
Prićerani do duvara
Moramo se ćerati
Dockan je za sve
Sem za ćeranje
Misli unazad
A ćeraj unapred
Malo smo se ćerali
Koliko smo trebali
A da smo znali
Ovo što sad znamo
Tek bismo se poćerali.“[143]

„Ćeraćemo se još
Ako ne znamo zašto
Znamo kako
Ako ne znamo mi
Znaju oni
Ako ne znaju ni oni
Neko zna
Zna ko zna
Ako ne zna sad
Znao je nekad
Ako nije nikad niko
Saznaće nekad neko
Ako neće nikad niko
Ćeraćemo se zato

[143] Ibid, str. 27-28.

Što se više ćeramo
Ima više razloga
Ako nema
Ćeraćemo se onako
Za svaki slučaj
Za svoju dušu
Za ne daj Bože
To nam ne može niko zabraniti.“[144]

„Ko se nije ćerao
Ne zna šta je ćeranje
Ne treba se u to pačati
To je naša stvar
Ne razume se u to niko treći
Ćeraćemo se zbog nečega
Čim se ćeramo
Dosta je što to znamo
Okošta ili niokošta
Svejedno
Nemaš se okošta mučiti
Da se ćeramo iokošta
Davno bismo odustali
Samo se niokošta
Može ovoliko ćerati...“[145]

„Ćeraćemo se još
Trebalo ne trebalo
Kao da mi ne znamo
Da je sve propalo
I da ni jedna zemlja ne zaslužuje
Da se za nju žrtvuje dlaka s glave
A kamo li da se ćeramo
I da nas ćeraju
Ali se opet treba ćerati
Znali su to i oni ranije
Pa su za nju voljno davali glavu
Kao da ne znaju
I kao da zaslužuje
Peli se na vešala

[144] Ibid, str. 30.
[145] Ibid, str. 32.

Kao na Lovćen
Is vešala klicali
Ćeraćemo se još."[146]

Balkanski narodi su osuđeni na neslogu jer ih njihove prevelike razlike sprečavaju da zajedno mirno žive. Njihova istorija je toliko ispunjena ratovima i razaranjem da postoji narodno verovanje po kome na Balkanu *„svakih pedeset godino izbije rat".* Balkanske zemlje nisu dovoljno ekonomski razvijene i njihovo stanovništvo nema šta da izgubi u rušilačkom ratu, osim golog života. Ratovi tako nisu uvek vođeni za oslobođenje nego ponekad i iz principa, kao da se radi o sportu.

„Ćeraćemo se još
Nema se šta čekati
Da se nikad nismo ćerali
Sad bismo trebali
I da se niko ne ćera
Mi bismo morali
Zar da stanemo
Kad bi trebalo da krenemo
Sad se ćera
Ko se nikad nije ćerao
A mi smo se ćerali
Kad se niko nije ćerao
Dok još zemlja nije bila okrugla
Kad je sve ćutalo i ćićalo
I ćeramo se otkad znamo za sebe
I svak naš se ćerao
I svak je ponekad prestajao
A mi vala nikad"[147]

„Ćeraćemo se još
Ali da se ćeramo složno
Svi kao jedan
A ne da jedni ćeraju
A drugi ne ćeraju
Jedni ćeraju na jednu
A drugi na drugu stranu
Ne zna se ko koga ćera
Ne možeš druge ćerati da ćeraju
A da se sam ne ćeraš

[146] Ibid, str. 59.
[147] Ibid, str. 34.

I prvi ne poćeraš...“[148]

Srbi zameraju Hrvatima neverovatnu lakoću kojom njihovi katolički sveštenici opraštaju grehe svojim vernicima. Prema tome mišljenju, katolik je skoro podstaknut od strane svog sveštenika da ubija, jer se oprost tako velikog greha može dobiti jednostavnim ponavljanjem desetak *Pater Nostera* ili petnaestak *Ave Marija*:

„Ćeraćemo se još
Ko se ćerao nije se kajao
Jedan se bio našao
I otišao da se ispovedi
Pa kad je ispričao
Koga je ćerao
Zašto ga je ćerao
Kako ga je ćerao
Šta ga je naćeralo da ga ćera
Popu je suze naćerao
Samo ga je pomilovao
I rekao
Neka si
I ja sam
Bog te ne ćerao“[149]

Matija Bećković je mnogo pisao o partizanima i četnicima. Za vreme Drugog svetskog rata, dve vojske su se u Srbiji borile protiv nacističke Nemačke: komunistički partizani maršala Tita i rojalistički četnici generala Draže Mihajlovića, koji je išao u vojnu školu San Sir za Šarlom De Golom i tamo postao njegov lični prijatelj. Četnici su smatrani za domaće izdajnike od strane komunističkog pokreta otpora i nakon rata osuđeni na smrt. Vlast je podsticala obične građane da prokažu svoje susede koji su pomagali rojalistički pokret. Zapad je podržao partizane jer je shvatio da su oni jedini mogli da zadrže Jugoslaviju na okupu. General Mihajlović je osuđen na smrt iako je Francuska pokušala da interveniše i zatraži njegovo pomilovanje; kada je Tito umro 1980. godine, Francuska čak nije poslala delegaciju na njegovu sahranu.

„Ćeraćemo se još
Jedan nije hteo nikoga da ćera
Pa su svi ćerali njega
I kome se ćeralo najmanje
Morao ga je ćerati najviše
A ko se nije pridružio da ga ćera

[148] Ibid, str. 35.
[149] Ibid, str. 36.

On ga je prijavljivao
Držite ovoga on neće da me ćera.“[150]

Bećković evocira poznato prokletstvo malih razlika; balkanski narodi se ne osećaju ugroženima od strane naroda koji žive daleko od njihovog životnog prostora, nego od strane najbližih komšija. Možda bi trebalo da se više boje Kineza, koji su sve više prisutni čak i u najzabačenijim srpskim selima.

„Ćeraćemo se još
Iskreno i sa srca
Mi i ne znamo drukčije
Ne znači da ga mrziš
Ako ga ćeraš
Plačeš i ćeraš
Žao ti je što ga ćeraš
A moraš da ga ćeraš
Zna to i on
Da ga ne ćeraš ti
Ćerao bi ga neko drugi
Da ne ćeraš ti njega
Ćerao bi on tebe
Ćeraš ga za njegovo dobro
Ne ćeraš ga što ti se ćera
Lakše mu je što ga ti ćeraš
Onda ga nemoj žaliti
lako ti ga je žao...“[151]

„...Mislio sam da je to naša volja
Ali nije
Mi se sa sobom ne pitamo
To je viša sila
Dublja od istine
Starija od razuma.“[152]

„Ćeraćemo se još
Neće nam ga umaći majci
Ne treba nas učiti
Kako da se ćeramo
Ni ćerati da se ćeramo
Drugi nek se ćeraju

[150] Ibid, str. 37.
[151] Ibid, str. 38.
[152] Ibid, str. 39.

Kako se oni ćeraju
A mi ćemo ćerati svoje
Dok nam se ćera
Ne ćeramo nikoga
Ko nije za ćeranje
I ne može nam niko zabraniti
Da ćeramo
I svoga najrođenijega
Po svojoj rođenoj zemlji.“[153]

„Ćeraćemo se još
Ćerali smo se kad smo manje mogli
Kad nemasmo ništa
Sem želje da se ćeramo...“[154]

„Ćeraćemo se još
Nema umira
Ne treba se s tim igrati
Mi smo mi
Oni su oni
Mi smo jedno
Oni su drugo
Mi smo ovakvi
Oni su onakvi
Nema druge istine sem te
To je zakon
Ne može tu ništa ni Sveti Vasilije
Ni sveti Arsenije
Ni stotinu Vasilija i Arsenija
Kako oni s nama
Tako mi s njima
Ko te pita zašto
Eto zato
Ovako se
Pa dok se nek se
Mre se odavno
Pa se opet živo.“[155]

“Ćeraćemo se još

[153] Ibid, str. 45.
[154] Ibid, str. 46.
[155] Ibid, str. 50.

Ali se više nećemo ćerati
Ko što smo se dosad ćerali
Napamet i osumice
Brže bolje i kako bilo
Tek onako od duga vremena
Na pola srca na dvoje na troje
Svako na svoju stranu
Ne znajući šta bi drugo
Pa ajde da se ćeramo
Nego ćemo se ćerati pametnije
Ledne glave
Po planu ćeranja
Koji smisle najumniji ćerolozi
S katedri za ćerologiju
Onaj ko danas hoće da se ćera
A ne prati razvoj i domete ćeranja
Nema šta da traži
Na ćeralištima i ćerijadama."[156]

„Ćeraćemo se još
Sve može biti
Sem da se nećemo ćerati
Ono što smo se ćerali
Samo je uvodno ćeranje
Predgovor glavnom ćeranju
Sve ima svoj kraj
Sem ćeranja
Iz raja smo išćerani
Ali iz pakla nije niko
A niko se nije ćerao toliko
Da se nije mogao ćerati više
I koliko se god ćerao
Nije do kraja doćerao
Na mlađima ćeranje ostaje."[157]

Bećković smatra da je međunarodna zajednica počinila veliku nepravdu prema srpskom narodu označavajući ga kao glavnog krivca za građanski rat. On smatra nepravednim dvostruke standarde zapadnjaka koji nameću sankcije Srbiji dok Albanci i Hrvati isteruju Srbe sa njihove teritorije i nikada se ne izvode pred Haški tribunal za ratne zločine. On plače za Srbijom koja

[156] Ibid, str. 56.
[157] Ibid, str. 74.

nema sredstava da se odbrani od američke agresije, ali podseća da će se ona boriti po svaku cenu, čak iako zna da će izgubiti rat. Ono što je najvažnije, jeste sačuvati obraz:

"...Ali oni hoće da nas ćeraju
A mi njih da ne ćeramo
Kad nas ćeraju
To nije ćeranje
A čim mi njih malo poćeramo
Aj pomagaj oni nas ćeraju
E nema od toga ništa
Nego ćemo se ćerati
Onako kako se ćera
Dok išćeramo
Što se može išćerati
Ako ne išćeramo
Ništa zato
Barem smo se ćerali
I barem će nas ćeranje nadživeti."[158]

„...A kad vidim kako se mi ćeramo
U čemu se ćeramo
I čime se ćeramo
A kako se drugi ćeraju
Dođe mi da zaplačem
I samo mislim
Kako li bismo se tek ćerali
Da imamo one načine i uređaje."[159]

„...A što da popuštam ja njemu
Kad ne bi ni on meni."[160]

„...To mogu s njima
A ne s nama
Nismo im mi oni
Ne bili koji smo
Nego neki drugi
Ne daj Bože
Nek popušta ko može
Mi ne možemo
Nego neka biraju

[158] Ibid, str. 41.
[159] Ibid, str. 42.
[160] Ibid, str. 73.

Kad će i đe će
Da se poćeramo na otvorenom polju
Rog u rog
Pa ko šta ponese...“[161]

Bećković završava svoju poemu sa molitvom u kojoj pita Boga zbog čega dopušta da velike zemlje tlače i bombarduju male. Za njega je Bog uz Srbe i jednog dana će im ipak pomoći, čak iako taj dan treba doći posthumno, kada će uvesti taj nebeski narod u raj zahvaljujući pretrpljenim mukama ravnim onim koje je trpeo sam Isus Hrist:

„Ćeraćemo se još
Sa Bogom i ljudima
Svaki u Boga dan
S Bogom se ćerati i rvati
To je pravo ćeranje
As kom se god ćeraš
S njim se ćeraš
Ima on običaj
I da se presvuče u ponekoga
Koga svi ćeraju
Pa kad ga se siti naćeraju
Tek onda vide koga su ćerali
Ne znam šta sad čeka
Što ovo gleda
Što ovo dozvoljava
Što oće s ovim
Ja sam se nadao
Da je na našoj strani
Više nego mi sami
Bar on sve zna
Bolje od nas
A on druge pomaže
Ovo ih je on naučio
Kakav je to Bog
Koji je dozvolio
Da ovo od nas učine
Dobro mi
Ali šta je on radio
A da oće da me posluša
A može ako oće

[161] Ibid, str. 71.

I morao bi i da neće
I trebao bi i da ne može
Pa da sredi jedno po jedno
A ja samo da gledam
A oni da se čudom čude
Bože, odmozi im
Ne čekaj da te molim
Šta ćeš veće molitve
Od ovolike muke i nevolje
Kakav si to Bog
A da si drukčiji
Ne bi mene zapao."[162]

V. 3. „Izabrane pesme", Desanka Maksimović

Evo napokon i najveće srpske romantičarske pesnikinje, Desanke Maksimović. U svojim neponovljivim stihovima, ona opisuje očekivanje prvog ljubavnog sastanka i tvrdi da je on najlepši i najsrećniji deo ljubavi, posvećuje molitvu očevom srcu koji je gleda sa nebesa i čuva od svih zala, te posvećuje jednu potresnu pesmu masakru koji su počinili nacisti kada su streljali čitavo odeljenje đaka iz grada Kragujevca. Upravo je ta *Krvava bajka* proslavila njen pesnički talenat. U prvoj od tri pesme koje ćemo navesti, *Poslednja službo slovenska*, ona moli Boga za oprost u ime svog naroda koji je napustio veru za vreme komunističkog perioda:

„Stoji kralj zamišljen na jutrenju,
oko njega velmoža i svita,
isposnici, jeretici i gatari,
prirodoslovci i zvezdočatci,
poljari i ribari.
A sveštenik čita:
Gospode, podaj
da čovek po dobru uvek Te pomene.
Podaj, podaj, podaj,
milostivi Oče,
da stene izvore i masline ulje toče,
da pučina i urvina ima broda.
Podaj, Bože,
da se dani mira množe.
Podaj puku sreće,
podaj i ribaru na obali hladak,
i težaku podaj
zemlje crnice bar četiri vreće

[162] Ibid, str. 80-81.

i bar kao pelenice dečje
omalen livadak.
Podaj da ispod ovoga svoda
Gospodom opet zovemo Gospoda,
kao što se nebo nebom zove,
kao što se vodom zove voda.“[163]

U pesmi *Za one koji su hrabri samo kada ginu*, Desanka moli oprost za sve ratnike zaslepljene nacionalizmom, za sve one koji provode vreme evocirajući borbe i koji su od prošlosti sebi stvorili modernu religiju. Ona takođe traži oprost žrtvama zločina koje su počinili lovački psi, koji su srećni samo onda kada ratuju. To pomirenje sa žrtvama, toliko potrebno balkanskim narodima kako bi „okrenuli drugu stranu“, izgleda znači da su Srbi osetljivi na greške iz prošlosti, na koje su ih navele njihove nacionalističke vođe. Oni su sada spremni da izgrade demokratsku državu u kojoj će se poštovati etničko i versko šarenilo:

„Za ljude koji misle da je sloboda samo ono
što se puškom do puške doda,
koje, kao hrtove, u borbu pogna
samo miris baruta i ognja,
koji su hrabri samo kad ginu,
samo u jurišu.
Za one
koji čim počnu mirno da dišu,
čim spaze da su se oblaci slegli,
da miruju Turci i Ugri,
postanu robovi stvari
kojima su u borbi protivnik bili,
ili ih isposnički prenebregli.
Za barjaktare koji u miru
gone trgovačke karavane,
za strece ljubavlju nedoličnom obuzete,
za kopljanike koji u lovu pogube ordenje,
stečeno kod Velbužda i Stefanijane
- tražim pomilovanje.“[164]

To pomilovanje Desanka traži i za samu sebe, kako bi se pomirila sa Bogom i sa drugima, kao što ćemo videti u sledećoj pesmi, *Znak krsta*. Ona time postaje najveća nada savremene poezije:

„Moj veliki znak krsta je kad praštajući mahnem rukom.

[163] Desanka Maksimović, *Izabrane pesme*, Tragovi, Beograd 1994, str. 3.
[164] Ibid, str. 34.

On me vezuje za prijatelje i neprijatelje,
bez njega bih ostala sama pod suncem.
On me miri sa nebom,
bez njega bi mi se duša pretvorila u veliku pomrčinu mržnje.
Njime se krstim budeći se na gorkom uzglavlju ljubavi.
Njime ću se prekrstiti na poslednjem pragu zemlje,
ina prvom stepeniku oblaka.
Hoće li to biti dosta za malu ljudsku dušu?"[165]

Naravno, nije potrebno isključiti nacionalističke tekstove iz školskog programa, kao što nije moguće ni izmeniti tekst *Marseljeze* u kojoj se Francuzi otvoreno pozivaju da natope svoje rovove nečistom krvlju divljih protivničkih vojnika. Međutim, trebalo bi mnogo bolje protumačiti borbene tekstove smeštajući ih u njihov istorijski kontekst i držeći istovremeno predavanja o principima demokratije i prava svih građana, kakva god da im je etnička ili filozofska pripadnost, kako bi mladi shvatili svoju istoriju a da ona previše ne utiče na njihovu sadašnjost i budućnost.

[165] Ibid, str. 36.

VI. MRŽNJA PROTIV ZAPADA

VI. 1. Raspad

U početku su Bosna i Makedonija želele da sačuvaju jedinstvo stare Jugoslavije jer su te dve republike bile ekonomski slabije i zavisile od svojih komšija. Njihova populacija je bila jako izmešana (u Bosni je bilo 43,7% muslimana, 31,4% Srba i 17,3% Hrvata; u Makedoniji je zvanično bilo 20% Albanaca, a možda nezvanično i jedna trećina). Tokom prve godine nakon otcepljenja Slovenije i Hrvatske, održavani su pro-jugoslovenski mitinzi širom te dve republike.[166] Kada je postalo jasno da se Slovenija i Hrvatska neće vratiti u federaciju, dve republike su odlučile da slede njihov primer i proglase nezavisnost. Bosna je organizovala referendum na kome je 63% stanovništva glasalo za nezavisnost, dok su svi Srbi glasali protiv. Otcepljenje je nužno vodilo do građanskog rata protiv Srba, koji su želeli da ostanu sjedinjeni sa svojom maticom.

Postojale su dve opcije: očuvanje već postojećih republičkih granica ili stvaranje novih prema etničkom sastavu stanovništva na terenu. Prva opcija je ostavljala previše Srba van Srbije, a druga je značila gubitak Kosova i Sandžaka za Srbe, gubitak Krajine za Hrvate i cepanje Bosne i Makedonije. Tako je poslednja donesena odluka, ta da se svaki slučaj razmatra posebno, bila ona najgora jer Je direktno dovela do građanskog rata.

U maju 1992. godine, Savet bezbednosti Ujedinjenih Nacija je odlučio da nametne trgovinski, energetski i vazdušni embargo Srbiji i Crnoj Gori. On je takođe odlučio da se pošalje kontingent plavih šlemova koji će obezbeđivati dolazak humanitarne pomoći unesrećenom bošnjačkom stanovništvu. Međunarodna zajednica je bez sumnje pokazala pristrasnost označavajući Srbe kao glavne krivce za sukob, jer je Srbija u njihovim očima predstavljala poslednji evropski bastion komunizma. Odatle i rešenost da se Slobodan Milošević izvede pred Haški tribunal za ratne zločine. Evo kako to objašnjavaju Katrin Kaminski i Simon Kruk:

> *„Zapad je zabrinut zbog rasplamsavanja sukoba u Jugoslaviji. Osude Saveta bezbednosti i pokušaji pregovora koje je započela Evropska Zajednica osuđeni su na propast jer se zasnivaju na zabludi eventualnog pomirenja između Beograda i Zagreba i jer su zakasnile sa identifikovanjem agresora. Srpsko-hrvatski rat, pothranjivan oklevanjem međunarodne i Evropske zajednice i podelama među Zapadnjacima, dozvolio je Srbima da ojačaju svoj uticaj u srpskim enklavama u Hrvatskoj (u Krajini i Slavoniji) i zaplaše Bošnjake i Makedonce.“*[167]

Međunarodna zajednica dakle nije verovala u pomirenje između Srba i Hrvata. Međutim, upravo je od tog pomirenja zavisila stabilnost Evropske unije kao i celog kontinenta. Po mišljenju Žaka Rupnika, stanje u Jugoslaviji je alarmantno i mora se po svaku cenu pronaći neko rešenje pre nego što bude prekasno:

---

[166] Autor ovog teksta je lično učestvovao u tim demonstracijama.

[167] Catherine Kaminsky & Simon Kruk, *Le Nouvel Ordre Mondial*, str. 34-35.

„Ono što se trenutno raspada nije samo svet posle Jalte nego i onaj posle Versaja. Jugoslavija više ne postoji, Čehoslovačka se rastavlja na miroljubiv način i ona će takođe nestati. Koliko će još dugo Mađarska, da spomenemo samo nju, prihvatati status quo?"[168]

VI. 2. Intervencija NATO pakta i mržnja protiv Zapada

Još od raspada jugoslovenske federacije a pogotovo od bombardovanja Srbije od strane NATO pakta, mogao se konstatovati porast anti-zapadnih osećanja a pogotovo antiameričke nastrojenosti u celoj zemlji. Prema lokalnoj štampi, kada je generalni sekretar NATO pakta, Havijer Solana, naredio početak vojnih udara na Jugoslaviju 23. marta 1999. godine, on je objavio rat jednoj suverenoj zemlji kršeći time *de facto* međunarodno pravo. Za manje od dvadeset i četiri časa, američki i evropski avioni su naterali hiljade izbeglica da pobegnu sa Kosova u najvećem zbegu koji je Evropa upoznala od Drugog svetskog rata. Moglo se čitati na transparentima koje su nosili srpski demonstranti svugde po Evropi: „NATO, ne teraj Šiptare sa Kosova!" Prema njihovom mišljenju, upravo je zapadnjačko bombardovanje oteralo albansko stanovništvo sa Kosova, a ne srpska vojska.

Nakon odlaska hiljadu i četiri stotine evropskih posmatrača 20. marta 1999. godine i nakon neuspešnih pregovora u Rambujeu između srpske i albanske delegacije sa jedne i evropskih i američkih posrednika sa druge strane, Bil Klinton je poslao svog izaslanika Ričarda Holbruka kako bi ubedio predsednika Miloševića da prihvati mirovni plan izrađen za Kosovo. Srpski predsednik je kategorički odbio taj plan jer je trebalo sklopiti primirje, dati široku autonomiju Albancima i dozvoliti da dođu mirovne snage pod komandom NATO pakta kako bi se dogovor ispoštovao. Za njega je to značilo potpisati kapitulaciju - koji bi drugi narod na svetu dozvolio da mu tuđa vojska umaršira u državu, kako bi pripremila teren za otcepljenje i nezavisnost pokrajine koja mu pripada?

Srbi su evocirali kršenje međunarodnog prava zato što je naredba za početak intervencije data bez konsultovanja Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u kome su Rusija i Kina imale pravo na veto. Kada je američki general Vesli Klark dao instrukciju glavnom komandantu ujedinjenih snaga u Evropi da započne vazdušne napade, jugoslovenski parlament (od sada samo srpsko-crnogorski) je istoga dana izglasao rezoluciju koja odbija bilo kakav dolazak stranih vojnih snaga a Vlada je proklamovala *„stanje iminentne ratne opasnosti"*.[169] Nijedan od rukovodilaca NATO pakta nije pitao za mišljenje sopstveni parlament i organizovane su demonstracije po celoj Evropi. Tako je italijanski parlament izglasao neslaganje sa tim ratom nakon što su avioni već napustili vojnu bazu Aviano. Srbi su osećali da ih je Evropa izdala jer nije umela da se afirmiše i odbije da sledi diktat američke supersile.

Učešće Francuske i Engleske u NATO napadima predstavljalo je veliko iznenađenje za Srbe jer su imali istorijsko prijateljstvo sa te dve zemlje, budući da su se sa njihove strane borili protiv nacizma. Ljudi koji su intervjuisani po srpskim ulicama izjavljivali su kako se osećaju

[168] Jacques Rupnik, *Les enjeux internationaux*, u *De Sarajevo à Sarajevo - l'échec yougoslave*, Pariz 1992, str. 138.
[169] Patrick Sabatier, *Kosovo: L'Otan a l'ordre de frappes*, Libération, 24 mart 1999, str. 7.

izigrani zato što su za vreme Drugog svetskog rata u svoje kuće primali britanske i američke pilote kako bi im previjali rane i evo kako su im se zahvalile njihove zemlje. Radio BBC4 je 24. marta priznao kako je srpski otpor Hitleru pomogao saveznicima da dobiju rat a danas ga satanizuju. Jedan engleski novinar je u Beogradu intervjuisao jednog veterana iz Drugog svetskog rata, Predraga Rakočevića, koji mu je rekao: *„Sećam se kada su Nemci bombardovali Beograd 1941. godine. Današnje bombardovanje je potpuno isto. U ono vreme, vaša zemlja je bila prijateljski raspoloženo prema nama. Danas više nije tako. Zaista sam tužan.“*[170] Jedan podoficir je izjavio pred jednim francuskim novinarem, *„Mi smo bili vaši saveznici za vreme oba svetsko rata, od 1914. do 1918. kao i od 1939. do 1945, a sada vi ratujete protiv nas! Stidite se što to radite, napadate jednu malu zemlju koja se oduvek borila za mir.“*[171] Najinteresantnija je bila činjenica, kao što je primetio radio BBC4, da se niko nije setio da pita Albance za njihovo mišljenje.

Fransoa Miteran je govorio da nikada neće povesti rat protiv Srba.[172] Na Kalemegdanu u Beogradu, u spomen tog prijateljstva je podignut spomenik na kome piše: „Volimo Francusku kao što je ona volela nas“. Međutim, od početka bombardovanja, Beograđani su prekrili spomenik crnom zavesom na kojoj je pisalo: „Neka je večna slava Francuskoj koje više nema.“ Francuski kulturni centar u Knez Mihajlovoj ulici je prekriven grafitima od kojih je jedan čak glasio, „Korzika je republika.“ Mnogi drugi strani kulturni centri su takođe bili demolirani.

Još jedno veliko iznenađenje predstavljao je izgovor koji je služio za opravdanje za avionske napade - humanitarna katastrofa. Ambasador Jugoslavije pri Ujedinjenim Nacijama, Slobodan Jovanović, je izjavio: *„Znao som da će NATO bombardovati Jugoslaviju, samo sam čekao da vidim koji će izgovor iskoristiti...“* Srbima se nimalo nisu sviđali ti dvostruki standardi; na primer, problem turskih Kurda nikada nije bio okarakterisan kao humanitarna katastrofa, iako turska vlada sistematski proganja i ubija hiljade separatista upadajući redovno i u tuđe države, kao što je slučaj sa Irakom. Međutim, Turska je pružila američkoj avijaciji neizostavnu vojnu bazu zahvaljujući kojoj ona kontroliše celi Bliski Istok, te tako Turska ima pravo na svoj „bezuslovni imunitet“.[173]

Nakon prve noći napada iz vazduha, Milošević je odlučio da protera sve novinare iz zemalja članica NATO pakta. Nakon toga, Jugoslavija je prekinula diplomatske odnose sa Sjedinjenim američkim državama, Velikom Britanijom, Nemačkom i Francuskom.[174]

Srbi su se nadali mnogo većoj podršci od strane Rusije i Kine, zemalja članica Saveta bezbednosti koje su imale pravo na veto. Međutim, iako su se Rusija i Kina našle uvređene zbog zapadnjačke arogancije jer ih niko nije obavestio o tako važnoj odluci, ni jedna od njih nije intervenisala. Ruski premijer Evgenij Primakov je samo otkazao posetu Sjedinjenim američkim državama kako bi pokazao da se Rusija „odlučno protivi“ svakoj agresiji NATO pakta

---

[170] Intervju na radiju BBC4 dan pre početka vojne intervencije.

[171] AFP, *Il n'y a plus de témoin sur le théâtre des opérations*, Le Soir, 25 mart 1999, str. 3.

[172] Bruno Fanucchi, *L'éternelle poudrière des Balkans*, Le Parisien, 26 mart 1999, str. 4.

[173] Bernardo Valli, *Il Falco di Belgrado*, La Repubblica, 26 mat 1999, str. 1.

[174] Guido Rampoldi, *Rotte le relazioni diplomatiche con USA, Gran Bretagna, Francia e Germania*, La Repubblica, 26 mart 1999, str. 3.

i izjavio da bombardovanje zemlje koja nije počinila agresiju van svojih granica *„..menja prirodu međunarodnog poretka nasleđenog od Drugog svetskog rata"*. Ta poseta je za Ruse bila od velike važnosti jer je premijer dobio obećanje da će dobiti pomoć i kredite u iznosu od četiri i po milijarde dolara od međunarodne zajednice, ako Rusija obeća da neće sarađivati sa Irancima u vođenju nuklearne politike. Rusija je morala da vrati spoljni zajam nakon krize iz 1998. godine; iako su napadi NATO pakta na Srbiju za nju predstavljali agresiju protiv jedne suverene zemlje koja se borila protiv separatizma, što je inače podsećalo na njihov problem u Čečeniji, ruke su im bile vezane. Ruski dnevni list Moscow Times je napisao kako su *„dobre veze između Rusije i Svetskog monetarnog fonda kao i Zapada uopšte predstavljale veoma važan nacionalni interes, što nije bio slučaj sa saosećanjem sa slovenskom braćom"*.[175] Kada se završio rat na Kosovu, Rusija je poslala svoju vojsku pre nego što su pristigle zapadne snage kako bi pokazala svoju moć i „podržala" Srbe, iako nas ta epizoda više podseća na priču o uobraženoj muvi koja je rekla palmi na kojoj se odmarala: „Čuvaj se dobro, jer ja polećem", kao da je palma uopšte primetila njeno prisustvo.

Srpska štampa je optužila zapadne političare za dvoličnjaštvo i da manipulisanjem istine žele da postignu svoje ciljeve. Narod je počeo da veruje u teoriju zavere međunarodne zajednice koja je želela da uništi poslednju oazu slobode suprotstavljene Novom svetskom poretku. Ta teorija je bila potvrđena neverovatnim izjavama evropskih političkih rukovodilaca, kao što su izjava Havijera Solane, *„Mi moramo zaustaviti nasilje i sprečiti humanitarnu katastrofu na Kosovu. To je naša moralna dužnost"*,[176] ili izjava Tonija Blera, *„Pravda je jedina stvar koju je tražilo jadno stanovništvo Kosova. Mogućnost da žive oslobođeni od terora. Naša je dužnost da se osiguramo da se osigura pravda, iako smo mi pacifisti i nije nam drago da vodimo rat."*[177] Srbima je izjava Bila Klintona izgledala zaista monstruozna: *„Šta bi se dogodilo da smo na vreme poslušali Vinstona Čerčila i ranije se suprotstavili Hitleru? Koliko je života, uključujući tu i američke, moglo biti spašeno?"*[178] Evocirajući Hitlera i holokaust, Klinton je zaboravio da su Srbi bili sa savezničke strane za vreme Drugog svetskog rata i da su sakrivali svoje Jevreje umesto da ih predaju nacistima.

Anti-zapadnjačko mišljenje se takođe pojavilo i u mnogim drugim zemljama nakon jugoslovenskog rata. Demonstranti su u Makedoniji, zemlji u kojoj se nalazilo hiljadu i dvesta NATO-vih vojnika, napali ambasade Velike Britanije i Nemačke i čak zapalili američku ambasadu, uzvikujući *„NATO nacista"*[179]. U svom stilu, Sadam Husein je takođe osudio vojnu intervenciju protiv Jugoslavije i *naredio* da ona prestane, otvoreno želeći pobedu Beograda. Egipatski dnevni list el-Ahram je ocenio da je intervencija *„stvorila presedan koji bi jednoga*

---

[175] Véronique Soulé, *Moscou tiraillé entre les crédits de l'Occident et les frères slaves*, Libération, 24 mart 1999, str. 8.

[176] Pierre Lefevre, *L'Otan a ouvert le feu contre la Yougoslavie*, Le Soir, 25 mart 1999, str. 1.

[177] Tony Blair, u Corriere della sera, 26 mart 1999, str. 4.

[178] Patricia de Beer, *Bill Clinton invoque Churchill contre Hitler pour justifier l'intervention*, Le Monde, 25 mart 1999, str. 4.

[179] Stefania Di Lellis, *Guerriglia a Skopje contro gli occidentali*, La Repubblica, 26 mat 1999, str. 5.

dona mogao da bude iskorišten protiv arapskih zemalja. Sadašnje stanje stvari daleko prevazilazi probleme muslimana na Kosovu i arapske iluzije."[180]

Muslimani iz Jugoslavije su takođe poverovali u međunarodnu zaveru da bi se uništila njihova zemlja. Od pet miliona muslimana koji su živeli u bivšoj Jugoslaviji, tri miliona je živelo u Srbiji i Crnoj Gori. Prema njihovom mišljenju, zapad je hteo da raspрši i oslabi tu zajednicu autohtonih muslimana jer su baš napadi NATO pakta naterali oko pola miliona albanskih izbeglica da napuste Kosovo, pre nego što je Jugoslavija zatvorila svoje granice. Pored toga, prema Dejtonskom sporazumu, Amerikanci su naterali Bošnjake na potpunu pokornost a njihova zemlja je pretvorena u protektorat. Dok je Evropa saučestvovala, bošnjački narod je žrtvovan zahvaljujući svom kulturnom nasleđu, iako je većinom bio evropeizovan i odvojen od islama. Tako je beogradski muftija Hamdija Jusufspahić zamolio Albance da ne upadnu u zamku Sjedinjenih Država podsećajući ih da ta zemlja nije poznata po prijateljstvu prema muslimanima te da je već bombardovala njihovu iračku braću. Evo šta on kaže po pitanju Evrope:

> *„Ono što su radili političari NATO-a u agresiji na Jugoslaviju, bombardujući mostove, puteve, fabrike i škole - ne propisuje ni jedna vera i takvi političari su nevernici. I hrišćanstvo i islam zabranjuju agresiju, ubistva i nasilje, a Evropa kakva je danas pod okriljem NATO-a je i zločinačka i agresivna. Ne mogu da shvatim da ljudi koji su preživljavali genocide sada to i sami čine. Sadašnji NATO političari pokušavaju da pravoslavne okrenu jedne protiv drugih, kao i da nas muslimane okrenu protiv pravoslavnih komšija. Evropa nije bila zainteresovana za Kosovo i Metohiju zato što tamo muslimani nemaju, navodno, nikakvih prava, već se u to upustila jer je njen interes profit. NATO-vska Evropa je prvenstveno zainteresovana za rudno bogatstvo Kosmeta i Srbije, kao i jeftinu radnu snagu, kako bi ostvarili ogromne profite. Evropa je jedinstvena kada treba nekome nešto oteti, ali će se između sebe posvađati kada dođe do podele uzurpiranog bogatstva."*[181]

Javno mnenje se gnušalo pred „usputnim greškama" odnosno nepreciznim bombardovanjem prilikom kojega su stradali civili i rušene srpske fabrike ili bolnice. Jedna fabrika automobila u Kragujevcu je uništena i bilo je trideset i šest povređenih. Sledeća lista, doduše nepotpuna[182], spominje osam grešaka koje Je NATO pakt priznao i koje pokazuju da njegova vazdušna nadmoć nije posedovala hiruršku preciznost kojom se toliko hvalio:

5 april - Aleksinac - Jedna laserska bomba na navođenje je promašila svoj cilj (17 mrtvih)
9 april - Priština - Napad na telefonsku centralu oštetio je obližnje stambene objekte (broj žrtava nepoznat)
12 april - Grdelica - Voz prepun civila pogođen je dok je prelazio preko mosta (55 mrtvih)
14 april - Đakovica - Dva izbeglička konvoja su bombardovana (75 mrtvih)

---

[180] Jean-Pierre Perrin, *Silence gêné dans les pays islamiques*, Libération, 8 april 1999, str. 7.
[181] Hamdija Jusufspahić, *Nekima je draži gram vlasti nego tona časti*, u emisiji „Razgovor s povodom", prenose Tanjug i Politika, 23 avgust 1999, str. 17.
[182] Francuski levičarski Libération je objavio i odgovarajuću kartu u izdanju od 15. i 16. maja 1999, str. 2.

28 april - Surdulica - NATO je gađao jednu kasarnu i pogodio stambene objekte (20 mrtvih)

1 maj - Luzane - Pogođen je jedan autobus dok je prelazio preko mosta (47 mrtvih)

7 maj - Niš - Bomba na fragmentaciju je skrenula s puta i pala u centar grada (15 mrtvih)

8 maj - Beograd - Bombardovana je ambasada Kine (8 mrtvih)

Ukupno: najmanje 237 mrtvih

Kako bismo uporedili tih 237 civilnih žrtava vazdušnih napada, treba reći da je NATO pakt na Kosovu ubio samo 164 srpska vojnika i uništio samo 13 tenkova, iako je Prištinski korpus posedovao više od 80.000 ljudi, 15.000 policajaca i 10.000 rezervista. Čak su i Albanci ubili više srpskih vojnika, 291 da budemo precizni. U jednom intervjuu sa novinarem Miodragom Vujovićem sa beogradske televizije Palma od 30. decembra 1999. godine, vojno-politički komentator Milovan Drecun je dajući ove podatke objasnio da je srpska vojska dobila bitku na terenu jer je uspela da popne NATO avione na visinu sa koje više nisu bili precizni, a dobila je i diplomatsku bitku jer je Kumanovski sporazum isključivao mogućnost referenduma. Danas se čini da svi ti mirovni sporazumi ipak nisu imali značajnu pravnu vrednost.

NATO Je takođe koristio neke vrste oružja koje su zabranjene u međunarodnom pravu (Sjedinjene američke države su jedina zemlja na svetu koja nije potpisala sporazum o zabrani korišćenja nagaznih mina), kao i avione koje radari ne mogu da detektuju, koji su ubili mnoge civile pre nego što su sirene za vazdušnu opasnost mogle da ih upozore da se sklone. Međutim, Srbi su uspeli da sruše avion F-117A Night Hawk, *„nevidljiv, ali očigledno ne i neuništiv“* samo tri dana nakon početka agresije. Taj avion je u upotrebi od 1983. godine, kada je za vreme rata u Zalivu leteo više od hiljadu puta bez ijednog pretrpljenog gubitka, ali je njegovo postojanje otkriveno tek 1998. godine. Nije nikada detektovan jer su ga radarski zraci uzimali za malo veću pticu. Jedino su Sjedinjene američke države posedovale takav borbeni avion koji košta više od stotinu miliona evra. NATO nije želeo da prizna da je taj avion mogao biti srušen i prema zvaničnoj verziji, on se srušio *„zbog tehničkih problema“*, ali je srpska televizija pokazala slike njegove olupine sa tragovima koje je ostavila protivavionska municija na krilu. Pilot je izvučen nakon šest sati, ali to spašavanje *„nije moglo da izbriše poniženje avijatičara“*, procenio je francuski novinar Žan-Dominik Merše.[183]

Zašto je atlantski pakt odlučio da napadne Jugoslaviju? Patrik Sabatije, novinar francuskog dnevnog lista Liberasion, dao je svoje razloge:

> *„Uoči svog pedesetog rođendana, koji će se u velikom stilu proslaviti u Vašingtonu za mesec dana, NATO traži novi identitet u svetu nakon hladnog rata, u kome Rusija više ne predstavlja najvažniju i najneposredniju opasnost za Evropu i Sjedinjene američke države. Kriza na Kosovu mu omogućava da za sebe stvori novu misiju: da bude policajac za sigurnost i stabilnost Evrope (a i šire, ako preovlada američka tačka gledišta).“*[184]

[183] Jean-Dominique Merchet, *L'US Air Force perd un bombardier furtif*, Libération, 29 mart 1999, str. 5.

[184] Patrick Sabatier, *Les Etats Unis interviennent pour sauver l'Otan*, analyse, Libération, 24 mart 1999, str. 7.

U svakom slučaju, srpsko stanovništvo je bilo uvereno da je njihova zemlja dobila rat protiv NATO pakta, baš onako kao što je još uvek ubeđena da je njihov narod dobio bitku na Kosovu iz 1389. godine. Demokratska opozicija, koja se odlučno suprotstavljala Miloševićevom režimu, nemoćno je gledala kako se narod okuplja oko diktatora. Sve što su mogli da učine, bilo je da se s vremena na vreme odluče na poneki jedva čujni komentar. Kada je francuski film *Asteriks protiv Cezara* izašao u bioskopima, reklama za njega je glasila: „Ovo je priča o jednom malom narodu koji je zaista pobedio protiv velikog diktatora."

Već dobro poznat po ponosu i otporu stranoj dominaciji, srpski narod nije mogao da dozvoli da njegova teritorija služi za napade na obližnje zemlje tako što će se strana vojna sila smestiti unutar njegovih granica. Vojna intervencija koja je trajala tri meseca nije mogla da razreši krizu koja traje već nekoliko vekova i sporazum u Kumanovu kojim se ona završila na kraju je ipak bio povoljan za Srbe jer je po njemu Kosovo ostalo integralni deo Savezne republike Jugoslavije i nije imalo mogućnost da traži nezavisnost. Kasnije je odvajanje Crne Gore 2006. godine stvorilo povoljan teren za kosovske težnje ka nezavisnosti, pošto ga je rezolucija 1244 Ujedinjenih Nacija smatrala za sastavni deo federacije koja više nije postojala.

Bilo kako bilo, kada je Kosovo unilateralno proglasilo nezavisnost 17. februara 2008. godine, nekoliko evropskih zemalja su požurile da ga priznaju, između ostalih i Francuska. Bernard Kušner, Ministar inostranih poslova i dobar poznavalac Kosova na kome je boravio pune dve godine, objasnio je novinaru parlamentarnog kanala *Public Sénat* kako se radilo o *„najboljoj među najgorim odlukama, koja nipošto nije predstavljala pravo rešenje"*. Jedan drugi novinar je postavio pitanje Generalnom sekretaru Organizacije Ujedinjenih nacija, Ban Ki Munu, da li on misli da je priznanje bilo legalno. On je pokušao da izbegne odgovor spominjući rezoluciju 1244, ali kada je novinar ponovio pitanje, Generalni sekretar Je odgovorio da nije došao kako bi odgovorio na to pitanje, zatim se izvinio i doslovno pobegao iz prostorije.[185]

[185] Reportaža sa tom epizodom je prikazana na kanalu Euronews nekoliko puta tokom celog dana.

VII. NA PUTU KA MIRNOM REŠENJU

VII. 1. Otpor prema evropskoj integraciji

Obično predstavljana kao najbolje rešenje za smirivanje Balkana, evropska integracija nije među Srbima opšte prihvaćeno rešenje. Večno neslaganje između političkih stranaka se najviše oseća po pitanju mogućeg priključivanja Evropskoj zajednici. U Srbiji postoje dve struje što se tiče te teme: jedna je za tu opciju, a druga je za savez sa Rusijom i Bjelorusijom. Prva struja je uglavnom zastupljena među demokratskim strankama, a druga među socijalistima i radikalima. Analizom njihovih stavova, prastare mržnje postaju sve vidljivije.

Evo šta o tome misli sociolog Dr Mira Marković, supruga Slobodana Miloševića i osnivač Jugoslovenske levice (JUL), koja se hvali time da je njena porodična kuća starija od američke države i koja ne želi da joj lekcije daje zemlja koja nema istoriju, osim možda genocida Indijanaca:

> *„Čak i u naše vreme, antička demokratija predstavlja za nas ideal demokratije, najviši stepen demokratije. U antičkoj Grčkoj, demokratija je zaista predstavljala politički život svih građana, jedan aktivan i slobodan život. Jedna takva demokratija je na primer bila postignuta u antičkoj Grčkoj. Zaboravlja se samo jedan detalj: robovi i žene nisu bili smatrani kao građani. Dakle, ako odvojimo robove i žene od ostalih građana polisa, ostaje nam veoma mali broj građana toga vremena... Najviši ideal čovečanstva, pogotovo za one koji pripadaju levici, jeste jednakost prava a ne jednakost sama po sebi. Ljudi ne bi trebalo da budu jednaki, oni ne mogu biti jednaki, oni imaju objektivne i subjektivne razlike, ali bi trebalo da budu jednaki po pitanju svojih prava. To znači da bi trebalo da budu jednaki pred mogućnostima koje im se pružaju od samog početka.“*[186]

Iako se sumnja da je Dr Marković bila autor nacionalističkih govora svoga supruga i ideolog iza svih njegovih političkih odluka, ona izgleda ne veruje u nerealni koncept Velike Srbije nego nudi sopstveno rešenje za krizu - neku vrstu alternativne evropske unije, ali na Balkanu:

> *„Jedino rešenje za balkansko poluostrvo je stvaranje jedne zajednice naroda u kojoj će se nalaziti svi oni koji žive na području Balkana... Tako će teritorijalni sporovi balkanskih naroda, koji su im oduzeli ogromnu energiju i koji su često usporavali njihov razvoj, definitivno prestati. Po mom mišljenju, ta zajednica balkanskih naroda je jedini način da se neutrališu tenzije koje među njima postoje i oslobodi njihova energija za moderni i kulturni ekonomski razvoj. U isto vreme, to je jedini način da svi Srbi žive u istoj državi, i da svi Albanci žive u istoj državi, i da svi Bugari žive u istoj državi, i da svi Makedonci žive u istoj državi, i tako dalje...*

[186] Dr Mira Marković, *Demonizacija srpskog naroda je posledica činjenice da su Srbi odbili da prihvate pravila igre novog svetskog poretka - intervju meksičkoj televiziji*, TV ECO i Politika, 1. avgust 1999, str. 6.

Došli smo do civilizacijskog apsurda: u vreme koje bi trebalo da bude vreme integracije i univerzalnosti, došlo je do eskalacije podela, separatizma, određenih žalosnih mržnji zasnovanih na etničkim i verskim principima. Međutim, da tako kažem, verujem da je u životu čoveka i celog čovečanstva najtamniji trenutak noći upravo onaj koji dolazi neposredno pre zore."[187]

U jednom pismu upućenom Bilu Klintonu u kome objašnjava svoje shvatanje demokratije, ratni zločinac Željko Ražnatović Arkan koji Je ubijen u Beogradu u januaru 2000. godine, veli:

„Ja prvi prihvatam zapadnu demokratiju, odrastao sam na američkom siru i puteru - kada sam bio mali, dobijali smo humanitarnu pomoć po školama... U to vreme, mnogo su nas pomagali. Sjedinjene Države moraju da shvate da mi želimo demokratiju, ali na naš način, na srpski način. Ne treba da nam nameću ‚tomahavk' demokratiju, jer će ovaj narod izdržati do kraja."[188]

Siniša Ljepojević, dopisnik jugoslovenske novinske agencije Tanjug iz Londona, smatra da Evropska zajednica još uvek nije počela da funkcioniše onako kako je dogovoreno jer je zajednička poljoprivredna politika jedini domen u kome sarađuju njene države članice. Jedna druga prepreka je vezana za političke i ekonomske probleme koji izgledaju nerešivi, kao što je problem harmonizacije poreske politike. Ljepojević smatra da finansiranje takozvane evropske armije predstavlja još veći problem nego što je neslaganje sa Sjedinjenim Državama i NATO paktom. On zaključuje:

„Ekonomsku bazu zapadnoevropskog savezništva čini takozvano jedinstveno tržište. Ali, pitaju se analitičari, da li ono trenutno uopšte i postoji? Oni tvrde da praktično ne postoji. Najsvežiji primeri su odbijanje Francuske i Nemačke da, uprkos odluci Evropske unije, ukinu zabranu za britansko juneće meso. To je najbizarniji primer da čak ni jedinstveno tržište više ne postoji... Jedan od uglednijih britanskih analitičara Balkana, novinar i publicista Miša Gleni upozorio je da je tragična kriza u Jugoslaviji pre svega slika stanja i odnosa u Evropskoj uniji."[189]

Tako su socijalistička i radikalna partija Srbije predložili ujedinjenje sa Rusijom i Bjelorusijom, koja im se činila povoljnijom po Srbiju od evropske integracije, bez sumnje zbog pravoslavne bliskosti. Taj projekat nikada nije ostvaren jer je Milošević skinut sa vlasti početkom oktobra 2001. godine.

---

[187] Ibid.

[188] Zagorka Knežević i Sandra Bulatović, *Ko je bio Arkan: pismo Klintonu*, Evropske Novosti, Frankfurt na Majni, 17. februar

[189] Siniša Ljepojević, *Evropa kao u „svetu snova"*, Politika, 22 decembar 1999, str. 9.

VII. 2. Demokratske snage koje se slažu sa evropskom integracijom

Pisac Matija Bećković, naš specijalista za ćeranje, smatra da je najbolje rešenje za Srbiju da se priključi Evropskoj uniji ali kao kraljevina. Poznat po svojoj romantičnoj naklonosti prema rojalističkom pokretu otpora iz Drugog svetskog rata, ovaj pisac dobro poznaje balkanski mentalitet kome je potrebna čvrsta ruka vladara koji bi vodio i ujedinio narodne mase:

„Svi mi tražimo rešenje koje bi odgovaralo svima. Ja mislim da bi to mogla da bude monarhija. Naša socijalistička stranka nije socijalističkija od one u Švedskoj, niti je naša demokratska stranka demokratičnija od one u Španiji. Ako se te partije ne osećaju ugroženima od strane njihove monarhije, zašto bi se Građanski Savez osećao ugroženim od strane monarhije u našoj zemlji i ko bi bio građanin ako to ne bi bio sam kralj? Neumorno tražimo rešenje i ne želimo da prihvatimo ono koje je najjednostavnije i najlogičnije. To je jedina institucija koja ne zavisi od izbora, koja može poslužiti našem narodu kao saborna tačka. Tako bismo završili sa pola veka lutanja i pokazali bismo celom svetu da smo raskinuli sa komunizmom i da poštujemo slobode i ljudska prava. Ne bi svako bio monarhista, ali je to jedini način da se vratimo tamo gde smo već bili. Vidim da zapad nije spomenuo to rešenje za Srbiju. Imam utisak da oni ne žele da se situacija stabilizuje jer je kruna garant stabilnosti. To znači da je po njima ovako bolje, zato što mogu da nam zauvek nameću uslove, da nas teraju da plaćamo račune i vodimo ratove sa već poznatim ishodima.

Tokom pola veka, znalo se ko je bio u opoziciji, ko je predstavljao drugu Srbiju i koja je bila alternativa. Nakon nestanka komunizma, odjednom se ne zna više ništa. Komunisti bi želeli da budu sami sebi alternativa, a takva alternativa ne zanima nikoga osim njih. Čitava istorija Srbije se svela na ovih zadnjih deset godina. Traži se izlaz tamo gde ga nema. Raširila se teorija o ‚crnom Ciganinu' - neka dođe i crni Ciganin, samo da ovi odu... Traži se osoba koja će ujediniti demokratske snage ali ne uspeva nam da je nađemo."[190]

Demokratske partije u Srbiji su veoma podeljene i postoji jedna poslovica koja glasi: *„dva Srbina, tri političke partije"*. Na krstu koji se nalazi u centru srpske zastave, četiri slova „S" (ćirilično „C") označavaju slogan „samo sloga Srbina spašava". Baš kao i Arapi koji su se, kako kaže antički istoričar Ibn Haldun, dogovorili da se ne dogovore, Srbi nisu nikada jedinstveni i obično ubijaju svoje kraljeve u nedostatku spoljnog neprijatelja. Na srpskoj političkoj sceni, političari mnogo rađe govore jedni protiv drugih nego što traže rešenja za ekonomski oporavak i izlazak iz krize. Oni koji i spomenu neku važniju temu budu veoma brzo ućutkani apsurdima koje iznose ostali. Tako se Zoranu Đinđiću, lideru Demokratske stranke Srbije (DSS), prebacuje što je pobegao iz zemlje za vreme bombardovanja zapadne alijanse; Vesni Pešić, lideru Građanskog saveza Srbije (GSS), da je previše sklona piću; Vuku Draškoviću, lideru Srpskog pokreta obnove (SPO), preterani romantizam i neoprostivi poljubac ruke Madlen Olbrajt;

[190] Dragan Todorović, *Traži se izlaz tamo gde ga nema - razgovor sa Matijom Bećkovićem*, Blic, 19. avgust 1999, str. 11.

Vojislavu Koštunici iz Demokratske stranke Srbije (DSS), činjenicu da voli mačke i da ih drži u stanu u kome živi.

19. avgusta 1999. godine, opozicione partije su organizovale velike demonstracije protiv predsednika Miloševića i čak pozvale Srpsku pravoslavnu crkvu koja ih je podržavala da na njima učestvuje. Međutim, desilo se da je upravo na taj datum bio rođendan američkog predsednika Bila Klintona. Lider Srpske radikalne stranke (SRS), Dr Vojislav Šešelj, iskoristio je priliku da se usprotivi demokratskom skupu kvalifikujući ga „inauguracijom jednog novog božanstva koje Srbi treba da obožavaju", te da se nada da Srpska pravoslavna crkva neće učestvovati u tom ustoličenju. Državna štampa je objavila sledeći članak:

> *„Oni (tj. opozicija) žele vlast odmah, bez izbora. Najavljuju nekakav marš na Beograd. Kroz istoriju smo videli kakav je bio rezultat marša na Rim. U oktobru 1922. godine, Musolini je zauzeo Rim, došao na vlast, pobio političke protivnike i tri godine kasnije proglasio fašizam. Ja mislim da Srbija nije Italija iz dvadesetih godina, ni Rumunija iz osamdesetih. Srbiju će voditi ljudi koji će pobediti na izborima."*[191]

U aprilu 2000. godine, demokratska koalicija je organizovala u Beogradu još jedan veliki skup građana protiv predsednika Miloševića i njegove Socijalističke partije Srbije (SPS). Istog dana, provladina televizija Politika je prikazala filmski maraton sa najnovijim američkim filmovima kako bi podstakla građane da ostanu kod kuće i da ne učestvuju na demonstracijama. Lideri opozicionih partija, koji su u isto vreme bili vlasnici bioskopa, nisu uspeli da okupe dovoljno demonstranata i pretrpeli su finansijsku štetu jer su otkupili prava za prikazivanje filmova koje više niko neće ići da gleda na velikom ekranu. Slobodan Milošević se pokazao kao jedini pravi srpski političar jer je jedini dobro poznavao mentalitet naroda kojim je vladao. *Panem et circenses...*

Za vreme bombardovanja NATO pakta, u jednom intervjuu koji je objavio francuski dnevni list Liberasion, lider Građanskog saveza Srbije (GSS) Vesna Pešić je izjavila:

> *„Srbi žele drugačiju budućnost od izolacije i rata. Ljuti su na Miloševića, ali nisu prijateljski raspoloženi ni prema zapadnim zemljama jer ih one bombarduju. Sve to ne olakšava posao demokratske opozicije u Srbiji. Već ionako trpimo cenzuru i ne možemo javno reći neke stvari. U takvom kontekstu je teško ubediti ljude u vrednost ideja zapadne demokratije koje opravdavaju vojnu intervenciju."*[192]

Uključenje u Evropsku zajednicu ne bi bila loša ideja za Srbiju koja ne može da traži saveznike ni među nesvrstanima ni među Rusima i Bjelorusima, jer ipak pripada Evropi. Rusija nije ekonomska supersila nego samo politička, budući da ima pravo veta u Savetu Bezbednosti, ali ga koristi samo za svoje sopstvene interese. Rusija je vojna supersila samo u strateškom

[191] J. Lakićević, *Ukratko*, Politika, 21. avgust 1999, str. 12.
[192] Marc Semo, *Vesna Pešić: Il faut accepter les conditions de l'Otan*, Libération, 15 i 16 maj 1999, str. 3.

pogledu, zahvaljujući nuklearnom naoružanju, ali joj nedostaje konvencionalno naoružanje. Savez sa Rusima ne bi bio strateški za Srbiju jer joj ne bi doneo baš ništa."[193]

Mnogi srpski analitičari smatraju da bi trebalo sprovesti unutrašnje reforme i odgovornu privatizaciju, iskoreniti nepotizam i dokazati Evropskoj zajednici da Srbi nisu toliko loši koliko to ona misli. Evropske zemlje jesu bombardovale Srbiju, ali su to učinile jer zaista nisu imale drugog izbora.

VII. 3. Na putu ka sigurnom rešenju krize

Član 13 Amsterdamskog sporazuma koji osuđuje „svaku diskriminaciju koja se bazira na rasi ili etničkoj pripadnosti, religiji ili verovanju" je lep primer pobede protiv mržnje i diskriminacije. Počeli smo da stvaramo jedan bolji svet i taj put u izgradnji zasigurno vodi ka slavnoj budućnosti u kojoj će čovek dokazati svu svoju veličinu i lepotu duše. U tome smislu je ujedinjenje Evrope najbolja ideja dvadesetog veka i sasvim je sigurno da će svi narodi starog kontinenta živeti u miru davati primer svim ostalim narodima sveta, uključujući tu i balkansko „bure baruta". Baš kao što je Nirnberški proces omogućio francusko-nemačko pomirenje, tako će i parnice koje se vode protiv ratnih zločinaca na Haškom tribunalu za bivšu Jugoslaviju omogućiti da se zakopaju ratne sekire, izmire narodi i skine kolektivna krivica sa srpskog naroda.[194]

Postoje rešenja koja zahtevaju samo malo volje i strpljenja. Pjer Kend, istraživač na francuskom Narodnom institutu za naučno istraživanje (CNRS) i profesor na Sveučilištu za visoke studije društvenih nauka (EHESS) smatra da *„treba naterati narode sa tog područja [tj. Balkana] da napuste nerealni princip prema kome etničke i političke granice moraju da se slažu u potpunosti jedne sa drugima"*. Evropa je uspela da se ujedini a da usput ne izmeni granice dajući autonomiju svojim manjinama i bez raspadanja veštačkih država kao što su Belgija, Holandija ili Švajcarska.

Zašto onda ne primeniti iste principe kod balkanskih naroda? Pored toga, Srbija je dokazala da se distancirala od Miloševićeve ideologije i da je uspela da se demokratizuje.

Poznato je da francuski narod voli da protestuje, da ne voli reforme i da je teško njime vladati. Jedan novinar lista Express je upitao Nikolu Sarkozija da li mu se nekada dešava da izgubi nadu za svoju zemlju i on je dao veoma interesantan odgovor:

> *„Nikada, jer mislim da je mnogo voljnija, mnogo mlađa i mnogo modernija nego što je zamišljamo. Verujem da je spremna da se mobilizuje kako bi svako imao svoju šansu, kako neuspeh ne bi bio doživljavan kao definitivan, kako bi svako mogao da promeni životni poziv, da doživi da mu deca rade posao koji je bolji od onoga koji su mu obavljali roditelji. Kako bi do toga došlo, treba se uzdići sa stepena tradicionalne zemlje na stepen zemlje planova i projekata. To je veoma teško kada se poseduje bogata istorija, jer ponekad to može da sputava. Kina je izmislila sve živo dve hiljade godina pre naše ere i*

[193] Milovan Drecun, razgovor sa novinarem Miodragom Vujovićem, emisija *Dijalog* na televiziji Palma, 30. decembar 1999.

[194] L'Express, *Bosnie: la chasse aux criminels*, 9 mart 2000, str. 17.

danas je njena stopa razvoja nekih 8,5%. Ona je uspela da se suoči sa svojom istorijom i da pronađe ravnotežu između prošlosti i budućnosti, što je za jednu zemlju presudno. Ne treba da budemo osuđeni na to da gledamo na svoju istoriju prvo sa divljenjem, zatim sa nostalgijom i na kraju sa gorčinom."[195]

Mi smatramo da bi ovo mogla biti dobra ideja i uputstvo za uspeh na Balkanu.

Danas je Evropa postala prva trgovinska sila na svetu, čiji izvoz daleko nadmašuje onaj Sjedinjenih Država ili Japana. Ona je jedna od najjačih svetskih sila u domenu zemljoradnje, kao i prva svetska sila po pitanju humanitarne pomoći za siromašne zemlje i zemlje Trećeg sveta. Evropa je takođe najurbanizovanija regija na svetu, za 78% stanovništva koje živi u gradovima, samo pedeset godina nakon velikog i razarajućeg svetskog rata.

Na bogatstvo evropske kulturne baštine ljubomoran je ceo svet: tu su arhitektura, slikarstvo, muzika, književnost, nauka i gastronomija, predstavljeni u otprilike dvadeset hiljada muzeja. Sve evropske kulture i jezici, jedanaest službenih jezika i čitav sijaset regionalnih dijalekata, danas cvatu bez ikakvog sputavanja.

U jednom proročkom govoru iz 1849. godine, Viktor Igo je rekao: *„Doći će dan kada ćemo videti dva ogromna bloka, Sjedinjene američke države i Sjedinjene evropske države, jedan pored drugoga, kako jedan drugome pružaju ruke preko zidova, razmenjujući svoju robu, trgovinu i industriju."* Danas su svi zidovi srušeni i Evropa se ujedinila, stari neprijatelji su stegli ruke jedni drugima i krunisali jedinstvo Odom radosti Ludviga Van Betovena, komponovanom za njegovu fantastičnu Devetu simfoniju, kao i zajedničkom zastavom sa dvanaest zvezda koje simbolizuju zajedništvo i savršenstvo. Drevno proročanstvo se ispunilo: jedna boginja je predskazala feničanskoj princezi Evropi, koju je zaveo i oteo Zevs, da će njeno ime postati besmrtno.

[195] Christophe Barbier & Eric Conan, *Ce que je veux pour la France - entretien avec Nicolas Sorkozy*, L'Express 19 januar 2004, str. 30.

SUMMARY

The author of this work is searching for the origins of ethnic hatred that caused the civil war in the late Yugoslavia. The first chapter gives us the historical reasons of discord among the Serbs, the Croats and the Muslims, found in the legacy left after many centuries long Turkish or Austrian-Hungarian rule, as well as in legacy left by each people's taking sides during the Second World War. According to the author, the ex-Yugoslav peoples represent world relations in a nutshell: situated on the crossroads of the world's civilizations and religions, the peoples of Balkan could not possibly have remained unaffected by the clashes of world's cultures.

The following chapters give us an insight into some of the famous Yugoslav literary works inspired by nationalism, presented as a possible motive for ethnic hatred. The examples are the works of the Bosnian Nobel prize winner Ivo Andrić, as well as those of the Montenegrin poet and Archbishop Petar II Petrović Njegoš and Croatian fascist Dr Ante Starčević. We can even see some scientific data being interpolated in order to divert the truth, as in the case of newborn languages or dialects created out of a language once known as Serbo-Croatian, thus sacrificing scientific open-mindedness on the altar of nationalism.

When discussing the military intervention of NATO alliance in Serbia and Montenegro, the author holds that such a solution cannot resolve the problems of hatred that had existed in Balkans for many centuries.

The closing chapter exposes the opinions of some prominent Serbian politicians, writers or thinkers regarding the future of their country, as well as their suggestions to resolve the conflict and reflexions on Serbian integration into the European Union. Some of them are opposed to the idea, whereas others hold that the union with the rest of the continent is the only way of bringing peace into Balkans.

BIBLIOGRAFIJA

I KNJIGE:

Ivo ANDRIĆ, *Pismo iz 1920. godine*, Deca, Beograd, 1981; na francuskom je ova pripovetka objavljena u delu *Titanic et outres contes juifs de Bosnie* koje je preveo Jean Descat, izdanje Belfond, Pariz 1987.

Matija BEĆKOVIĆ, *Ćeraćemo se još*, Oktoih, Podgorica, 1996.

Pierre BEHAR*, L'Autriche-Hongrie, l'idée d'avenir*, izdanje Desjonquères, Pariz, 1991.

Pierre BEHAR, *Vestiges d'empire - la décomposition de l'Europe centrale et balkanique*, izdanje Desjonquères, Pariz, 1999.

Gil DELANNOI, *Le nationalisme et la catalyse idéologique*, in Serge Cordellier (urednik), *Nations et nationalismes*, izdanje la Decouverte, Pariz, 1995.

Vuk DRAŠKOVIĆ, *Nož*, u prevodu na francuski *Le Couteau*, izdanje J.-C. Lattès, 1993.

Zlata FILIPOVIĆ, *Le Journal de Zlata*, Pariz 1993.

George FYSON, Argiris MALAPANIS & Jonathan SILBERMAN, *The truth about Yugoslavia*, Pathfinder, New York 1993.

Mirko GRMEK, Marc GJIDARA & Neven SIMAC, *Le nettoyage ethnique - documents historiques sur une idéologie serbe*, Pariz, 1993.

Jacques HASSOUN, *L'obscur objet de la haine*, izdanje Aubier, Pariz 1997.

Marko HAJDINJAK, Shkeizen MALIQI & Toni PETKOVIĆ, *Conference proceedings on Former Yugoslavia: War, State building and demographic fears* u *Forced ethnic migrations on the Balkans: Consequences and rebuilding of societies*, konferencija organizirana u Bugarskoj 22-23 februara 2005 od strane International Centre for Minority Studies (IMIR), Sofija, i Meiji University, Tokio.

Alija IZETBEGOVIĆ, *Islamska Deklaracija*, Sarajevo, 1990.

Catherine KAMINSKY & Simon KRUK, *Le Nouvel Ordre Mondial*, izdanje Que sais-je?, Pariz.

Mathieu KASSOVITZ, *Jusqu'ici tout va bien*, scenario za film *Mržnja*, Actes Sud, 1995.

Pierre KENDE, *Du nationalisme en Europe centrale et orientale*, u Alain Gresh (urednik), *A l'Est, les nationalismes contre la démocratie?*, izdanje Complexe, Brisel, 1993.

Aleksandar LIMONOV, *Nestanak varvara*, Beograd, 1993.

Desanka MAKSIMOVIĆ, *Izabrane pesme*, Tragovi, Beograd 1994.

Olivier MILLET, *Dictionnaire des citations*, izdanje Livre de poche, Pariz 1992.

Dušan NEDELJKOVIĆ, *Njegoš, filozof oslobodilačkog humanizma*, Beograd, 1973.

Petar II Petrović NJEGOŠ, *Gorski vijenac*, Beograd, 1974.

Nataša RAJAKOVIĆ, *Les ambigüités du „yougoslavisme“*, u Jacques Rupnik (urednik), *De Sarajevo a Sarajevo - l'echec yougoslave*, Pariz 1992.

Ernest RENAN, *Discours et conférences*, u Pierre Saly (urednik) *Nations et nationalismes en Europe 1848-1914*, izdanje Armand Colin, Pariz 1996.

Jacques RUPNIK, *Les enjeux internationaux*, u *De Sarajevo à Sarajevo – l'échec yougoslave*, Pariz 1992.

Catherine SAMARY, *Yougoslavie: questions sur l'éclatement de la fédération*, u Alain Gresh (urednik), *A l'Est, les nationalismes contre la démocratie?*, izdanje Complexe, Brisel, 1993.

Laura SILBER & Allan LITTLE, *Yugoslavia, Death of a Nation*, Penguin Books, 1996.

Dr Ante STARČEVIĆ, *Djela Ante Starčevića* 1-15, tom III, *Znanstveno-političke razprave*, Zagreb 1894.

Slavenko TERZIĆ, *La vieille Serbie et les Albanais*, Revue de L'Europe centrale, vol. IV, n°2, 2 kvartal 1996.

II ČLANCI:

AFP, *Il n'y a plus de témoin sur le théâtre des opérations*, Le Soir, 25 mart 1999, str 3.

Patricia de BEER, *Bill Clinton invoque Churchill contre Hitler pour justifier l'intervention*, Le Monde, 25 mart 1999, str. 4.

Tony BLAIR, u Corriere della sera, 26 mart 1999, str. 4.

„Bosnie: la chasse aux criminels“, l'Express, 9 mart 2000, str. 17.

Dragomir ĐOROVIĆ, *Koliko poznajemo Albance*, Politika, 6. avgust 1999, str. 12.

Bruno FANUCCHI*, L'éternelle poudrière des Balkans*, Le Parisien, 26 mart 1999, str. 4.

Gaston GRAVIER, *La vieille Serbie et les Albanais*, izvod iz Revue de Pariz od 1 novembra 1911, Pariz, 1911.

Vincent HUGEUX, *Yougoslavie: la décennie du naufrage*, L'Express N°2585 od 18 januara 2001.

Dželal IBRAKOVIĆ, *Osnovna magistrala - borba protiv islama*, Kabes, str. 45.

Alija ISAKOVIĆ, *O bosanskom jeziku*, Zemzem, br. 9, 13. septembar 1991, str. 10.

Jerad ISRAEL, *Novo varvarstvo*, Counterpunch (Washington), u Politika, 12. juni 1999, str. 6.

Hamdija JUSUFSPAHIĆ, *Nekima je draži gram vlasti nego tona časti*, Tanjug, Politika, 12. avgust 1999, str. 17.

Zagorka KNEŽEVIĆ i Sandra BULATOVIĆ, *Ko je bio Arkan: pismo Klintonu*, Evropske Novosti, Frankfurt am Main, 17. februar 2000.

Abdulah KOSOVAC, *O jeziku*, Kabes, br. 18, april 1997, str. 54.

Dr Nedjeljko KUJUNDŽIĆ u Slobodna Dalmacija, Politika, 28. avgust 1999, str. 7.

J. LAKIĆEVIĆ, *Ukratko*, Politika, 21. avgust 1999, str. 12.

Pierre LEFEVRE, *L'Otan a ouvert le feu contre la Yougoslavie*, Le Soir, 25 mart 1999, str. 1.

Stefania di LELLIS, *Guerriglia a Skopje contro gli occidentali*, La Repubblica, 26 mart 1999, str.5.

Siniša LJEPOJEVIĆ, *Evropa kao u „svetu snova"*, Politika, 22. decembar 1999, str. 9.

Dr Mira MARKOVIĆ, *Demonizacija srpskog naroda je posledica činjenice da su Srbi odbili da prihvate pravila igre novog svetskog poretka - intervju meksičkoj televiziji*, TV ECO i Politika, 1. avgust 1999, str. 6.

Jean-Dominique MERCHET, *L'US Air Force perd un bombardier furtif*, Libération, 29 mart 1999, str. 5.

Isabelle MONNIN, *Un racisme de plus en plus ordinaire*, le Nouvel Observateur, 16 mart 2000, str. 78.

Me Radiša NOVAKOVIĆ, *Poraz Evrope*, Politika, 15. juli 1999, str. 10.

Jean-Pierre PERRIN, *Silence gêné dans les pays islamiques*, Libération, 8 april 1999, str. 7.

Guido RAMPOLDI, *Rotte le relazioni diplomatiche con USA, Gran Bretagna, Francia e Germania*, La Repubblica, 26 mart 1999, str. 3.

Patrick SABATIER, *Kosovo: l'Oton a l'ordre de frapper*, Libération, 24 mart 1999, str.7.

Marc SEMO, Vesna Pesic: *Il faut accepter les conditions de l'Otan*, Libération, 15-16 maj 1999, str. 3.

Dominique SIMONNET, *Pouvons-nous réconcilier la planète des hommes ? - l'entretien avec Sebastião Salgado*, L'Express, 9 mart 2000, str. 24-28.

Véronique SOULÉ*, Moscou tiraillé entre les crédits de l'Occident et les frères slaves*, Libération, 24 mart 1999, str. 8.

Slobodan STOJIĆEVIĆ, *Šta je smešno*, Politika, 1. avgust 1999, str. 20.

Dušan TEŠIĆ, *Prkos*, Politika, 29. decembar 1999, str. 32.

Dragan TODOROVIĆ, *Traži se izlaz tamo gde ga nema - razgovor sa Matijom Bećkovićem*, Blic, 19. avgust 1999, str. 11.

Bernardo VALLI, *Il Falco di Belgrado*, La Repubblica, 26 mart 1999, str. 1.

O AUTORU

Nataša Jevtović je diplomirala orijentalistiku, magistrirala političku ekonomiju i radi kao financijska analitičarka. Također je dopisnica srbijanskog dnevnog lista Politika i francuske libertarijanske stranice Contrepoints.

Bibliografija:

Pjesme iz srca - Iz pera jedne srednjoškolke

Zbirka lirske poezije jedne srednjoškolke iz Mostara koja je odrasla u Beogradu, sastavljena od ljubavnih, egzistencijalnih, patriotskih i mračnih tekstova. Nastali su u vrijeme raspada bivše Jugoslavije, rata u Bosni i Hercegovini i ekonomskog embarga u Srbiji, tako da jasno ocrtavaju stanje svijesti mladih koji su u to vrijeme gubili iluzije i završavali u egzilu u inostranstvu.

Ustani, o spavaču!

Ovo je moja prva knjiga, moje prvo ozbiljno djelo iz oblasti apologetike koje sam napisala pri kraju studija. Namijenjeno je mladoj generaciji koja je izgubila identitet i živi u modernom svijetu tragajući za smislom, za idejom vodiljom koja će je definisati. Podići iz letargije mlade ljude i ustati u odbranu ideala, sa tom namjerom se ovaj sažeti tekst obraća čitaocima.

Šapat naših predaka

Ovo je saga o jednoj porodici koja je preživjela mnoge vijekove, progone, ratove i pad nekoliko država, a za to vrijeme dala nekoliko velikana. Od petnaestog vijeka pa sve do današnjih dana, u njoj su se rađali plemići i velikaši, pisci i pjesnici, diplomate i državotvorci, ratnici i intelektualci. Njene hrabre i uspješne žene su pripadale eliti koja je mijenjala svijet. Ovo je priča o jednom vremenu koje nestaje i o precima čiji se snovi i nadanja prenose na nove generacije i koji preko nas i dalje žive.

Al-Balagh Foundation - Porodica božijeg poslanika (*prevela sa engleskog N. Jevtović*)

Neosporiva je istorijska činjenica, koju jednako prihvataju svi muslimani, da se Pečat Božijih Poslanika Muhammed (ص) na kraju svoje zemaljske misije obratio svojim sljedbenicima sljedećim riječima: „Ostavljam među vama dvije dragocjenosti: Allahovu Knjigu i moje potomstvo, moj Ehlul Bejt. Dok god ih se budete držali, nećete poslije mene nikada zalutati. To dvoje se nikada neće razdvajati jedno od drugog, sve dok mi se ne pridruže kod izvora Kevser u džennetu“

Članovi Poslanikove porodice, ili kako ih Časni Kur'an naziva, Ehlul Bejt, zvijezde su vodilje islamskog neba. Oni su savršeni uzori u čijem životu su se otjelotvorili svjetlost Islama i učenje Allahovog Poslanika. Oni su upijali Muhammedovo znanje, odrasli u njegovoj kući i slijedili njegove stope, pozivajući ljude Allahovoj Knjizi i podstičući ih da se čvrsto drže primjera koje je posljednji Poslanik dao ljudima. Oni su, kako hadisi kažu, „pratioci Kur'ana i nikada se od njega neće rastaviti“, jer su oni otjelotvorenje svih koncepata, smjernica i vrijednosti koje nam je donio Kur'an. Sam Kur'an kaže o njima sljedeće: „...Allah želi da od vas, o porodico Poslanikova, grijehe odstrani, i da vas potpuno očisti“ (33:33).

Sharif Muhammad - Žene u islamu naspram jevrejske i hrišćanske tradicije (*prevela sa engleskog N. Jevtović*)

Kakav je status žene u jevrejsko-hrišćanskoj i islamskoj tradiciji? Kakvi su stavovi ove tri velike monoteističke religije o naslijeđivanju, poligamiji ili razvodu i kakav je status udovica? Ova i mnoga druga važna pitanja autor Sharif Muhammad razmatra u kratkom i jezgrovitom radu, koji smo preveli u nadi da će poslužiti svim ljubiteljima uporedne religije.

Sejid Safdar Husein - Rana istorija islama (*prevela sa engleskog N. Jevtović*)

Pred vama je osvrt na životopis Božijeg poslanika Muhammeda i četvorice kalifa koji su bili na vlasti nakon njegove smrti. Ovo opsežno i veoma dokumentovano djelo je naš pokušaj da upoznamo indijske pisce koji su nedovoljno poznati na našim prostorima.

Jesus Christ, The Stumbling Block (*Isus Krist, kamen spoticanja*)

Did Jesus Christ really exist? Why Jews refuse to accept him as their Messiah? What happened at the Jerusalem council of the first Christian community? Why do some non-Christians believe in Jesus? What should we believe to obtain salvation of our soul? If we are to accept the four fundamental Christian beliefs – the Holy Trinity, the resurrection of Christ, the Bible as the word of God and His divine grace – then what about the thief on the cross? He did not believe in any of these, yet Jesus himself promised him paradise... A captivating analysis that plunges the reader into the early days of the Christian era, to unveil the true Jesus Christ and not that of legends.

Je li Isus Krist doista postojao? Zašto su ga Židovi odbili prihvatiti kao svog Mesiju? Što se dogodilo na jeruzalemskom saboru prve kršćanske zajednice? Zašto neki nekršćani vjeruju u Isusa? U što bismo trebali vjerovati da bismo postigli spasenje svoje duše? Ako

ćemo prihvatiti četiri temeljna kršćanska vjerovanja - Sveto Trojstvo, uskrsnuće Kristovo, Bibliju kao Božju riječ i Njegovu božansku milost - što je onda s razbojnikom na križu? Nije vjerovao ni u jedno od toga, a ipak mu je sam Isus obećao raj... Zadivljujuća analiza koja čitatelja uranja u rane dane kršćanske ere kako bi otkrila pravog Isusa Krista, a ne onog iz legendi.

Natasa Jevtovic & Naveed Yar Khan - The Hidden Treasure (*Skriveno blago*)

How to become a friend of God and reach the highest levels of human understanding? A Sufi teacher from the Qadiriyya order gives lessons of spirituality to a group of medical students and foreign diplomats.

Kako postati Božji prijatelj i dosegnuti najviše razine ljudskog razumijevanja? Sufijski učitelj iz reda Qadiriyya daje lekcije duhovnosti skupini studenata medicine i stranih diplomata.

The Facebook Bride (*Facebook nevjesta – prijevod knjige* **Un mariage tunisien** (*Tunisko vjenčanje*) *prevela na engleski N. Jevtović*)

When you're an immigrant, marrying a person from your home country helps you preserve your tradition, a bond with to your parents' home country and the guarantee that your children will speak your mother tongue. But what happens when custom opposes the freedom of choice and forces a heart to separate from all that it loves, in the name of parental reverence? Ever since the forbidden fruit, at the cost of pain, people love all that's unattainable but fascinates and gives life. Should we forget ourselves to ensure the cohesion of the group or should we follow our dreams? This book tries to provide some answers to all those who are torn between tradition and freedom.

Kada ste imigrant, brak s osobom iz vaše domovine pomaže vam da sačuvate svoju tradiciju, vezu s domovinom vaših roditelja i jamstvo da će vaša djeca govoriti vašim materinskim jezikom. Ali što se događa kada se običaj protivi slobodi izbora i prisiljava srce da se odvoji od svega što voli, u ime roditeljskog poštov anja? Od zabranjenog voća, po cijenu boli, ljudi vole sve što je nedostižno, ali fascinira i daje život. Trebamo li zaboraviti na sebe kako bismo osigurali koheziju grupe ili bismo trebali slijediti svoje snove? Ova knjiga pokušava pružiti neke odgovore svima onima koji su rastrgani između tradicije i slobode.

Comment acheter un appartement avec le SMI (*Kako kupiti stan s minimalnom plaćom*)

- Vous êtes une mère célibataire?
- Non.
- Vous êtes toxicomane?
- Non.
- Vous êtes alcoolique?
- Non

- Vous êtes une femme battue ?
- Non, bien sûr!
- Mais... pourquoi voulez-vous une place dans un foyer?
- Je vous ai dit, je n'arrive pas à trouver un logement dans le privé ainsi que dans le parc social, car mes ressources ne sont pas suffisantes.
- Oh... Je suis désolée, mais nous ne pouvons pas accepter votre dossier. Vous savez, le nombre de places étant très limité, nous devons d'abord traiter les dossiers urgents des gens en détresse.

- Jeste li samohrana majka?
- Ne.
- Jeste li ovisnica o drogama?
- Ne.
- Jeste li alkoholičarka?
- Ne!
- Jeste li zlostavljana žena?
- Ne, naravno da ne!
- Ali... zašto želite mjesto u skloništu?
- Rekla sam vam, ne mogu pronaći smještaj u privatnom sektoru ili u sektoru socijalnog stanovanja, jer moji resursi nisu dovoljni.
- Oh... žao mi je, ali ne možemo prihvatiti vašu prijavu. Znate, budući da je broj mjesta vrlo ograničen, prvo moramo obraditi hitne prijave osoba u nevolji.

La gestion de la copropriété en France, le scandale (*Upravljanje etažnim vlasništvom u Francuskoj: Skandal*)

Lorsque les lois ne sont pas respectées en toute impunité, on peut douter d'existence de l'Etat de droit. Une réforme des lois sur la copropriété s'impose, qui corrigera toutes les incohérences et comblera les lacunes. Si l'énergie que les copropriétaires consacrent pour obtenir les choses qui sont déjà censées être acquises – et qui leur reviennent de droit – était utilisée pour l'entretien de leur patrimoine, le parc immobilier en France serait en meilleur état. Il n'y aurait pas de sanibroyeurs ni de toilettes turques dans une capitale européenne au début du nouveau millénaire.

Kada se zakoni ne poštuju nekažnjeno, može se sumnjati u postojanje vladavine prava. Reforma zakona o etažnom vlasništvu je ključna, ona koja će ispraviti sve nedosljednosti i popuniti praznine. Kad bi se energija koju suvlasnici posvećuju dobivanju stvari koje bi već trebale biti stečene - i koje su s pravom njihove - koristila za održavanje njihove imovine, stambeni fond u Francuskoj bio bi u boljem stanju. U europskim prijestolnicama na početku novog tisućljeća ne bi bilo odlagališta smeća ni čučavih WC-a.

Un mariage tunisien (*Tunisko vjenčanje*)

Quand on est issu de l'immigration, épouser une personne de son pays d'origine entraine la continuité de la tradition, l'attachement à la terre natale de ses parents et la

garantie que les enfants parleront notre langue maternelle. Mais que se passe-t-il lorsque la coutume enfreint la liberté de choix et contraint un cœur à se séparer de tout ce qu'il aime, au nom de la révérence parentale ? Depuis le fruit interdit, les hommes aiment ce qui est inatteignable et fait souffrir, mais ce qui passionne et donne la vie. Faut-il s'oublier pour assurer la cohésion du groupe ou faut-il suivre ses rêves ? Ce livre tente d'apporter quelques réponses à tous ceux qui sont déchirés entre la tradition et la liberté.

Kada ste iz imigrantske pozadine, brak s nekim iz vaše zemlje podrijetla podrazumijeva kontinuitet tradicije, vezanost za domovinu vaših roditelja i jamstvo da će vaša djeca govoriti vašim materinskim jezikom. Ali što se događa kada običaj naruši slobodu izbora i prisili srce da se rastane od svega što voli, u ime roditeljskog poštovanja? Od zabranjenog voća, ljudi su voljeli ono što je nedostižno i bolno, ali ono što uzbuđuje i daje život. Trebamo li zaboraviti na sebe kako bismo osigurali koheziju grupe ili bismo trebali slijediti svoje snove? Ova knjiga pokušava pružiti neke odgovore svima onima koji su rastrgani između tradicije i slobode.

DODATAK

Mostarka Nataša Jevtović:
Moja zemlja više ne postoji, osim u mom srcu[196]

Slobodan Dukić 12.1.2021. u 16:53

Nedostaje mi vreme kad smo svi bili zajedno, kad se nije gledalo ko je ko, ni ko koliko ima, kad smo bili poštovani i ugledni u svetu. Nedostaje mi vreme kad sam imala samo jedan pasoš, a ne srpski i bosanski, kao da su mi otac i majka iz različitih zemalja. Nedostaju mi zastava i himna koju smo imali. Ovako piše, između ostalog, Mostarka Nataša Jevtović, u priči „Nedelja - pesma koja nas ubija". Ona danas živi u inostranstvu, u Francuskoj, a njen tekst, u kome opisuje ponovni susret sa Hercegovinom i Mostarom, objavila je beogradska Politika u rubrici *Moj život u inostranstvu*.

„Dok su u inostranstvu, običnim imigrantima ostare roditelji, a nama Balkancima se pored toga promeni ime države, boja pasoša i naziv ulice. I svaki put nas pomete jak vetar, na prepad, onako nespremne. Tako postajemo zauvek stranci, i u svojoj zemlji i u inostranstvu." U emotivnoj ispovedi Nataša Jevtović opisuje kako je doživela ponovni susret sa rodnom grudom. I piše: „U svojoj zemlji prelazim granicu i vadim strani pasoš, a duša me boli."

Dok smo se vozili kroz zapadnu Hercegovinu, u mislima mi se vratiše stihovi *Zabranjenog pušenja*: „Sletio sam na aerodrom u Čitluku…". Baš kao što su i predvideli, region se toliko razvio da mu samo još fali aerodrom. Pored nas su kao oblaci promicale prelepe vile i bašte, hoteli i skupa vozila… Ovaj okolni krš, gole planine i vinogradi u podnožju, to je moja zemlja, što se kaže „stoput krvlju plaćena". Zemlja bitaka na Neretvi, Sutjesci, gde se peva Bilećanka. Zemlja Alekse Šantića, Svetozara Ćorovića, Osmana Đikića i Hamze Hume. Zemlja behara, šipaka, smokava i košćela, zemlja sirovih i poštenih gorštaka. Gde god po svetu odem ostajem njena i nigde se ne uklapam. Ranije sam pokušavala, ali mi nikad nije uspelo, piše Nataša Jevtović.

Beleži i sećanja majke, nekadašnjeg sudije: „Na početku moje karijere u Mostaru, dovedoše mi u lisicama jednu učiteljicu iz Butmira kod Sarajeva. Sećam se da je bila visoka i imala je male grudi, bila ljubavnica nekog fratra koji se prezivao Vlašić. Zamenik tužioca Braco Knežević je napisao tužbeni zahtev da se ona osudi za lažno predstavljanje kao Gospa Marija. Ja sam joj objasnila da je to kažnjivo, a ona je počela da se izvinjava i obećava da se to više neće ponoviti. Izrekla sam joj blagu uslovnu kaznu od nekoliko meseci i upozorila je da će, ako počini novo krivično delo otići u zatvor".

Podsećajući na ovaj slučaj o kome je nekad pisalo i „Oslobođenje", Nataša Jevtović kaže da je celokupna sudska arhiva osim gruntovnice izgorela u ratu, a Braco Knežević je već pokojni, tako da ovo više ne može da se dokaže. Iako ni Sveta stolica nije priznala autentičnost Gospinog prikazivanja u Međugorju milioni ljudi dolaze da posete Hercegovinu i tako bogate

[196] https://arhiva.tacno.net/kultura/mostarka-natasa-jevtovic-moja-zemlja-vise-ne-postoji-osim-u-mom-srcu/

našu ekonomiju. Ne znam, možda je tako bolje za naš narod, jer tako bolje i lakše živi, zaključuje ona.

Promenila se moja zemlja, toliko da je više ne prepoznajem. Postala mi je nekako strana i tuđa. Masovni turizam je pretvorio centar mog rodnog Mostara u bazar kineskih i turskih drangulija, a mnoge stare kuće su pretvorene u hostele, što je moderni izraz na karavan saraj.

Sad vlasnica francuskog pasoša, piše još i da je verenika odvela „do Biščevića ćoška da vidi kako su nekad izgledale kuće starih mostarskih porodica sa prostranim cvetnim avlijama i česmama, ali je nažalost bila zatvorena za posete. Vlasnik je, rekoše mi, upravo umro od korone. Onda ga odvedoh kod Rote na čevapčiće i pokazah mu dve banalne, uske kuće na početku ulice Drljevića, izgrađene na mestu gde je rođena moja nana, mamina mama…“ Obišli su i Cim. Posetili izvor Svetog Ante, gde se nekada mogle naći lekovite pijavice, a u čijoj blizini su se nalazili voćnjaci njene porodice kojima je Hamzo Humo posvetio svoj roman „Grozdanin kikot“. To zemljište, objašnjava Nataša Jevtović, prema saznanjima dobijenih od komšija, prodao je neko od njene rodbine direktoru mostarskog Zavoda za zapošljavanje i članu vladajuće partije, a da im nije data nikakva punomoć.

Autorka priče objavljene u Politici, veli da je odavno otišla da živi u inostranstvu u strahu da ne dobije sinove koje bi odneo neki budući rat. Prelazeći preko novog Bunurskog mosta kupila je od „ubogog uličnog prodavca knjigu dr Saše Božović *Tebi moja Dolores* za samo pet maraka. E moja Saša, za koga ste se toliko žrtvovali. Noćima ste prenosili ranjenike po šumama i jeli korenje da preživite i odbranite zemlju od okupatora, da bi nam se valuta zvala marka…, pita se Nataša Jevtović, rođena Mostarka, a danas građanka Francuske.

Iz knjige „Šapat naših predaka“

STARINSKA MOSTARSKA JELA

U porodici Ćišić se oduvijek pripremala veoma bogata trpeza i sa koljena na koljeno su se prenosili recepti među kojima su se nalazila neka veoma stara jela. Jele su se razne vrste pita, đuveč i drugo povrće, mantije i punjene paprike ili dolma. Pite od sira ili krompira su bile zavijane u frk, a pite od mesa su bile slagane. Nedeljom, kada Hakija ne radi, pravio se burek u tepsiji, tako što su se slagale jufka na jufku a zatim rezale na kvadrate. Buredžici su se pravili od mljevenog mesa koje se zavijalo u jufku od lisnatog tijesta u obliku trube, a onda bi se od toga sijekli manji komadi i ređali jedan do drugoga. Nakon pečenja su se prelivali kiselim mlijekom ili pavlakom u koje se dodavalo malo bijelog luka, pa bi se jeli kada se dobro natope i omekšaju.

Červiš je jedno staro jelo koje je u ono vrijeme bilo veoma popularno, pa ćemo ovdje navesti njegov način pripreme. Pravi se tako što se uzme mljeveno meso, pa se malo posoli i pobiberi a onda se od njega naprave kuglice malo manje od oraha, koje se onda uvaljaju u brašno. Onda se od brašna napravi tarhana, tako što se umute dva jajeta, u njih se doda jedna kašika ulja i malo soli, a onda se dodaje brašno sve dok se ne dobije jedna tvrda kugla od tijesta, koje se kasnije ili izrenda ili isitni rukama, dodajući još malo brašna da se ne prilijepi. Onda te mrvice stoje pola sata, a zatim se kroz sito prospe brašno a ostanu samo mrvice. Zatim se ta tarhana isprži na masnoći na kojoj se pržilo meso. Na kraju se taj tirit stavi u veliku posudu, a zatim se zalije kiselim mlijekom ili vrhnjem, kome se doda malo soli i bijelog luka. Nakon što se zalije tarhana ili tirit, po tome se slože kuglice od mesa i sve se ostavi do sutra da se upije kiselo mlijeko.

Pravile su se tri vrste ičije, a to je veoma staro jelo koje malo ko danas zna da pripremi. Pravi se tako što se ispeče veoma kvalitetna pogača od brašna i jaja kojima se doda prašak za pecivo i malo masla, a zatim oblikuje da bude veličine malo debljeg prsta. Nakon pečenja se usitni na male komadiće ili na mrvice, kao kada se daje kokošima da jedu, a onda se u to stavi skuhani pirinač na kokošjem mesu, sve se pobiberi i posoli a na vrh se stave kokošji bataci. Prema jednom drugom receptu, grubo se usitne pečene kore pa se zaliju vodom u kojoj se kuhalo meso, a zatim se na njih slože suho ili svježe meso. Treći recept se koristi za pripremanje ljute ičije, koja se pravi od grubo pečenih kora koje se raskomadaju na kvadrate od oko pet kvadratnih centimetara, a zatim poslažu u tepsiju. Posebno se skuha suho meso a u tu vodu se doda jedna kašika sirćeta da bude malo kiselo. Zatim se doda malo soli i bibera, a možda i malo bijelog luka, te se tom vodom zalivaju kore sve dok se dobro ne natope. Na vrh se stavlja prethodno prokuhano suho meso.

Danas je ovo jelo zaboravljeno na našim prostorima, ali se još uvijek jede u mnogim muslimanskim zemljama, u Maroku, Siriji, Libanu, Egiptu, Jordanu i Palestini, u različitim varijantama. Uvijek je u osnovi nalaze izlomljeni tanki hljeb ili kore za pitu, na koje se dodaju ostali sastojci. Jednom prilikom sam na vjenčanju jednog Palestinca iz Gaze sa djevojkom iz Sarajeva probala jelo koji oni nazivaju fetta, a to je zapravo naša ičija, samo mu je dodan skuhan pirinač na koji su poslagani komadi kuhanog goveđeg mesa.

Kada bi Zineta napravila kulak čorbu u kojoj bi bili ukusni juvalaci, loptice od mesa sa bijelim lukom, servirala bi se svima iz jedne velike posude. U velikim porodicama se uvijek moralo jesti brzo onda kada se svi poslužuju iz iste posude, da niko ne bi ostao gladan. Moja bi mama, kao djevojčica, budući da je veliki gurman, odmah krenula da se ponovo posluži čim bi ispraznila tanjir i kašikom tražila juvalake da zahvati više mesa. Onda bi joj babba, kako su nazivali Hakiju, oštro rekao "ne plovi!" i ona bi prestala.

Pripremala su se i razna pića kao što su medovina i zovina, sok od zove koji je veoma zdrav, kao i sok od ruža koji se nazivao šurup. Ovo piće se pravilo od crvenih ruža koje mirišu, tako što se latice potope u vodu u koju se doda limuntos, a onda ostave da odstoje cijelu noć, sve dok voda ne pocrveni. Ujutro se voda procijedi i doda joj se šećer, a zatim pije kada se taj šećer rastopi. Ranije se ovo piće kuhalo ali može da se pripremi i bez kuhanja.

Od poslastica se pripremalo slatko od dunja koje se zvalo redžev, kao i slatko od lubenice. Kada se pojede crveni dio lubenice, odstrani se zeleni dio a preostale bijele kore se isijeku u kockice i stave u krečnu vodu da se stvrdnu. Prethodno se razmute dvije ili tri kašike pravog kreča u vodi i ostave da prenoće, a sutradan se u tu vodu stave kockice od lubenice i ostave da malo odstoje da bi očvrsnule. Zatim se procijede a na kraju prokuhaju u običnoj vodi, doda se malo šećera i limuntosa ili limuna i budu divne za pojesti.

Pravila se i zerda, za koju je bilo potrebno skuhati i procijediti pirinač, a zatim mu dodati pekmez od smokava sa vodom i šećerom, prije nego što se sve ponovo prokuha. Na vrhu bi se uhvatio krasan kajmak svijetlo braon boje.

Pravio se i kiselkasti, hladni višnjab koji je podsjećao na puding ili žele koji na vrhu drhti, a pripremao se tako što bi se prokuhala voda sa šećerom, a onda bi se u nju dodavale višnje bez košpica i jedna čaša umućene nešeste ili gustina. Zatim bi se smjesa vratila na šporet i kuhala dva ili tri minuta, uz neprestano mućenje.

Zineta je pripremala baklavu u velikim komadima od po pet centimetara, iako ona može i sitnije da se isiječe jer je je prilično jaka. Za nju je potrebno po jedan kilogram jufke, šećera i oraha, jedan puter od 250 grama, te izrendana korica od dva limuna. Jufke se slažu u tepsiju i na svaku se nakapa rastopljenog putera, a na svaku drugu se stave samljeveni orasi također pokapani puterom, pa tako sve do vrha. Odvojeno se na tihoj vatri skuha sok u kome se stave kolutovi limuna i dugo kuhaju sve dok sok ne počne da se razliva kao ulje. Kada se baklava ispeče, prelije se ovim sokom čim bude izvađena iz rerne, malo po malo, uz pomoć kašike, praveći pauze da se baklava natopi.

Meni je najdraži tradicionalni kolač bila smokvara koja se pravila od dvije šolje bijelog brašna i jedne šolje kukuruznog, u koje bi se dodao jedan prašak za pecivo. Odvojeno se u šerpu stavi jedna šolja pekmeza od smokava i jedna ili dvije šolje vode. Kada provrije, doda se unutra brašno i miješa se sve dok se ne zgusne. Naravno, ne smije biti prejaka vatra nego se mora smanjiti čim proključa. Brašno se polako miješa da se fino rastopi, a kada se zgusne, skine se sa vatre i ostavi da se ohladi. U brašno se može dodati šećera po želji, ali može i bez toga. Kada se smjesa ohladi, dobije se čvrsto tijesto od kojega se napravi pet ili šest kuglica koje se poslažu u pleh i ispeku u rerni. Posebno se skuhaju jedna šolja pekmeza od smokava i jedna ili

dvije šolje vode, sa malo šećera po želji. Kada se kuglice ispeku, polako se zalivaju vrelim sokom od smokava i jedu čim se malo natope.